

پہ تیارو کی خُلانده ستوری

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پر ژوند خُفلنده کتنه

Ketabton.com

تالیف: عبدالرحمن فاتح
ژباړه: عباد الله ابراهيمي

ډالۍ:

هغو سرشاره او با احساسه ځوانانو ته، چې که له يوې خوا پرې د وخت ظالمانو د جبر او ستم کړۍ خورا راتنگه کړې وي او د ابن تيميه رحمه الله په څير د هغوی په اسارت کې له درد او کړاوو ډکې شپې ورځې تيروي؛ خو له بلې خوا يې په سينه کې د ايمان جذبه لا هم لمبې وهي؛ د هر ظلم، بې عدالتۍ او جهالت په ليدو يې وجدان په لږه راځي، په وړاندې يې د مقاومت جنډۍ پورته کوي، او په مخ کې يې لکه د ذوالقرنين ديوال داسې ټينگ ودریږي!

ژباړن

۱۴۰۲

لمريز کال د دلوې شپږم

يادونه

د دې کتاب ژباړه د کتاب د ليکوال په اجازه په الکترونيکي بڼه پر ليکه کيږي، سره له دې ځينو کسانو يې د چاپ په برخه کې ژمنه کړې وه خو لا هم متاسفانه چې کتاب په چاپي بڼه لاشتون نه لري، بيا هم په دې برخه کې د مرستې هيله من يم ان شاءالله چې چاپ به يې له اجر او مفاد څخه خالي نه وي . همدارنگه د کتاب ژباړې په برخه کې هم که کومه تيروتنه وينئ په لاندې ايمل يې راسره شريکولی شئ

په درنښت

ژباړن

abadullahibrahimi2@gmail.com

د مطالبو فهرست

5.....	سريزه
9.....	له شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله سره اشنايي
9.....	نوم او نسب
10	په يوه علمي او پيژندل شوې کورنۍ کې د شيخ الاسلام رحمه الله رالويدل
14	د شيخ الاسلام ابن تيمه رحمه الله حافظه او ذکاوت
16	د شيخ لإسلام رحمه الله ځينې غوره صفتونه
25	د شيخ الاسلام رحمه الله عقیده
27	ځينې هغه ستونزې چې شيخ الاسلام رحمه الله د دين په لاره کې
27	گاللي دي
28	د شيخ الاسلام رحمه الله د زنداني کيدو پيښې
35	د شيخ الاسلام رحمه الله له زنداني کيدلو څخه درسونه او پندونه
36	د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله وفات

د شیخ الاسلام رحمہ اللہ علمی مقام او د هغه د شخصیت په اړوند د علماؤ تعریف او

تمجید 38

د شیخ الاسلام رحمہ اللہ په اړوند د نورو اشخاصو ستاینې 43

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ ځینې تالیفات 58

د شیخ الإسلام رحمہ اللہ د کتابونو ځینې ځانګړتیاوې 69

د شیخ الاسلام رحمہ اللہ استادان 70

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ شاگردان 71

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ ځینې څرګندونې 73

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ د عصمت دعوا نه کوو. 77

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ په اړوند له شبها تو څخه اوو 79

شبهو ته ځواب 80

لومړۍ شبهه: ایا شیخ الاسلام رحمہ اللہ په تجسیم باندې 80

قائل وه؟ 80

دوهمه شېبه: آيا ابن تيميه رحمه الله تكفيري وه؟ 113

درېمه شېبه: آيا شيخ الاسلام رحمه الله څلورگونو امامانو ته 126

توهين او جسارت كړي دي؟ 126

څلورمه شېبه: آيا ابن تيميه رحمه الله ناصبي او د اهل بيتو 143

دښمن وه؟ 144

پنځمه شېبه: ايا شيخ الاسلام رح د قبرونو له زيارت څخه منكر دى په ځانگړې توگه د

پيغمبر ص د قبر زيارت يې حرام گڼلى؟ 155

شپږمه شېبه: آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د جهنم 178

د اور په فناء يا له منځه تللو باور درلود؟ 178

اوومه شېبه: آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د عالم 184

په ازلي والي عقیده درلوده؟ 184

اتمه شېبه: ايا ابن تيميه رح د اولياؤ له كراماتو منكر وه او د 191

191 خدای دوستانو ته یې بد رد ویل؟

207 خاتمه

208 د منابعو فهرست

سريزه

الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله، و على آله و اصحابه ومن والاہ و على من اتبع
هداه الى يوم الدين.

د الله تعالى بې سارې مننه او شکرانه گي ادا کوم چې اسلام يې د کامل، جامع او شامل
دين په توگه مونږ ته راليرلی، سلام او درود دې وي پر رسول الله ﷺ چې د الله دين يې په
درسته بڼه تر مونږ رارسولی او ښوولی دی، او سلام دې وي د هغه پر صحابه وو چې نړيوالو
ته د اسلام د رسولو په لاره کې يې له هيڅ ډول هڅو او منډو څخه دريغ نه دی کړی.

الله تعالى د دې دين حفاظت ژمنه کړې او هغه يې د تحريفوونکو له تحريف څخه خوندي
ساتلی دی، الله تعالى فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾.¹

ژباړه: مونږ پخپله ذکر(قرآن) نازل او مونږ پخپله ددې ساتندويان يو.

هر کله چې اهل بدعت د دين د خيرې د بدولو هڅه کړې او غوښتي يې دي چې سنت په
بدعت بدل کړي؛ نو الله تعالى هم د خپل دين د ساتنې لپاره علماء او غم خواران را مخې

¹ (سوره حجر ۹ آيت)

ته کړي تر څو له دين څخه په کلکه دفاع وکړي، د هيچا له ملامتۍ څخه ونه ويريږي او په دې لاره کې په ميرانه سربښندنه او قربانۍ ورکړي.

رسول الله ﷺ فرمايي: «إن الله يبعث لهذه الأمة على رأس كل مائة سنة من يجدد لها دينها».¹

يعني: «الله تعالى په هرو سلو کلونو کې د دې امت لپاره يو داسې کس رالېږي چې د دوی لپاره دين له سره تازه او تجديد کړي.»

په دې کې شک نشته چې د دغو تجديدونکو له ډلې شيخ الاسلام امام احمد بن تيميه رحمه الله هم دی چې د اوومې هجري قمري پيړۍ په پای او د اتمې په پيل کې اوسيدلو. په رښتيا هم دې ستر امام د سلفو رحمهم الله د صحيح منهج د بيا راتازه کولو لپاره خورا ډيرې هڅې کړي، په دې لاره کې يې خپل ټول عمر تير کړی او له خپل هر څه ورته تير شوی دی، نه يې له چا ويره کړې او نه يې هم د چا گواښ او ملامتۍ ته پام کړی دی.

دا چې دا مظلوم امام د خپلو حسودو او کينه کښو مخالفينو لخوا تر ظلم او تيري لاندې راغلی نو لازمه مې وگڼله تر څو د شيخ الاسلام رحمه الله د ژوند د حالاتو د بيان او دهغه په اړوند د ځينو شهباتو د ځوابولو لپاره يو کتاب وليکم او نوم ورته "ستاره درخشان در شام"

¹. (سنن ابو داود ۴۲۹۱)

(سیری در زندگی شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله) غوره کړم. هڅه مې کړې تر څو په دې کتاب کې لاندې ټکو ته ډیره پاملرنه وکړم.

- په روانه او ساده ژبه یې ولیکم او د سختو لغاتونو له کارولو څخه ډډه وکړم
- تر ممکنه حده د موضوع له داسې اوږدلو چې د ستړیا او خستګۍ لامل شي او هم له داسې اختصار څخه چې خلل رامنځته کړي ډډه وکړم.
- د مراجعو او منابعو په ذکر او توثیق کې پوره دقت وکړم او خپل ناقص انساني توان په کار یوسم.
- د دغه ستر امام له مظلومیت څخه دفاع وکړم او د هغه ریښتوني خیره نندارې ته وړاندې کړم.
- د شیخ رحمه الله سالم منهج پرته له افراط او تفریط څخه لکه څنګه چې دی هغسې یې وکښم.
- تر کومه ځایه چې زه معلومات لرم په فارسي ژبه کې په دې ډول او طرز سره د کتاب نشتون.
- د هغه په وړاندې د اهل بدعت والو دروغ او تبلیغات او همدارنګه دا چې پر هر مسلمان لازمه ده تر څو له حق او مظلومیت څخه ننگه وکړي په ځانګړې توګه کله چې مظلوم د شیخ الاسلام رحمه الله په خیر ستر امام او لارښود وي.
- د شیخ رحمه الله د ځلانده علمی مقام او همدارنګه د هغه د کتابونو د معرفي کولو لپاره چې خورا ډیرې ګټې او ښیګړې پکې نغښتي دي.

- د علماؤ او دعوتگرانو د ډاډگیرنې لپاره تر څو د دغه امام له ژوند څخه زده کړه وړکړي او پندونه ځنې واخلي او د دعوت، توحید، کتاب او سنت د خپراولو په سخته او له کړاوه ډکې لارې کې له زغم او حوصلې څخه کار واخلي.
- د اسلامي علومو د زده کوونکو لپاره یو درس شي تر څو له رسول الله ﷺ وروسته دغسې مشران خپل لارښود او الگو وټاکي.
- ترڅو مې پخپله هغه ژمنه وفاء کړي وي چې لس کاله وړاندې مې پخپله رساله "د وهابیت پیژندنه د تحقیق پر بنسټ نه د تقلید" کې کړي وه چې د شیخ الاسلام رحمه الله په اړوند د شبهاتو په هکله به یو څه لیکم.
- دهغې سختې او بې کچې مینې په خاطر چې له شیخ الاسلام رحمه الله سره یې لرم. د همدې او ځینې نورو اهدافو لپاره مې دا کتال ولیکلو او د الله تعالی له دربار څخه غواړم چې زما دا ناچیزه هڅه د امت له یوه عالم څخه د دفاع او همدغه راز د اسلامي امت د ویښتابه پخاطر قبوله او په دې لاره کې لا نور توفیق رانسیب کړي. آمین.

عبدالرحمن فاتح

د مدینې منورې د اسلامي پوهنتون د د حدیثو او اسلامی علومو له پوهنځي څخه
فارغ التحصیل

له شیخ الاسلام ابن تیمیّه رحمه الله سره اشنایي

نوم او نسب

تقی الدین ابو العباس احمد بن عبد الحليم بن مجد الدین ابو البرکات عبدالسلام، ابن تیمیه حرانی رحمه الله . دا چې ولې دغې کورنۍ ته ابن تیمیه ویل کیږي، د علماوو تر منځ پرې د نظر اختلاف دی او ویل کیږي چې د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله له نیکونو څخه د محمد بن خضر په نوم شخص چې کله د حج له سفر نه تر راگرځیدو وروسته د تیماء په نوم سیمې ته ورسیدو، نو هلته یې یوه نجلی ولیده، تر دې وروسته کله چې نوموړی خپل کور ته راغلو نو میرمن یې چې له مخکې امیندواره وه ماشومه لور یې پیدا شوې وه، نوموړي هم له هغې ماشومې سره د ورته والي له مخې چې د تیماء په سیمه کې یې لیدلې وه د ماشومې نوم تیمیه کینودو. دغه تیمیه د شیخ الاسلام رحمه الله نیا وگڼل شوه چې یوه واعظه او پرهیزگاره میرمن وه او د نوموړې له خاطره دغې کورنۍ ته آل تیمیه ویل کیږي.¹

¹ (معجم البلدان، یاقوت حموی؛ ۳۱۷/۱ ددې په ضمن کې ماده "باجدا" و تاریخ إربل، ابن المستوفي ۹۷/۱ و العقور الدریة من مناقب شیخ الاسلام ابن تیمیة صفحه ۱۸)

شيخ الاسلام رحمه الله په ٦٦١ هـ.ق کال د حران په ښار کې نړۍ ته سترگې غړولي.^{1 2}

نوموړی لا اووه کلنۍ ته نه وه رسيدلی چې مغولو د عراق تر نيولو وروسته پر حران يرغل وکړه او د نوموړي کورنۍ د شام³ پر لور هجرت ته اړ شوه. تر هغه مهاله لا مغولو د شام پر لور د حملې قصد نه وه کړی.

په يوه علمي او پيژندل شوي کورنۍ کې د شيخ الاسلام رحمه الله
رالويدل

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفحة ١٨)

² (حران د ترکي په شمال ختيځ کې د شانلي اورفه شارت ته نژدې شاردی او فعلا آباد دی.)

³ ننۍ سوريه

شيخ الاسلام رحمه الله په يوه علمي او پيژندل شوې کورنۍ کې رالوی شوی دی. پلار يې عبدالحليم ابن تيميه رحمه الله¹ شام ته تراتگ وروسته د دمشق په اموي جامع مسجد کې زده کوونکو ته د درس ورکولو لپاره پر څوکۍ ډډه ولگوله، شيخ الاسلام رحمه الله اصول فقه او حنبلي فقه له خپل پلار څخه ولوستل.² نيکه يې مجد الدين ابو البركات عبدالسلام ابن تيميه رحمه الله³ هم لوی حنبلي فقيه او د گڼو تاليفاتو څښتن دی. د نيکه له ارزښتناکو تاليفاتو څخه يو يې "المنتقى من أحاديث الأحكام" دی چې امام شوکاني رحمه الله دغه ستر کتاب شرحه کړی او نوم يې ورته "نيل الاوطار شرح منتقى الاخبار" ايښی دی.

د نوموړي نيکه هم په ابن تيميه مشهور دی او د نيکه او لمسي تر منځ د تفکيک لپاره بايد ووايو چې: که په مطلق ډول ابن تيميه وويل شي؛ او يا ابن تيميه حفيد(لمسي) وويل شي

¹ عبدالحليم بن عبدالسلام بن عبدالله بن تيميه، د حنبلي علماؤ له مشرانو دی او فقه يې له خپل پلار ابو البركات ابن تيميه نه زده کړی وه او د مفتي په توگه د خپل پلار په ځای کښيناست. هغه محقق امام او د ميراث په علم کې يې لوی لاس درلوده، په ۶۸۴هـ کال په دمشق کې وفات شو. (شذرات الذهب في أخبار من ذهب ۳۷۵/۵).

² (ذيل طبقات الحنابلة ۴/۴۹۴)

³ په ۹۰هـ کال نړۍ ته راغلی او په ۶۵۲هـ وفات شوی دی (الأعلام للزركلي ۶/۴)

هدف ورڅخه پخپله شيخ الاسلام رحمه الله دی او که ابن تيميه جد يا هم ابو البركات ابن تيميه وويل شي هدف تريه د نوموړي نيکه دی.

ورور يې عبدالله شرف الدين ابن تيميه رحمه الله (متوفای ۷۲۷هـ) هم د حنابله وو له لويو علماو څخه وه، علوم او د حديثو کتابونه يې زده کړي ول او په فقه، سيرت او تاريخ کې يې پوخ لاس درلود.¹

بل ورور يې زين الدين أبو محمد عبد الرحمن بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن تيميه رحمه الله (متوفای ۷۴۷ هـ) دی، نوموړی هم د علماؤ او مشرانو له ډلې دی او امام ذهبي رحمه الله يې نوم د خپلو مشايخو په ډله کې له لږ شرحې سره ذکر کوي.²

¹ (ذيل طبقات الحنابلة ۴/۴۷۸)

² (من ذيل العبر ۶/۲۵۹)

د شيخ الاسلام رحمه الله اکا عز الدين ابو محمد عبد العزيز بن عبد السلام بن تيميه رحمه الله هم يو فقيه او محدث وه، لکه څنگه چې ابن الفوطي¹ يې په اړه وايي «من بيت العلم والفقه والحديث والتفسير وادب وکان عز الدين فصيح اللسان جميل الأخلاق، قد سمع الأحاديث النبوية...»²

يعني: "عز الدين د علم، فقه، حديث، تفسير او ادب له کورنۍ څخه وه، د فصيحې ژبې او ښو اخلاقو څښتن وه او نبوي احاديث يې اوريدلي وه..."

عمه يې ست الدار بنت مجد الدين ابن تيميه رحمه الله (متوفای ۶۸۶) يوه عالمه او فاضله ميرمنه وه چې شيخ رحمه الله د خپل علم يوه برخه له هغې څخه تر لاسه کړې.³

لنډه دا چې: دا يوه مشهوره او په علومو او فنونو مشغوله کورنۍ وه او هر يو يې امام او عالم دی. طبعاً په داسې يوه عالمه او پيژندل شوې کورنۍ کې د شيخ الاسلام رحمه الله رالويدل د هغه په وده او علمي نبوغ کې ډير موثر ول.

¹ عبدالرزاق بن احمد، کمال الدين ابو الفضل (متوفای ۵۷۲۳ هـ) مورخ او فيلسوفانو څخه حسابيږي (الأعلام للزکلی ۳/۳۴۹)

² (مجمع الآداب في معجم الألقاب ۱/۲۳۳)

³ (تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام ۱۵/۵۷۰)

د شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله حافظه او ذکاوت

شیخ الاسلام رحمه الله له غښتلي حافظي څخه برخمن وه او د هغه گڼي او ارزښتناک تالیفات د دې ادعا ښه بیلگه ده.

نوموړي رحمه الله په ماشومتوب کې قران کریم حفظ کړ او همدارنگه یې د نحوې د علم په برخه کې د سیبویه کتاب (متوفای ۱۸۰) او د حدیث شریف په برخه کې یې "المجمع الصحيحین" د محمد بن فتوح حمیدی کتاب (۴۸۸ متوفی) او همدارنگه د علومو او فنونو له هرې برخې یې کتابونه حفظ کړل.

علامه ابن عبدالهادی رحمه الله چې د شیخ الاسلام رحمه الله یو له مهمو شاگردانو څخه دی وایي "وسمع مسند الإمام أحمد بن حنبل مرات وسمع الكتب الستة الکبار والاجزاء ومن مسموعاته معجم الطبرانی الکبیر وعني بالحديث وقرأ ونسخ وتعلم الخط والحساب في المکتب وحفظ القرآن وأقبل على الفقهه وقرأ العربية على ابن عبد القوی ثم فهمها وأخذ

يتأمل كتاب سيبويه حتّى فهم في النحو وأقبل على التفسير إقبالا كلياً حتّى حاز فيه قصب السبق وأحكم اصول الفقهه وغير ذلك؛ هذا كله وهو بعد ابن بضع عشرة سنة" ¹

يعنى: «شيخ لإسلام رحمه الله مخكې له دې چې شل كلنۍ ته ورسېږي، خو ځله يې مسند امام احمد او د احاديثو شپږگوني كتابونه (صحيح بخاري، صحيح مسلم، سنن ابوداود، سنن ترمذي، سنن نسائي او سنن ابن ماجه) او همدارنگه يې د حديثو اجزاء او د امام طبراني معجم الكبير يې اوريدلي او د احاديثو علم ته يې ځانگړې پاملرنه كوله. نوموړي همدارنگه ليك لوست، خط او رياضي زده كړل او قرآن كريم يې حفظ كړ. په دې سربيره يې د فقهې زده كړې ته مخه كړه، د عربي ژبې قواعد يې له ابن عبدالقوي څخه ولوستل او د نحوې په برخه كې يې د سيبويه كتاب زده كړ.»

نوموړي د قرآن كريم د تفسير په برخه كې له ټولو مخكښ وه او همدارنگه يې اصول فقه او د نورو علومو او فنونو زده كړې ته مخه كړه او ياد يې كړل.

علامه ابن حجر عسقلاني رحمه الله وايي: "وقال جمال الدين السومري في أماليه ومن عجائب ما وقع في الحفظ من أهل زماننا أن ابن تيمية كان يمر بالكتاب مطالعة مرة فينتقش في ذهنه وينقله في مصنفاته بلفظه ومعناه" ²

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ١٩).

² (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ١/١٧٨ و ١٧٩)

يعني: «جمال الدين السومري پخپل کتاب کې وایي چې زمومر په زمانه کې د غښتلي حافظې په اړوند عجیبه پیښه دا ده چې کله به ابن تیمیه یو کتاب د یو ځل لپاره مطالعه کړلو، نو په ذهن کې به یې داسې انځور شو چې په پخپلو لیکنو او مصنفاتو کې به یې په هماغه لفظ او مفهوم سره رانقل کولو.»

د شیخ لإسلام رحمه الله حیني غوره صفتونه

شیخ لإسلام رحمه الله په علم او مال کې یو سخي انسان وه، چې په دې برخه کې د نوموړي د سخات ښه بیګه د هغه ګڼ کتابونه او د شاگردانو روزل دي. له بیوزلو سره د هغه د سخاوت په اړوند یې شاگرد ابو حفص بزار رحمه الله (متوفای ۷۴۹هـ) وایي: "فقد کان یتصدق حتی إذا لم يجد شیئاً نزع بعض ثیابه المحتاج الیه فیصل به الفقیر"¹

¹ (الأعلام العلیة فی مناقب ابن تیمیة، ص ۴۸)

يعني: «د الله تعالى په لاره کې به يې ډيره صدقه ورکوله تر دې چې که به يې د صدقې ورکولو لپاره څه شی و نه موندل؛ نو د خپلو جامو يوه برخه به يې کنبله محتاج او بيوزله ته به يې ورکوله»

همدارنگه د مغولو په وړاندې نوموړی په غښتلي دريځ او ميرنی شخصيت مشهور دی او د يرغلگرو په وړاندې يې جهاد او مقاومت او د اسلام له خاورې څخه دفاع ټولو ته څرگند دي.

1

شيخ لإسلام رحمه الله پر دې غوره صفاتو سربيره د شرک، بدعت او خرافاتو په رد او همدغه راز د د فيلوسوفانو، متکلمينو او مختلفو اديانو په نقد کې پوخ لاس لري.² د دغو ټولو ډلو د بطلان په څرگندولو کې يې داسې مضبوط دلايل مطرح کړي چې هر لوستونکی يې په سملاسي توگه داسې تصور کوي چې گني د نوموړي تخصص يوازي په همدې موضوع کې دی. سبحان الله!³

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۱۹۳).

² (ښه بيلگه يې د هغه کتابونه دي چې راپاتې او دهغه د شاگردانو او نورو بانصافه مورخينو اقرارونه)

³ (ذيل طبقات الحنابلة، ۴/۴۹۸).

شیخ لإسلام رحمه الله سره له دې چې د باطلو افکارو او نظریاتو په نقد کې یو غوڅ او بې پروا انسان وه او د هیچا له ملامتۍ یې ویره نه درلوده؛ خو په ضمن کې یې له حکمت او تدبیر څخه کار اخیستلو، د نوموړي حکمت د هغه به له مناظرو او لیکنو څخه ښکاره دی.

په دعوت کې د نوموړي د پراخه لیدلوري او حکمت یوه بیلگه دلته لیکم؛ علامه ابن قیم رحمه الله (متوفای ۷۵۱هـ) وایي: "سمعت شیخ الإسلام ابن تیمیة قدس الله روحه ونور ضریحه يقول: مررت أنا وبعض أصحابي في زمن التتار بقوم منهم يشربون الخمر، فأنكر عليهم من كان معي، فأنكرت عليه، وقلت له: إنما حرم الله الخمر لأنها تصد عن ذكر الله وعن الصلاة، وهؤلاء يصدهم الخمر عن قتل النفوس وسبي الذرية وأخذ الأموال فدعهم".¹

یعني: «له شیخ الاسلام رحمه الله نه مې واوریدل چې ویل یې: یو ځل د مغولو په دور کې زه او یو ملگری مې د مغولو د یوې ډلې له څنګه تیریدلو چې د شرابو په څښلو لګیا ول، زما سره موجود ملګري مې هغوی منعه کړل او ددغه کار بدي یې ورته بیان کړه، خو ما خپل ملگری منعه کړ او ورته مې وویل: سمه ده چې الله تعالی شراب حرام گرځولی ځکه د الله تعالی له یادولو، ذکر او لمانځه څخه مخنیوی کوي، خو د دوی لپاره شراب د دې سبب

¹ (إعلام الموقعين عن رب العالمين، ۱۳/۳)

کیري چې د خلکو له وژلو، غلامولو او د هغوی د مال له چور کولو څخه راوگرځي. نو پري یې ایرده!»

دا د شیخ الاسلام رحمه الله د لیدلوری د دقت ښکاروندوی دی چې لومړی یې د قضیې اړخونه یې سنجولي، بیا یې دعوت کړي او د انکار منکر له درجو او مراتبو سره په ښه توګه آشنایی لري.

شیخ الاسلام رحمه الله یو زاهد انسان وه، د نو رو څوکۍ، مال او قدرت یې سترګې نه وې نیولې او خپله غریبانه زندګي یې تیروله. د هغه په سیرت کې راځی چې یوه ورځ سلطان ناصرالدین الله ورته وویل "إنني أخبر ت أنك قد أطاعك الناس، وأن في نفسك أخذ المملك".

یعنې: «زه خبر شوی یم چې خلک له تا څخه پیروي کوي او ته د پاچاهۍ او قدرت د لاسته راوړلو په فکر کې یې» شیخ رحمه الله د ټولو په حضور کې په لوړ اواز ورته وویل: "أنا أفعل ذلك؟! والله إن ملكك ومملك المغل لا يساوي عند فلسين".

یعنې: «زه داسې کوم؟ په الله قسم ستا او د مغولو پاچاهي زما په وړاندې د دوو روپیو په اندازه ارزښت نه لري». تر دې وروسته سلطان په خندا شو او ویې ویل: نو هغه کس چی ما ته یې دا خبر راوړی وه ستا د نوم بدولو قصد یې درلوده او درواغ یې ویلي دي.¹

¹ (الكواكب الدرية في مناقب المجتهد ابن تيمية، ص ۹۹-۹۸)

شیخ الاسلام رحمه الله یو بښونکی او گشت پذیره انسان وه او خپل ډیر سرسخته دښمنان یې هم بښلي او د هغوی پر ناسمو کړنو یې سترگې پټې کړي دي. په یو ځای کې راځي چې سلطان ناصرالدین محمد بن قلاوون له شیخ الاسلام رحمه الله څخه د فتوا ورکولو غوښتنه وکړه تر څو د هغه ځینې مخالفین ووژني مگر شیخ رحمه الله له دې فتوا سره موافقه ونه کړه، علامه ابن عبدالهادی رح له نوموړي څخه نقل کوي چې وايي: "فشرعت في مدحهم والثناء عليهم وشكرهم وأن هؤلاء لو ذهبوا لم تجد مثلهم ف دولتك أما أنا فهم في حل من حقي ومن جهتي وسكنت ما عنده عليهم".¹

یعنی: «(کله چې وپوهیدم سلطان د هغوی د ځینو د وژلو په هکله د فتوا غوښتونکی دی) نو مې د هغوی په ستاینه او ورڅخه په مننې کولو پیل وکړ او سلطان ته مې وویل که هغوی ستا په حکومت کې ونه اوسي نو ته به یې جوړه پیدا نه کړې. ما هغوی بښلي او هغه څه چې د سلطان په زړه کې د هغوی لپاره راگرځیدل هم مې ارام کړل(تر څو له هغوی غچ وانه خلی)».

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ٢٩٨).

حتي د شيخ رحمه الله دښمنانو يې هم په دې اعتراف كړي او هغه په نيكي او ښې ياد كړي لكه ابن عبدالهادي رح چې وايي: "فكان القاضي زيد الدين ابن مخلوف قاضي المالكية يقول بعد ذلك ما رأينا أتقى من ابن تيمية لم نبق مُمكنًا في السعي فيه ولما قدر علينا عفا عنا".¹

يعني؛ «قاضي زيد الدين بن مخلوف به د سلطان په حضور كې د شيخ الاسلام رحمه الله د عفو تر پيښې وروسته ويل؛ له ابن تيميه مې بل پرهيزگاره نه دي ليدلي مونږ هغه ته له هيڅ ډول ضرر رسولو دريغ نه كاوه؛ مگر كله چې هغه پر مونږ مقدر شو نو يې ښه راته وكړه» شيخ الاسلام رحمه الله يو بي ساري عابد او متواضع شخصيت وه. علامه ابن قيم رح وايي: "و حضرت شيخ الاسلام ابن تيمية مرة صلى الفجر ثم جلس يذكر الله تعالى إلى قريب من انتصاف النهار، ثم التقت إلي وقال: هذه غدوتي، ولو لم أتعد الغداء سقطت قوتي".²

يعني: «يو ځل د شيخ الاسلام رح په وړاندې حاضر شوم، هغه د سهار لمونځ وكړ او تر هغه وروسته نژدې تر نيمې ورځې د الله تعالى په ذكر او يادولو مشغول شو، تر هغه وروسته يې

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ٢٩٩).

² (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ٤٢)

ماته مخ کر او ويې ويل دا زما سباناری دی او که چیری سبا ناری ونه کړم ځواک مې له منځه ځي».

همدارنگه ابن قيم رح وايي: "وقال لي مرة: لا أترك الذكر إلا بنية إجمام نفسي وإيراحتها لأستعد بتلك الراحة لذكر آخر"¹. يعني: «د الله تعالى ذکر او یاد نه پرېږدم مگر د دمې جوړولو په نیت ترڅو بیرته د الله تعالى د ذکر لپاره اماده شم».

همدغه راز زیاتوي: "سمعت شيخ الاسلام ابن تيمية قدس الله تعالى روحه يقول: الذكر للقلب مثل الماء للسمك فكيف يكون حال السمك إذا فارق الماء؟".²

يعني: «له شيخ الاسلام ابن تيمية رح نه مې واوریدل چې ويل يې: د الله تعالى ذکر او یاد د زړه لپاره داسې دی لکه اوبه د ماهي لپاره، نو که اوبه نه وی د ماهي به څه حال وي؟».

¹ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۲)

² (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۳)

له همدې خاطر ده چې ملا علي قاري هروي رح (متوفای ۱۰۱۴) د مشکات المصابيح په شرحه د کتاب اللباس په روايت شماره ۴۳۴۰ کې له شيخ الاسلام رح څخه په دفاع کې وايي: "ومن طالع شرح منازل السائرين، تبين له أنهما كانا من أكابر أهل السنة والجماعة، ومن ألياء هذه الأمة".¹

يعني: «هر څوک چې شرح منازل السائرين (مدارج السالکين علامه ابن قيم) مطالعه کړي و رته به ثابته شي چې ابن تيميه او ابن قيم د اهل سنت والجماعت له مشرانو او د امت له اولياؤ څخه دي».

که څوک غواړي چې تر دې لا ډير د عابد او زاهد ابن تيميه په اړه وپوهيږي نو ښه ده چې د مجموع الفتوى (السلوک) نهم جلد ته مراجعه وکړي او په دقت يې مطالعه کړي. متاسفانه نن سبا ډير داسې خلک شته چې ځان شيخ الاسلام رح ته منسوبوي او يوازې د هغه د ژوند يو اړخ چې پر مخالفينو له رد څخه عبارت دی په پام کې نيسي خو د دې ستر شخصيت د ژوند نورې برخې لکه د هغه عبادت او تقوى هيري او له پامه يې غورځوي. و اَسفًا!

¹ (مرقاة المفتاح شرح مشكاة المصابيح ۲۷۷۸/۷)

د شیخ الاسلام رح د تواضع په هکله یې شاگرد ابو حفص بن علی بزار رح وایي: "وأما تواضعه فما رأيت ولا سمعت بأحد من أهل عصره مثله ف ذلك كان يتواضع للكبير والصغير والجليل والحقير والغنى الصالح والفقير وكان يدني الفقير الصالح ويكرمه ويونسه ويباسطه بحديثه المستحلى زيادة على مثله من الاغنياء".¹

یعنی: « په تواضع او عاجزی کې مې د هغه په خیر بل څوک هغې زمانه کې نه لیدلی او نه هم اوریدلی وه، هغه د لوی او کوچني، عزتمند او حقیر، نیکوکاره شتمن او بیوزله په وړاندې متواضع وه. په نیکوکاره فقیر به یې ډیر شفقت کولو او د هغه به یې احترام کاوه، په ښه انداز به یې ورسره خبرې کولې او تر شتمن به یې د هغه ډیر عزت کاوه.

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ٥٠)

د شيخ الاسلام رحمه الله عقیده

د شيخ الاسلام رحمه الله عقیده هماغه د اهل سنت او جماعت صحيحه عقیده وه او په حقيقت كې نوموړي د سلف رحمهم الله د عقيدې محرر، راژوندي كوونكي او غښتلي شاهد دي.

نوموړي په ځلونو خپل مخالفين ننگولي او ويلي يې دي: "ولا أذكر إلا ما اتفق عليه سلف الأمة وأئمتها. وقد قلت لهم غير مرة: أنا أمهل يخالفني ثلاث سنين إن جاء بحرف واحد عن أحد من أئمة القرون الثلاثة يخالف ما قلته فأنا أقر بذلك"¹

يعني: «زه له هغه څه پرته چې د امت سلف او امامان پرې اتفاق لري بل څه نه بيانوم. او بيا بيا مې خپلو مخالفينو ته ويلي كه يو حرف هم راوړي چې ما په هغه كې د قرون ثلاثه يو امام (صحابي، تابعي، تبع تابعي) سره هم مخالفت كړي وي نو زه به هم پرې اعتراف او اقرار وكړم».

كه چيرې بانصافه شخص له شيخ الاسلام رح نه مخكې د ائمه ؤ، او د هغو علماؤ چې رښتيني او راسخين في العلم دي كتابونه مطالعه كړي نو به ورته څرگنده شي چې شيخ رح

¹ (مجمع الفتاوى ۳/ ۲۲۹)

په دې برخه کې کومه نوې خبره نه ده کړې بلکې د سلف رحمهم الله د مذهب مجدد او خرگندوونکی دی.

د بیلگې په توګه دلته هغو علماؤ ته لنډه اشاره کوم چې له شیخ رحمه الله نه یې مخکې د اهل سنت و جماعت د عقیدې په هکله کتابونه لیکلي دي: کتاب "الإمان" د امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله (متوفای ۲۲۴هـ)، کتاب "الإمان" د امام ابوبکر بن أبی شیبة رحمه الله (متوفای ۲۳۵هـ)، کتاب "أصول السنة" و کتاب "الرد على الزنادقة والجهمة" د امام احمد رحمه الله (متوفای ۲۴۱هـ)، کتاب "خلق أفعال العباد" او همدارنګه "کتاب التوحيد" د صحيح بخاری، د امام بخاری رحمه الله (متوفای ۲۵۶هـ)، کتاب "شرح السنة" د امام اسماعیل بن یحیی المزنی (متوفای ۲۶۴هـ)، "کتاب السنة" یوه برخه د سنن ابوداود، د امام ابوداود رحمه الله (متوفای ۲۷۵هـ)، کتاب "الرد على الجهمية" و "النقض على بشر المریسی" د امام عثمان بن سعید دارمی رحمه الله (ت ۲۸۰ هـ) کتاب "السنة" د امام ابوبکر بن ابی عاصم (متوفای ۲۸۷هـ)، کتاب "السنة" د امام عبد الله بن احمد بن حنبل رحمهما الله (متوفای ۲۹۰هـ)، کتاب "العرش" د امام ابوجعفر ابن ابی شیبه (متوفای ۲۹۷هـ)، کتاب "صريح السنة" د امام ابوجعفر طبری (متوفای ۳۱۰ هـ)، کتاب "السنة" د امام ابوبکر خلال رحمه الله (متوفای ۳۱۱هـ)، کتاب "التوحيد وإثبات صفات الرب عز وجل" د امام ابن خزيمة رحمه الله (متوفای ۳۱۱هـ)، کتاب "العقيدة الطحاوية" د امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفای ۳۲۱هـ)، کتاب "شرح السنة" د امام بربهاری رحمه الله (متوفای ۳۲۹هـ)، کتاب "اعتقاد أئمة الحديث" د امام ابوبکر اسماعیلی رحمه الله (متوفای ۳۷۱هـ)، کتاب "الصفات" د امام دارقطنی رحمه الله (متوفای ۳۸۵هـ)، کتاب "التوحد" و کتاب "الإيمان" و کتاب "الرد

علي الجهمية" د امام ابن منده رحمه الله (متوفای ۳۹۵هـ)، کتاب "اصول السنة" د امام ابن أبي زمنين رحمه الله (متوفای ۳۹۹هـ)، کتاب "شرح اصول اعتقاد أهل السنة والجماعة"، د اميام هبت الله لالكائي (متوفای ۴۱۸هـ)، کتاب "عقيدة السلف وأصحاب الحديث"، د امام ابوعثمان صابوني رحمه الله (متوفای ۴۸۹هـ)، و کتاب "الحجة في بيان المحجة"، د امام ابوالقاسم اسماعيل بن محمد مشهور په قوام السنة اصبهایی رحمه الله (متوفای ۵۳۵هـ). (چې ورته دې مراجعه وشي او مطالعه دې کړای شي.)

دغو کتابونو ته له مراجعې وروسته به تاسو ته په يقين سره څرگنده شي چې شيخ الاسلام رح د عقيدې په برخه کې هيڅ حرف له ځانه دى رامنځته کړى بلکې (هغه څه يې ويلي چې) له هغه څخه مخکې امامانو او علماو همغسې ليکلي او يا ويلي دي.

ځينې هغه ستونزې چې شيخ الاسلام رحمه الله د دين په لاره کې

گاللي دي

شيخ رحمه الله د خپل لوړ علمي مقام، صريحې لهجې او چاته د غوړه مالۍ نه کولو له امله د کينه گرو تر حسادت او کينې لاندې راغلى او دا ددې سبب شوې چې نوموړى بيا بيا زندان ولويږي او د خپل عمر ډير کلونه هلته تير کړي. داسې چې شيخ رحمه الله د ۳۴

کلونو په موده کې (له ۶۹۳ هـ تر ۷۲۶ هـ) تر پنځو کلونو ډیر د خپل باور او عقیدې له امله په زندان کې تیر کړي او په دې موده کې اووه ځله زنداني شوی دی.

د شیخ الاسلام رحمه الله د زنداني کیدو پېښې

لومړۍ ځل: شیخ رحمه الله په ۶۹۳ هـ کال د عساف نصراني له امله د څو ورځو لپاره زنداني کړای شو د پېښې لنډیز او کیسه د علامه ابن کثیر له کتاب څخه لولو:

یوه ډله کسانو ادعا وکړه چې عساف نصراني چې د سويده له وگړو څخه وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته سپکاوي کړي، له همدې امله شیخ الاسلام او شیخ فارقي رحمهما الله د امیر عزالدین ایبک خواته ورغلل او هغه ته یې قضیه ورسوله. په عساف پسې نفر ولېږل شو او را جلب کړای شو، د نوموړي د راوستلو پر مهال ځینې خلکو هغه ته سپکې سپورې ویلې، له عساف سره مل کس خلکو ته مخ کړ ویې ویل: عساف له تاسو غوره دی. په دې سره خلک عصباني شول او دغه نصراني یې په ډبرو وویشت او تپي یې کړ.

امیر عزالدین ایبک شیخ الاسلام او شیخ فارقي ور وغوښتل، او د خلکو د دغې کړنې په خاطر یې د هغه نصراني په حضور کې وهل او ډبول ورکړل او زندان ته یې واچول. هغه په زندان کې لنډه موده تیره کړه او وروسته له ځینو پېښو...امیر بیرته شیخ الاسلام او شیخ فارقي له زندان نه ازاد، خوشحاله او راضي یې کړل.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رح له همدې خاطرې ول چې خپل مبارک کتاب "الصارم المسلمون علی سب الرسول" یې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه په دفاع کې ولیکو او اسلامي ټولنې ته یې وړاندې کړ.¹

دوهم ځل: شیخ رحمه الله د ۷۰۵ هـ کال د رمضان په ۲۶ د جمعې په ورځ د مصر په قاهره کې زنداني کړای شو او تر یو کال او شپږ میاشتې زندان وروسته په ۷۰۷ هـ کال د ربیع الاول په ۲۳ له زندان نه ازاد شو. د دغه زنداني کیدلو علت د الله تعالی دعرش او هغه د صفت نزول د اثبات په هکله د شیخ رحمه الله صحیحې عقیده وه.²

دریم ځل: شیخ الاسلام رح د ۷۰۷ هـ کال د شوال په دریمه د څو محدودو ورځو لپاره په مصر کې زنداني کړای شو. افراطي صوفیانو له دې امله چې نوموړی د استغاثې، نامشروع توسل او محی الدین عربی وحدت الوجودي پر ضد څرگندونې کړې وې له هغه څخه یې شکایت وکړ او هغه ته یې درې انتخابونه وړاندې کړل:

¹ (البداية والنهاية ۱۳/۳۳۵ و ۳۳۶)

² (البداية والنهاية ۱۴/۳۹-۳۶)

(1) بیرته به دمشق ته گرځي.

(2) په اسکندريه کې به اوسېږي -البته په شروطو سره-

(3) زندان به غوره کوي.

د دغه امر په لومړيو ورځو کې شيخ رح زندان غوره کړ خو د ملگرو تر ټينگار وروسته يې د دمشق انتخاب غوره کړ او تر اتلسو ورځو زندان وروسته د شوال په ۱۸ له زندان نه ازاد شو.¹ وروسته د همدې پيښې له امله وه چې نوموړي خپل مبارک او عظيم الفايده کتاب "الإستغاثة الكبير" چې معروف په "الإستغاثة يي الرد على البكري" دی وليکلو.

خلورم ځل: د ۷۰۷ هـ د شوال په آخرو د ۷۰۸ هـ کال تر لومړيو پورې د څه باندې دوو مياشتو لپاره شيخ رحمه الله زنداني کړای شو. وروسته تر دې چې نوموړی ازاد شو د دمشق په لور

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۸۶ او ۲۸۷).

يې مخه کړه، خو له نيمې لارې بيرته راوگرځول شو او نصر منبجی صوفی حلولی او د ابن عربی سرخته مدافع چي د هغه وخت د اميرانو په وړاندې يې لوړ مقام درلود په غوښتنه بيرته زندان ته واچول شو، دا ځل شيخ الاسلام رح د هغه څه له امله زنداني شو چې دريم ځل زنداني شوی وه.¹

پنځم ځل: د ۷۰۹هـ کال د ربيع الاول له اولی تر اتم د شوال د همدی کال په اسکندريه کې شيخ رحمه الله د اوو میاشتو او څو ورځو لپاره زنداني شو، داخل هم د نصر منبجی او د هغه د ملگرو په مکر او چل شيخ رحمه الله زندان ته لاړو تر دې چې د هغه د وژلو لپاره يې د فتوا هڅه کوله مگر د سلطان ناصرالدين محمد بن قلاوون په راتگ سره شيخ رح بيرته ازاد کړای شو او آن سلطان د شيخ له مخالفينو څخه د غچ تصميم ونيو چې بالاخره شيخ رح هغوی وېښل. شيخ رح وکړای شوه چې د څه مودې لپاره هوسا ژوند وکړي.² په دې موده کې هغه د سلطان په وړاندې ځانکړي ځای درلود او په اسانه يې کولای شول چې د علم خپراوي او د کتابونو ليکلو ته مخه کړي.³

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۸۸ او ۲۸۷).

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۹۴).

³ (ذيل طبقات الحنابلة، ۵۱۷/۴ و البداية و النهاية ۵۱/۱۴).

نوموړي په دې موده کې په مصر کې گڼ کتابونه وليکل د هغو له جملې: کتاب منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية، کتاب الإستقامة، کتاب بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية، کتاب الفتاوى المصرية او نور...

شپږم ځل: شيخ رحمه الله د ۷۲۰هـ کال د رجب له ۱۲ پنځشنبې د ۷۲۱هـ کال د محرم تر ۱۰ دوشنبې ورځې پورې په دمشق کې د پنځو مياشتو او ۲۸ ورځو لپاره زنداني کړای شو. کله چې له اوو کلونو وروسته شيخ رح دمشق ته راوگرځيد نو خلک يې په خوا راټول شول. د نوموړي د مخالفينو حسادت يو ځل بيا راوپاريد، او د دسيسو او فتنو په جوړلو يې پيل وکړ خو دا چې د شيخ رح د قاطع منطق په وړاندې پاتې راغلی ول نو سلطان ته يې شکايت وکړ. شيخ رحمه الله دا ځل د قسم د طلاق په اړه د فتوا له امله د مخالفينو لخوا زندان ته وليږل شو. له همدې امله هغه گڼې فتواگانې وليکلې او له خپلې فتوا نه يې دفاع وکړه د هغو ليکنو له جملې: "الرد الكبير على من اعترض عليه في مسألة الحلف بالطلاق" دي.¹

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفة ۳۴۲ و ذيل طبقات الحنابلة، ۵۲۳/۴ او ۵۱۸)

اووم او وروستی ځل: شیخ رحمه الله د ۷۲۶هـ کال د شعبان ۶ د دوشنبې په ورځ زنداني شو او د دوو کلونو شپږو میاشتو او څوارلسو ورځو لپاره په زنداني کې وه چې بالاخره د ۷۲۸هـ کال د ذوالقعدة په ۲۰ په زندان کې له نړۍ نه وکوچیدو.

داخل د انبیاء او صالحینو د قبرونو په لور د شد الرحال^۱ په هکله د شیخ رح د فتوا له امله د نوموړي مخالفینو د هغه پر ضد ظالمانه فتواگانې ورکړي تر دې چې ځینو یې د دې حقې فتوا له امله هغه ته کافر وویل چې ددې کسانو شمیر ۱۸ تنه وو او په سر کې یې د قاضي اخنائي مالکي په نوم کس وه. دغه دسیسې او مخالفتونه د دې سبب شول چې شیخ الاسلام رح زنداني شو او په زندان کې له نړۍ وکوچید. شیخ رح د دې پېښې له امله په زندان کې د الرد علی الاخنائي په نوم خپل مبارک کتاب ولیکه او له خپل دریځ او فتوا څخه یې دفاع وکړه.^۲

له دې ټولو ستونزو سره سره نه یوازې دا چې د شیخ الاسلام رح همت کمزوری نشو بلکې د زنداني کیدلو په هره مرحله کې تر پخوا لا ډیر راسخ او غښتلی شوی او په لا ډیر جدیت

^۱ (په دی اړه د شبهاتو په برخه کې توضیح وړکړای شوی ده)

^۲ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفه ۳۴۳-۳۸۴ و ذیل طبقات الحنابلة، ۵۱۸-۵۲۸/۴)

سره مخ ته تللی دی، تر چې زندان یې ځان ته د عبادت تدریس او تالیف په ځای تبدیل کړی وه.

علامه ایت قیم رح وایي: شيخ الاسلام رح راته وویل: "ما یصنع أعدائي بي؟ أنا جنتي وبستاني في صدري، إن رحتم فھي معي، لا تفارقني، إن حبسي خلوة، وقتلي شهادة، وإخراجي من بلدي سیاحة."¹

یعني: «دبمنان مې زما په حق کې څه کولی شي؟ باغ او گلستان مې په سینه کې موجود دی هر چیرې چې لاړ شم ملتیا مې کوي او هیڅکله مې یوازې نه پرېږدې. زندان زما لپاره خلوت، مرگ زما لپاره شهادت او له وطن نه اخراج او تبعید به راته سیاحت او گردش وی.» سبحان الله! په رښتیا هم د داسې چا په حق چې له ټولو فرصتونو نه پخپله گټه استفاده کوي څه کولی شي؟ هیڅ!

¹ (الوابل الصیب من الکلم الطیب، ص ۴۸)

شیخ الاسلام رح به په زندان کې شاگردان روزل، ډیر شمیر کتابونه یې لیکل، د خلکو د مسائلو په اړوند یې فتواوې ورکولې او پوښتونکو ته یې ځوابونه ورکول. تر دې چې د عمر په وروستیو میاشتو کې یې د شاگردانو د ورتګ اجازه پرې بنده کړه، او په پای کې یې د لیکلو مواد هم ترینه واخیستل، شیخ رح وروسته تر دې د سکرو په واسطه ځینې لیکنې کولې. تر دې ظالمانه سختګریو وروسته پر عبادت او د قرآن کریم په تلاوت مصروف شو داسې چې ویل کیږي د ژوند په وروستیو ورځو کې یې اتیا یا هم یو اتیا ځله قرآن کریم ختم کړی دی او روزانه یې درې پارې تلاوتولې.¹

د شیخ الاسلام رحمه الله له زنداني کیدلو څخه درسونه او پندونه

➤ د دعوت لاریو سخت او له کړاونو ډک مسیر دی.

➤ دعوتګر باید د هرې ستونزې او سختۍ په وړاندې آماده وي او د مصیبتونو په وړاندې خپل ځان ونه بایلي.

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۷۹-۳۸۴).

- که خوک په خپل ځان کې زغم او حوصله نه ويني، بايد په دې لاره کې گام پورته نه کړي.
- له حق نه تيريدل او د اهل باطل په وړاندې په شاتگ بايد هيڅکله ونشي.
- دعوتگر بايد بښوونکی وي، او د خپل شخصيت او شخصي مسايلو لپاره له چانه غچ وانه خلي.
- د دښمنانو گوزاونه بايد د د د دعوت په لاره کې د توقف او سستوالي سبب نشي.
- دعوتگر بايد له الله تعالی سره ټينگه اړيکه ولري او په دې اړيکه کې ناغیري ونه کړي.
- داعي بايد خپل سپيڅلی دعوت په هيڅ ډول شتمنی او واک ورنه کړي. او ځينې نور درسونه او پندونه...

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله وفات

شيخ الاسلام رح له يو عمر مبارزې، تدريس، تاليف، رنځ او مشقت څخه وروسته په ۷۲۸هـ كال د ذوالقعدې په مياشت كې د دوشنبې په ورځ د ۶۷ كلونو په عمر د دمشق كلا په زندان كې ځان خپل پروردگار ته وسپارلو او وروستۍ آيتونه چې تر مرگ مخكې يې تلاوتولو دا ول: {إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ * فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ}.¹ ژباړه: نافرمانۍ څخه ډډه كوونكي (پرهېزگاران) به په باوري توگه په باغونو او ويالو كې وي؛ په داسې يو رښتيني مجلس كې (چې دروغ او ياوه سرايي به پكې نه وي ... په) وړاندې د ډېر مقتدر او ځواكمن باچا (چې د ټولو كائناتو خدای او خالق دی).²

د شيخ الاسلام رح وفات ټول غمجن كړل، د هغه جنازې ته يې غسل اوتكفين وركړ او په جامع اموي كې يې پرې د جنازې المونځ اداء كړ. په جنازه كې يې دومره ډيرو خلكو گډون كړی وه چې د پښې ايښودو ځای نه موندل كيدو. او په پای كې يې نوموړی د الصوفيه په هديره كې د خپل ورور شرف الدين عبدالله تر څنگ دفن كړ.³

¹ (سور قمر آيا ۵۴-۵۵)

² (البداية و النهاية ۱۴/۱۳۸)

³ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفحہ ۳۸۶، البداية و النهاية ۱۴/۱۳۸ و الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ۱/۱۸۶)

د شیخ رحمه الله په جنازه کې له درې تنو پرته نورو ټولو د علم خاوندانو گډون وکړ چې دا درې تنه عبارت ول له: ۱- ابن جمله ۲- الصدر، ۳- القفجاری. چې دې درې تنو هم له شیخ رح د سختې دشمنۍ او مخالفت له مخې د هغه په جنازه کې گډونونه کړ او ویریدل چې که یې خلک وویني نو حتما به یې ووژني یا به یې له منځه یوسي^۱ په شیخ رح د نړۍ په گوټ گوټ حتی یمن او چین کې غایبانه جنازه اداء کړای شوه.^۲

د شیخ الاسلام رحمه الله علمي مقام او د هغه د شخصیت په اړوند د علماءو تعریف او تمجید

د شیخ الاسلام رحمه الله د لوړ علمي مقام تر ټولو ښه معرف او ښکارندوی د هغه کتابونه او همدارنگه د هغه روزلی ستر شاگردان دي چې پریښي یې دي. نوموړی ته تر اتیا ډیرو د هغه مهال همعصرو علماءو د شیخ الاسلام لقب ورکړی تر دې آن چې تر ټولو ناوړه دښمنانو یې هم د هغه په پوهه او لوړ علمي مقام اعتراف کړی دی.

^۱ (البدایة و النهایة ۱۴/۱۳۹)

^۲ (ذیل طبقات الحنابلة، ۴/۵۲۸).

د شیخ الاسلام لقب، ابن تیمیه رح ته د هغه د پراخې پوهې او لوړ علمي مقام په خاطر ورکړی شوی دی. سره له دې چې له شیخ رح څخه وروسته د هغه ځینې تکفیری دښمنانو ویلي: هر څوک چې ابن تیمیه رح ته د شیخ الاسلام لقب ورکړی کافر او مرتد دی. معاذالله من هذا الخذلان

په همدې خاطر علامه ابن ناصرالدین دمشقي رح (۸۴۲ متوفای ه) د "الرد الوافر علی من زعم بأن من سمی ابن تیمیه شیخ الإسلام کافر" تر عنوان لاندې کتاب لیکلی او په دې کتاب کې یې تر اتیا د ډیرو علماؤ نومونه او د هغو له کتابونو هغه دلایل راوړي چې ابن تیمیه رح ته یې د شیخ الاسلام لقب ورکړی دی.

علامه ابن حجر عسقلاني رح د ابن ناصرالدین رح پر الرد الوافر کتاب تقریظ لیکلی دی او دی تقریظ په یوه برخه کې لیکي: "وشهرة إمامه الشيخ تقي الدين ابن تیمیه أشهر من الشمس وتلقيبه بشيخ الإسلام باق إلى الآن على الألسنة الزكية ويستمر غدا لما كان بالأمس ولا ينكر ذلك إلا من جهل مقداره وتجنب الإنصاف"¹

¹ (تقریظ للحافظ ابن حجر العسقلاني علی الرد الوافر، صفحه ۱۲)

يعني: «د شيخ تقى الدين ابن تيميه رح شهرت، امامت او بزرگي تر لمر هم مشهوره ده. او دهغه شيخ لقب تر نن پورې په پاکو ژبو شتون لري او سبا به يې هم ولري، او د نوموړي له دي لقب څخه له جاهل او بې انصافه پرته بل څوک نه منکرېږي». تر دې چې وايي: "فإنه شيخ مشايخ الاسلام في عصره بلا ريب".¹

يعني: «پرته له شکه هغه په خپل عصر کې يو شيخ له مشايخو د اسلام وه».

د يادونې چې د احنافو يو ډير ستر محقق علامه ابن عابدين شامی رح او همدارنگه ډيرو نورو حنفی علماؤ، ابن تيميه رح ته شيخ الاسلام ويلي دي. ابن عابدين رح وايي: "ورأيت في كتاب الصارم المسلول لشيخ الإسلام ابن تيمية الحنبلي ما نصه...".²

¹ (تقريظ للحافظ ابن حجر العسقلاني على الرد الوافر، صفحه ۱۴)

² (حاشيه ابن عابدين ۲۱۴/۴ په ضمن د : مطلب في حكم سب الذمي النبي صلى الله عليه وسلم)

یعنی: «او د شیخ الاسلام ابن تیمیه په کتاب الصارم المسلول کې مې ولیدل چې کلام یې دا دی...». نو ایا ابن عابدین شامی او نور علماء او فقهاء کافر او مرتد دي؟ واللہ المستعان! په رښتیا هم تعصب انسان تر کوم ځای پورې بیایي.

هوکی! ابن تیمیه رح شیخ الاسلام دی که د چا خوښه وي که نه وي!

علامه محمد بن عبدالبر سبکی رح وایی: "والله ما يبغض ابن تيمية إلا جاهل أو صاحب هوى، فالجاهل لا يدري ما يقول، وصاحب الهوى يصدده هواه عن الحق بعد معرفته به".¹ یعنی: «قسم په الله له ابن تیمیه سره له جاهل او د نفساني خواهشاتو له پیرو پرته بل څوک دښمني او حسادت نه کوي، ځکه جاهل خپلو خبرو ته متوجه نه وي چې څه وایي او د نفساني خواهشاتو پیرو ته هم د هغه خواهشات اجازه نه ورکوي چې د حق له پیژندلو وروسته د هغه پیروي وکړي. شیخ الاسلام رح چې د هر علم په اړوند خبرې کوي نو داسې تصور کوي چې گنې د هغه تخصص یوازې په همدې علم کې دي اوله دې پرته په بل څه نه پوهیږي».²

¹ (الرد الوافر، ص ۵۱)

² (ذیل طبقات الحنابلة، ۴/۴۹۸).

له شیخ رح وروسته ډیر علماء دهغه له علم نه مستفید شوی او په خپلو تالیفاتو او تصنیفاتو کې یې ورڅخه استفاده کړې ده، په ځانگړې توگه دنوموړي شاگردان او دهغه د شاگردانو، شاگردان، لکه: ابن ابی العز حنفی رحمه الله - چې شاگرد د علامه ابن کثیر رحمه الله وه - پخپل کتاب شرح عقیده طحاویه کې په زیاته کچه له ابن تیمیه او ابن قیم رحمهما الله له کلام څخه استفاده کړې ده. همدانگه نورو علماؤ لکه علامه ابن حجر عسقلانی رح د صحیح بخاری په شرحه (فتح الباری) کې په پراخه کچه دهغه له علم نه استفاده کړې ده. البته علامه ابن ابی العز رحمه الله او علامه ابن حجر رحمه الله په ډیرو مواردو کې له شیخ رح سره د اهل بدعت د حساست له امله دهغه کلام د نوموړي له نامه پرته رانقلوی.

د شیخ الاسلام رحمه الله په اړوند د نورو اشخاصو ستاینې

د شیخ الاسلام رح د شخصیت په اړوند د ځینو علماؤ او مسلمانو پوهانو د څرگندونو یوه برخه ستاسو خدمت ته لیکم. علامه تقی الدین بن العید رح (متوفای ۷۰۲هـ)^۱ د شیخ رح په اړه وایي: "رأيت رجلا العلوم كلها بي عينيه يأخذ منها ما يريد ويدع ما يريد."^۲

یعني: «ابن تیمه مې یو داسې سړی ولیدو چې ټول علوم یې د سترگو په وړاندې ول څه یې چې غوشتل ترې اخیستل یې او څه یې چې نه غوښتل نو پرېښودل یې». علامه کمال الدین الزملکانی رح (متوفای ۷۲۷هـ)^۳ وایي: "كان ابن تيمية إذا سئل عن فن من العلم

^۱ محمد بن علی، ابو الفتح تقی الدین قشیری، معروف په ابن دقیق العید د اصولو له لویو علماوو وه او په فقه، اصول فقه، او شرح حدیث کې د زیاتو تالیفاتو څښتن دی. لکه کتاب "إحكام الأحكام"، "الإمام بأحاديث الأحكام"، "شرح الأربعين حديثا للنووي" او څو نور کتابونه. (الأعلام للزركلي ۲۸۳/۶).

^۲ (الرد الوافر، ص ۵۹)

^۳ محمد بن علی، کمال الدین معروف په ابن زملکانی د شوافعو له مشرانو وه په دمشق کې پیدا او هملته یې علم زده کړ او همدارنګه یې د حلب د قاضی په توګه دنده ترسره کړې. سره له دې چې له شیخ رح سره د طلاق او شدالرحال په مسله کې اختلاف درلود او په دې هکله یې کتاب هم

ظن الرائي والسامع أنه لا يعرف غير ذلك الفن، وحكم بأن لا يعرفه أحد مثله، وكانت الفقهاء من سائر الطوائف إذا جالسوه استفادوا في مذاهبهم منه أشياء... واجتمعت فيه شروط الاجتهاد على وجهها"¹

یعنی: کله به چې ابن تیمیه د علومو او فنونو په اړند په څه شی کې وپوښتل شو (او هغه به ورته په ځواب شروع وکړه) نو اوریدونکی او لیدونکی به داسې تصور کاوه چې له دې علم پرته په بل څه نه پوهیږي (یعنې داسې فکر به یې کاوه چې یوازې په همدې اړوند تخصص لري او بس!) او په دې به یې اعتراف کاوه چې بل څوک د هغه په څیر په دې مسئله نه پوهیږي. او د نورو ډلو فقهاء به چې کله له نوموړي سره کښیناستل نو د خپل مذهب په اړه به یې ډیر څه ترې زده کول. (یعنی شیخ رح د هغوی د مذهب په هکله په داسې شیانو

لیکلی مگر انصاف یی په پام کی نیولی او او پرته له حق څخه یی بل څه د شیخ رح په اړوند نه دی مطرح کړی د هغه له تالیفاتو کولی سو پر المنهاج د امام نووی د هغه له تعلیقاتو او هم د تاریخ برخه کی کتاب ته اشاره وکو... (الأعلام للزركلي ۶/۲۸۴).

¹ (تاریخ ابن الوردي ۲/۲۷۷، ذیل طبقات الحنابلة، ۴/۴۹۸)

پوهيده چې د هغه مذهب خپل خلك پرې نه پوهيدل) او د اجتهاد شرطونه په درست شكل په هغه كي موجود ول.»

حافظ ابو الفتح ابن سيد الناس يعمرى رح (متوفى ٧٣٤هـ)¹ وايي: "فألقيته ممن أدرك من العلوم حظا وكان يستوعب السنن والآثار حفظا إن تكلم في التفسير فهو حامل رايته أو أفتى في الفقه فهو مدرك غياته أو ذاكر في الحديث فهو صاحب علمه وذو روايته أو حاضر بالملل والنحل".²

يعني: «ابن تيميه مې داسې شخص وموندو چې له هر علمه يې گټه اخيستي وه، او احاديث او آثار يې حفظ کړي وه که به يې په تفسير کې څه ويل نو سرلاري يې گڼل کيدو، که به په فقه کې فتوا ورکوله نو په ښه شکل پرې پوهيدو، که به يې له احاديثو څه ويل نو په حقيقت

¹ محمد بن محمد، ابو الفتح فتح الدين البعمري، عالم، مؤرخ، اديب او له جملې د حديثود حافظانو دى؛ له كتابونو يې كولى سو "عيون الأثر في فنون المغازي والشمال والسير"، "تحصيل الإصاغة في تفييل الصيابة" او "النفح الشذي في شرح جامع الترمذي" اشاره وكرو. (الأعلام للزركلى ٣٤/٧).

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ٣٦ الرد الوافر، ص ٢٦، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ١٨٢/١ او ١٨٣).

کې پرې عالم او د روایت خښتن وه او که د فرق او ادیانو په هکله څه ویل نو په رښتیا یې اهل او وړ ښکاریدو».

امام حافظ مزی رح (متوفای ۷۴۲هـ)^۱ د شيخ الإسلام رح په هکله وایي: «ما رأيت مثل ابن تيمية ولا رأى هو مثل نفسه وما رأيت أحدا أعلم بكتاب الله وسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا أتبع لهما منه»^۲

يعنى: «د ابن تيميه په خير مې د الله تعالى په كتاب او رسول الله صلى الله عليه وسلم په سنتو پوه او پیروی کوونکى بل څوک نه دی لیدلى او هغه هم د ځان په خير بل څوک داسې ندی لیدلى.»

^۱ يوسف بن عبدالرحمن، ابو الحجاج جما الدين مزی، د شام لوی محدث، وه هغه د عربی ژبی ادبیاتو او تردی پس په حدیث او علوم حدیث کی خاص مهارت درلود له کتابونو یی کولی شو "تهذيب الكمال في أسماء الرجال" "تحفة الأشراف بمعرفة الاطراف" او "الكنى، المختصر من تهذيب الكمال" ته اشاره اکړو. (الأعلام للزركلي ۲۳۶/۸).
^۲ (الرد الوافر، ص ۱۲۸-۱۲۹)

امام شمس الدين ذهبی رح (متوفای ۷۴۸هـ)^۱ وایي: "أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبدالله أ بن أبي القاسم تيمية شيخا الإمام تقي الدين أبو العباس الحراني فريد العصر علما ومعرفة وذكاء وحفظا وكرما وزهدا وفرط شجاعة وكثرة تأليف... ولم يُخلف بعده مثله في العلم، ولا من يقاربه".^۲

يعني: «يعني ابن تيميه په خپل عصر کې په علم، معرفت، هوښیاری، بښنه، زهد، میرانه، پراخ تالیف.... کې بې ساری دی، له هغه وروسته بل څوک د هغه په څیر او یا ورته نژدې نشته.»

^۱ محمد بن احمد شمس الدين، أبو عبد الله ذهبی، عالم مؤرخ، محدث او محقق؛ دی کتابونه یې ډیر زیات دي له جملې یې کولی سو اشاره وکو "تهذيب تهذيب الكمال"، "الكبائر" او "تاريخ الإسلام الكبير". (الأعلام للزركلي ۵۶/۱).

^۲ اسماعيل بن عمر بن كثير، ابو الفداء، عماد الدين؛ هغه عالم، مؤرخ، فقه او محدث شخصیت وه. له بې شمیره کتابونو یې کولی سو دری یاد کو "الباعث الحديث إلى معرفة علوم الحديث"، "البدائية والنهاية" و "تفسير القرآن العظيم". (الأعلام للزركلي ۳۲۰/۱).

علامه ابن كثير رح (متوفای ۷۷۴ ه) ^۱ وایي: "وبالجملة كان رحمه الله من كبار العلماء ومَنْ يُخطئ ويصيب ولكن خطوه بالنسبة إلى صوابه كنقطة في بحر لجي، وخطوه أيضا مغفور له..." ^۲

يعني: «لنده دا چي ابن تيميه د لويو علماؤ له ډلې دي او نورو په خير نښگنې او تيروتنې لري، خو تيروتنې د نښگنو په نسبت داسې دي لکه په ژور سمندر کې يو ټکي، او تيروتنې يې له دې امله چي يو مجتهد دی بښل شوي دي....»

ابن رجب حنبلي رح (متوفای ۷۹۵ ه) ^۳ وایي: "کات العلماء والصلحاء والجند والأمراء والتجار وسائر العامة تحبه لأنه منتصب لنفعهم ليلا ونهارا بلسانه وعلمه". ^۴

^۱ (معجم الشيوخ الكبير ۵۶/۱)

^۲ (البداية و النهاية ۱۴/۱۴۰-۱۳۹۱).

^۳ عبد الرحمن بن احمد بن رجب، ابو الفرج زين الدين په ۷۳۶ ه کال په بغداد کس متولد شده په دمشق کې رالوی شوی او هملته وفات شوی. له شاگردانويب علامه ابن قيم او ابن عبد الهادي رح دی. له کتابونو يې "فتح الباري، شرح صحيح البخاري" (دا اد ابن حجر له شرحی بغير دی او تمام کړی يې نه دی)، "جامع العلوم والحکم" و "القواعد الفقهية"؛ ته اشاره وکو (الأعلام للزركلي ۲۹۵/۳)

^۴ (شذرال الذهب في أخبار من ذهب، ۸۳/۶).

یعنی: «علماءو، نیکانو، نظامیانو، امیرانو، تجارانو، او ټولو خلکو له ابن تیمیه سره مینه کوله ځکه هغه یې په خپلې ژبې او پوهې سره شپه او ورځ په خدمت کې وه.»

علامه ابن حجر عسقلانی رح (متوفای ۸۵۲هـ)^۱ د ابن ناصرالدین رح پر الرد الوافر کتاب تقریظ لیکلی دی او ددی تقریظ په یوه برخه کې لیکي: "وشهرة إمامه الشيخ تقي الدين ابن تيمية أشهر من الشمس وتلقيه بشيخ الإسلام باق إلى الآن على الألسنة الزكية ويستمر غدا لما كان بالأمس ولا ينكر ذلك إلا من جهل مقداره وتجنب الإنصاف"^۲

یعنی: «د شیخ تقي الدين ابن تيميه رح شهرت، امامت او بزګري تر لمر هم مشهوره ده. او دهغه شیخ الاسلام تر نن پورې په پاګو ژبو شتون لري او سبا به یې هم ولري، او د نوموړي له دي لقب څخه له جاهل او بې انصافه پرته بل څوک نه منکرېږي».

^۱. احمد بن علی، ابو الفضل شهاب الدين عسقلانی، اصالتا له عسقلان د فلسطين وه مګر تولد او وفات یې په قاهره د مصر کې وشو هغه ادب او شعر ویلو او تخصص یې په حدیث او علوم حدیث کې وه. له کتابونو یې "فتح الباري في شرح صحيح البخاري"، "بلوغ المرام من أدلة الأحكام" و "تقريب التهذيب"؛ ته اشاره کوي. (الأعلام للزركلي ۱/۱۷۸).

^۲ (تقریظ للحافظ ابن حجر العسقلاني على الرد الوافر، ص ۱۲)

علامه بدر الدين عینی رح (متوفای ۸۵۵ هـ)^۱ پخپل کتاب "عقد الجمان في تاريخ أهل الزمان" کې د پېښو په بیانولو کې کله چې شیخ الإسلام رح ته رسیږي له نوموړي څخه په احترام او ښه شکل سره یادونه کوي او د هغه نوم په داسې صفاتو سره یادوي چې د شیخ رح په د بزرګۍ او غوره والی د اعتراف دلالت کوي.

د بیلګې په توګه دې د ۶۶۷ هـ، ۶۸۳، ۶۹۴، او ۶۹۹ هـ حوادثو ته مراجعه وشي او همدارنګه د "عمدة القاري شرح صحيح البخاري" و "البنایة شرح الهدایة" په کتابونو کې پې له شیخ الإسلام ابن تیمیة رح څخه نقل کړی دی چې دا هم د شیخ رح په لوړ علمی مقام د علامه عینی رح د اقرار دلالت کوي.

علامه عینی د "الرد الوافر" کتاب د توصیف په ضمن کې د شیخ الإسلام رح په هکله وایي: "ومن الشائع المستفيض أن الشيخ الإمام العالم العلامة تقي الدين ابن تیمیة... وهو الذاب عن الدين طعن الزنادقة والملحدين، والناقد للمرويات عن النبي سيد المرسلين، وللمأثورات من الصحابة والتابعي... وقد سارت تصانيقه في الأفاق، وليس فيها شيء مما يدل على الزيغ والشقاق، ولم يكن بحثه فيما صدر

^۱. محمود بن احمد، ابو محمد بدر الدين عینی حنفی، د حنفی مذهب له علماوو وه او محدث، فقيه، مؤرخ شخصیت وه. اصلا د حلب وه مګر په عینتاب کې متولد شوی او وروسته له یوې مودې د قضاوت له مقامه لرې شو او په قاهره د مصر کې وفات شو. از کتابونو کې کولی سوياد کو "مغاني الأخيار في رجال معاني الآثار"، "شرح سنن أبي داود" "العلم الهيب في شرح الكلم الطيب" چې د علامه ابن تیمیة رح په کتاب شرحه ده (الأعلام للزركلي ۱۶۳/۷).

عنه في مسألة الزيارة والطلاق: إلا عن اجتهاد سائغ بالاتفاق، والمجتهد فس الحاليتين مأجور مثاب، وليس فيه شيء مما يلام أو يعاب، ولكن حملهم على ذلك حسدهم الظاهر، وكيدهم الباهر... وهو الإمام الفاضل البارع التقى النقي الوارع الفارس في علم الحديث والتفسير، الفقهه والأصولين بالتقرير والتحري، والسيف الصارم على المبتدعين، والحبر القائم بأمور الدين، والأمار بالمعروف والنهي عن المنكر، ذو همة وشجاعة وإقدام فيما يروع ويزجر، كثير الذكر والصوم والصلاة والعبادة...¹

يعني: «هغه څه چې معروف او مشهور دی دا دي چې شیخ، امام، عالم او علامه تقی الدین ابن تیمیه... د ملحدینو د ملنډو په وړاندې له دین څخه دفاع کړې ده او په حدیث او اثر کې له اهل نقد څخه وه، کتابونه او تالیفات یې ډیر زیات دي او په هغو کې داسې څه شتون نه لري چې د نوموړي په گمراهۍ او ناسم لیدلوري دلالت وکړي. د د زیارت او طلاق په موضوعاتو کې یې چې څه ویلي د هغه سایغ (جایز) اجتهاد په اساس دي چې ټول پرې اتفاق لري چې مباح دي. او یقیناً مجتهد د صواب (سموالی) او خطا دواړو حالاتو کې د اجر مستحق دی او ورته مزد ورکول کېږي. په دې مسایلو کې داسې څه شتون نه لري چې د ملامتیا او عیب لټولو وړ وي خو د هغه مخالفین د ښکاره دښمنۍ او حسادت له مخې پر هغه

¹ (الرد الوافر، ص ۲۶۱-۲۶۲ و الشهادة الزكية في ثناء الأئمة على ابن تیمية، ص ۷۶-۷۷).

نیوکې نیولي... هغه یو پرهیزگاره، متقی، سپیڅلی او زاهد امام او لارښود دی. هغه په لیکلو او ویلو د حدیثو په علم، فقه، تفسیر، اصول حدیث او اصول فقه کې مخکښ دی او پر اهل بدعت والاوو د تیرې تورې په څیر دی. د دین په کارونو کې پوه دی، په معروف امر کوونکي او له ناوړه کارونو منعه کوونکي دی. هغه د خورا شجاعت او لوړ همت څښتن دی او آن په هغه څه کې چې هغه یې گواښه هم مخکښ وه، هغه یو ډاگر، روژه تي، لمونځ گذاره او د عبادت څښتن انسان وه.»

ملا علی قاری هروی رح (متوفیای ۱۰۱۴هـ) 4 وایی¹: "ومن طالع شرح منازل السائرین، تبیین له أنهما کانا من اکابر أهل السنة وا لجماعة، ومن أو لیاء هذه الأمة".²

۱ ملا علی بن (سلطان) محمد، نور الدین قاری هروی، دافغانستان په هرات کې متولد شوی دی او ډیر عمر یې په مکه کې تیر کړی دی او هملته وفات شوی دی. په حنفی مذهب کې له مشهورو فقهانو او لویانو حسابیږي. له گڼو کتابونو یې یوازی ۳ ته اشاره کوم: "منح الروض الأزهر فی شرح الفقه الأكبر"، "تذکره الموضوع" او "الرد علی ابان العربی فی کتابه الفصوص وعلی القائلین بالحلول والاتحاد". (الأعلام للزركلی ۱۲/۵).

يعنئ: «هر څوك چې شرح منازل السائرين)مدارج السالكين علامه ابن قيم) مطالعه كړي، نو به ورته څرگنده شي چې ابن تيميه او ابن قيم د اهل سنت او جماعت له مشرانو او ددې امت له اولياؤ دي.»

علامه شاه ولي الله دهلوی حنفی رح¹ (متوفای ۱۱۷۶هـ) په شيخ الإسلام رح باندې د تړل شوو اتهاماتو په وړاندې په دفاع کې وايي: "فإننا قد تحققنا من حاله أنه عالم بكتتاب الله ومعانيه اللغوية والشرعية، وحافظ لسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم وآثار السلف، عارف بمعانيها اللغوية والشرعية، أستاذ في النحو واللغة، محرر لمذهب الحنابلة فروعه وأصوله، فائق في الذكاء، ذو لسان وبلاغة في الذب عن عهيدة أهل السنة، لم يوتر عنه فسق ولا بدعة، اللهم إلا هذه الأمور التي ضيق عليه لأجلها، وليس شيء منها إلا ومعه دليله من الكتاب والسنة وآثار السلف. فمثل

۲) (مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ۲۷۷۸/۷ په ضمن د شرح روايت شماره ۴۳۴۰ كتاب اللباس).

¹ احمد بن عبد الرحيم، ابو عبدالعزيز دهلوی، ملقب په شاه ولي الله؛ له فقهاوو د احنافو او د قدر وړ محدث وه هغه په حقيقت کې د دولسمې هجري پيړۍ له مجددينو او د هند په نيمه لويه وچه کې د حديث، او سنت له بيا راژوندۍ کونکو حسايبيرۍ. له کتابونو يې "حجة الله البالغة"، "الفوز الكبير في أصول التفسير" او "الإنصاف في أسباب الخلاف" اشاره کوو. (الأعلام للزركلي ۱/۱۴۹).

هذا الشيخ عزيز الوجود في العالم، ومن يطيق أن يلحق شأوه في تحريره وتقريره؟ والذين ضيقوا عليه ما بلغوا معشار ما آتاه الله تعالى، وإن كان تضيقهم ذلك ناشئاً من اجتهاد، ومشاجرة العلماء في مثل ذلك ما هي إلا كمشاجرة الصحابة فيما بينهم، والواجب في ذلك كف اللسان إلا بخير¹

يعني: «مونږ د ابن تيميه په اړه خيرنه وکړه، دې پايلې ته ورسيدو چې هغه د الله تعالى په کتاب او د هغه په لغوی او شرعي مفاهيمو عالم وه، همدارنگه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په احاديثو او د سلفو په آثارو عالم او هغو په شرعي او لغوی مفاهيمو پوهيده، هغه د اهل سنت له عقيدې او باور څخه په دفاع کې بليغه ژبه درلوده او له نوموړي څخه هيڅ فسق او بدعت نه دی رانقل شوی خو بيا هم د ځينو هغو کارونو په خاطر چې ځورول شوی په هغو کې هم هيڅ مشکل نشته او هغه ورته له کتاب، سنت او د سلفو رح له آثارو څخه دليل درلود. نو په نړۍ کې د دغه ډول شيخ په خير بيلگې کمې پيدا کېږي، او څوک ددې وړتيا لري چې په ليکلو او تقرير کې د هغه ځای ته ورسېږي؟ او هغوی چې ورته ستونزې جوړولې یو په لسمه برخه يې هم هغه څه نه درلودل چې شيخ رح ته الله تعالى ورکړی وه. سره له دې چې د هغوی لخوا ددغه ډول مشکلاتو جوړول د اجتهاد له

¹ (الجامع لسيرة شيخ الإسلام ابن تيمية خلال سبعة قرون، ص ٦٤٢)

مخې ول او په دغسې مواردو کې د علماؤ اختلاف لکه د صحابه وو ترمنځ د اختلاف په څير دى نو لازمه ده چې ژبه له بد گوښې نه وساتل شي او له خير او نيکۍ پرته بل څه ونه ويل شي».

علامه ابن عابدين شامى حنفى رحمه الله (متوفای ۱۲۵۲ هـ)^۱ پر ردالمختار د هغه پر ليکلي حاشيې په گڼو ځايونو کې له شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله څخه نقل قول کړى چې دا د شيخ رحمه الله پر لوړ علمي مقام د هغه د اعتراف دلالت کوي. او په يو ځای کې يې هغه د شيخ الإسلام په نوم ياد کړى او داسې نقل کوي: "ورأيت في كتاب الصارم المسلول لشيخ الإسلام ابن تيمية الحنبلي ما نصه..."^۲

^۱ محمد امين بن عمر بن عبدالعزيز عابدين، د شام لوى فقيه او د حنفى مذهب له مشرانو دى چې د خاتم المحققين لقب يې هم ورکړى. له کتابونو يې: "رفع الأنظار عما أورده الحلبي على الدر المختار"، "العقود الدرية في تنقيح الفتاوي الحامدية" و "تسمات الأسفار على شرح المنار". (الأعلام للزركلي ۱۶۳/۷).

^۲ (حاشيه ابن عابدين ۲۱۴/۴ په ضمن د: مطلب في حكم سب الذمي النبي صلى الله عليه وسلم).

یعني: «او د شیخ الاسلام په الصارم المسلول کتاب کې مې ولیدل چې کلام یې داسې وه...». علامه مرتضی زبیدی حنفی رح (متوفای ۱۲۰۵ ه^۱) وایي: "والعلامة أبو العباس أحمد بن عبد الحليم الحنبلي المعروف بابن تيمية وذووه، محدثون مشهورون".^۲

یعني: «علامه ابو العباس، احمد بن عبدالحليم حنبلي، معروف په ابن تيميه له مشهورو او پیژندل شوو محدثینو دی».

مشهور مفکر علامه سید ابوالحسن ندوی حنفی رح (متوفای ۱۴۲۰ ه^۳) پخپل کتاب "تاریخ دعوت و اصلاح" دوهم جلد کې، چې د مولانا ابراهیم دامنی رح

^۱ محمد بن محمد، ابو الفیض زبیدی، ملقب په مرتضی؛ له علماو د احنافو دی او په ژبپوهنه، حدیث، رجال او انساب کې عالم دی. له کتابونو یې: "أساتید الكتب الستة"، "عقود الجواهر المنیفة فی أدلة مذهب الإمام أبي حنيفة" او "الروض المعطار فی نسب السادة آل جعفر الطیار". (الأعلام للزركلی ۷/۷۰).

^۲ (تاج العروس من جواهر القاموس ۳۰/۳۵۱).

^۳ سید ابوالحسن، علی ندوی له جملې د علماءو او مفکرینو د احنافو دی چې کتابونه یې په اسلامي بیداری کې د اهمیت وړ دی او په یقین سره هغه د ۲۰ پېړۍ له مجددینو معرفي کولی سو. له کتابونو یې "د اسلامي بیداری په لور گام"، "خوان نسل ومومی" او "کندوکاوی در اوضاع جهان و انحطاط مسلمانان".

ژباړه ده، شيخ الإسلام رح د دې دين له مجددينو معرفي كړي او همدارنگه يې په بل كتاب "تزكية او احسان يا تصوف او عرفان ته نوې كتنه" كې نوموړي د الهې اولياؤ له ډلې گڼلې.

علامه مرعي بن يوسف الكرمي (متوفای ه¹ د "الشهادة الزكية في ثناء الأئمة على ابن تيمية" تر عنوان لاندې كتاب ليكلي او پكې يې شل تنه هغه لوی علماء او امامان ياد كړي چې د شيخ رح ستاينه يې كړې او همدارنگه يې د شيخ رح په اړوند د هغوی د ځينو څرگندونې او هم رانقل كړي دي.

نکته: سره له دې چې ځينې له دغو علماؤ څخه په يو شمير مسائلو كې له شيخ رح سره مخالف ول، خو بيا يې هم انصاف په پام كې نيولی، ساينغ او جايز اختلاف يې

¹مرعي بن يوسف بن ابوبكر، كرمي مقدسي حنبلي؛ له حنبلي لويو فقهاوو دى او په تاريخ او ادب كې هم لاس لري له كتابونو يې "دليل الطالب"، "نزهة الناظرين في تاريخ من ولي مصر من الخلفاء والسلاطين" او "غاية ا المنتهى في الجمع بين الإقناع والمنتهى". (الأعلام للزركلى ٢٠٣/٧).

په حسادت او دښمنۍ نه دی اړولی بلکې خپله پاملرنه یې حق او عدالت ته کړې ده.

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ ځینې تالیفات

شیخ الاسلام رح تیز نویس، د گړندی قلم او غښتلي ذهن څښتن وه. تر دې چې د "العقيدة الواسطية" کتاب یې له مازیگره تر ماښامه لیکلی. شیخ الإسلام وايي: "فکتبت له هذه العقيدة وأنا قاعد بعد العصر".¹

یعنی: «این عقیده (واسطیه) مې د مازیگر له لمانځه وروسته ولیکلو».

همدارنگه د "العقيدة الحموية" کتاب یې د ماسپښین او مازیگر تر منځ لیکلی. علامه ابن عبدالهاری رح وايي: "فأما العقيدة الحموية الكبرى فأملأها بين الظهر والعصر".²

¹ (مجمع الفتاوى ٣/ ١٦٣)

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ٨٣ص).

یعنی: «یعنی شیخ الاسلام د عقیده حمویه لوی کتاب د ماپښین او مازدیگر تر منځ وخت کې ولیکلو».

همدغه راز ویل کیږي چې د "السیاسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية" کتاب یې په یوه شپه کې ولیکلو. شیخ رحمه الله له ۱۶۷۷هـ کال یعنې اوولس کلنۍ څخه په تصیف او لیکوالۍ پیل وکړ، ځینې کتابونه یې ورک شوي، پټ شوي او یا یې هم د کتاب پر پوښ بل نوم کښل شوي ځکه کله چې شیخ رح زنداني کړای شو نو کتابونه یې د یوې مودې لپاره منع شول او چا یې د هغه نوم سره د کتابونو د ښکارولو جرأت نشو کولی. لکه علامه ابن حجر رح چې وایي: "ونودی بدمشق من اعتقد عقيدة ابن تيمية حل دمه وماله خصوصا الحنابلة"¹

یعنې: «په دمشق کې اعلان وکړای شو هرڅوک چې د ابن تیمیه عقیده ولري، وینه او مال یې حلال دي په ځانگړې توگه حنبليان».

شیخ رح پخپلو ځینو کتابونو کې ډیر ځله داسې وایي چې په دې اړوند او د فلانۍ موضوع په هکله مې لیکنه کړې خو تر اوسه یې کومه مستقلة رساله یا کتاب په هغه باره کې نه دی موندل شوی، نه یې درک شته او د هغه له ورکو کتابونو شمیرل

¹ (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ۱/۱۷۱)

کیري. خو له دې ټولو سختیو او ستونزو سربیره د شیخ الاسلام رح کتابونه ډیر زیات دي.

شاگرد یې حافظ ابوحفص بزار رح وایي: وأما مؤلفاته ومصنفاته فإنها أكثر من أن أقدر على إحصائها أو يحضرني جملة أسمائها بل هذا لا يقدر عليه غالباً أحد لأنها كثيرة جداً كباراً وصغاراً وهي منشورة في البلدان فقل بلد نزلته إلا ورأيتها فيه من تصانيفه¹

یعني: «یعنی د ابن تیمیه تألیفات او تصنیفات تر دې ډیر دي چې ویې شمیرم، نه یوازې زه؛ بلکې هیڅوک یې د شمیرلو وړتیا نه لري ځکه چې دهغه تألیفات د کوچنیو رسالو او لویو کتابونو په شکل لیکل شوي او لیکنې یې په مختلفو ښارونو کې خپرې وړې دي. داسې ښارونه ډیر کم دي چې هلته دې تللی یم او د ابن تیمیه لیکنې او آثار مې دې پکې نه وي لیکلي.»

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ۲۳)

خو د شيخ الاسلام د ځينو کتابو له شميرلو وروسته وايي: "ولا يليق هذا المختصر بأكثر من هذا القدر من مؤلفاته وإلا فيمكن تعداد ما ينيف على الماتين لكن لم نر إلا طالة بذكره"¹

يعني: «زما دا لنډه ليکنه، د شيخ رح د کتابونو د شميرلو ډير ځای نه لري کنه شونې ده چې د هغه تر دوه سوه او څو کتابونو پورې وشميرم، مگر هڅه کوم ددغې رسالې له اوږدلو څخه ډډه وکړم»

د شيخ الاسلام ابن تيميه رح بل شاگرد علامه ابن قيم رح پخپل کتاب "أسماء مؤلفات شيخ الإسلام ابن تيمية" کې د نوموړي د ۳۳۷ کتابونو نومونه راخيستي دي. ځينو د شيخ الاسلام رح کتابونه تر ۱۰۰۰، ځينو تر ۵۰۰، او ځينو نورو بيا تر ۳۰۰ پورې شميرلي دي، او دا اختلاف له دې امله دی چې هر چاته د شيخ رح څومره کتابونه رسيدلي په هماغه شمير يې ذکر کړی دي. شيخ الاسلام رح د خپل عمر په وروستيو کې خپلو ځينې کتابونو ته سر وربښکاراوه، داسې چې شاگردانو به يې ورته لوستلو او ده به ورڅخه يو څه کم يا زياتول او کله به يې يو څه تعليق اضافه کولو. لکه علامه ابن عبدالهادی رح چې وايي: "وكان يقرأ عليه في تلك المدة من كتبه وهو يصلح فيها ويزيد وينقص"²

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ۲۶)

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ۳۴۳).

یعني: «د شیخ رح کتابونه په دې موده کې هغه ته لوستل شوي دي او نوموړي به هغه کم او زیاد یا اصلاح کول»

ښه ده چې په دې برخه کې د شیخ الاسلام رحمه الله ځینې کتابونه دروپيژنو او په اړه یې لنډه توضیح ورکړو.

۱- اقتضاء الصراط المستقیم لمخالفة أصحاب الجحیم: شیخ الإسلام ابن تیمیه رح په دغه کتاب کې د عقیدتي مسایلو په اړه رغیدلی دی، مهمه ټکی یې دا دی چې له یهود او نصاراوو سره د تشبه او تشبیه د حرمت او بدولي په اړه یې بحث کړی دی او د اهل کتابو د جشنونو موضوع یې تحلیل کړې ده، او همدارنگه دا لاندې حدیث یې هم شرح کړی دی. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایي: "من تشبه بقوم فهو منهم"¹. ژباړه: «هر څوک چې ځان له کوم قوم سره یوشان کړی د همغوی له ډلې به وی».

۲- العقيدة الواسطية: شیخ الإسلام رح پخپل دې مبارک کتاب کې د اسلامي عقیدې د اساساتو، د اصول دین اړوند مسایلو، د اهل سنت و جماعت منهج، روش

¹ (سنن ابوداود روایت شماره ۴۰۳۱)

او باورونو په هکله بحث کړی دی. همدارنګه دا د اهل سنت و جماعت د عقیدې په برخه کې یو مهم کتاب بلل کېږي.

۳- بیان تلبیس الجهمیة فی تأسیس بدعهم الکلامیة: شیخ الاسلام رح دغه کتاب د "تأسیس التقدیس فخررازی غفرالله له" د کتاب په رد کې لیکلی دی په دی کتاب کې د کلام او فلسفې د ډیرو علماؤ څرګندونې ننگولي دي او د هغوی استدلالونه یې ورته تار و مار کړي دي. په حقیقت کې دغه کتاب د جهمی ایډیالوژۍ او جهمیه ډلې په رد کې یو له بهترینو کتابونو دی.

۴- رفع الملام عن الأئمة الأعلام: شیخ رح په دغه کتاب کې له د فقهي له درنو ائمه ووو دفاع کړې، د ملامتۍ بوج یې له هغوی لرې کړی دی او دا یې څرګنده کړې ده چې د علماؤ ترمنځ اختلاف د هغوی نفساني خواهشاتو له امله نه وه بلکې د توجیه او منلو وړ اسبابو او عواملو له امله وه او په دې برخه کې یې د علماؤ د اختلاف لس علتونه بیان کړي دي. دا کتاب به پر شیخ الاسلام رح د شبهاتو د ځواب په برخه کې لا ښه معرفي کړو. ان شاء الله.

۵- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح: دا پر نصرانیانو د رد په برخه کې یو له مشهورو کتابونو څخه دی. شیخ رح په دې کتاب کې د انجیل پر تحریف، محکم او غښتلي دلایل ذکر کړي دي او نصرانیان یې د خپلو عقایدې او باور په برخه کې ننگولي دي.

۶- درء تعارض العقل والنقل: لکه له نوم نه یې چي ښکاري، د صریح عقل او صحیح نقل تر منځ د تعارض د نشتوالی په اړه دی. شیخ الاسلام رح دا کتاب د

فخر رازی د القانون الکلی د کتاب په رد کې لیکلی دی، چې هغه هم د نورو متکلمینو په څیر د یونان له فیلسوفانو اغیزمن او هڅه کوي تر څو د خپل گمان له مخې د عقل او نقل د تعارض په صورت کې عقل ته پر نقل ترجیح ورکړي او عقل گرايي. ته مخه کړي. شیخ رح په دې کتاب کې په ډیر ښه شکل سره د فلاسفه وو لخوا د رامنځته شوو قوانینو له مخې فلاسفه او متکلمین سخت ننگولي او د هغوی د باطلو نظریاتو بطلان او فساد یې څرگند کړی دی. له تر ټولو مهمو مسایلو څخه چې په دې کتاب کې خپرل شوی دي دا دي: اساسی عقیدتی قضایاوې لکه: علو، استواء، جهت، معاد، له شریک او حدوث څخه د الله تعالی تنزیه او تقدیس. بلاخره شیخ الاسلام رح په دې کتاب کې دې مهمې پایلې ته رسیدلی دی چې د صریح عقل او صحیح نقل تر منځ هیڅ تعارض (ټکر) شتون نه لری تر څو د متکلمینو په آند د عقل او نقل د تعارض په صورت کې مطلقا عقل ته ترجیح ورکړای شي. نن ورځ زمونږ په زمانه کې دا ډیره مهمه ده تر څو دغسې کتاب ته پاملرنه وشي ترڅو هغو دیني عقل گرایانو او پردي فکرو ته مضبوط ځواب ورکړای شي چې فکر کوي د د عقل او نقل تر منځ تناقض شتون لری او په همدې خاطر له ډیرو صحیحو او ثابتو نصوصو څخه انکار کوي تر دې چې ډیر کله د نصوصو په وړاندې ستوغه ژبه کاروي.

علامه ابن قيم رح د دې کتاب د اهميت او ارزښت په هکله وايي: «واقرأ کتاب العقل والنقل الذی ... ما فی الوجود له نظیر ثان»¹

يعني: «د عقل او نقل کتاب ولوله او هغه کتاب دی چې بیلگه او جوړه نه لری».

په بل ځای کې وايي "ومن أراد معرفة هذا فليقرأ کتاب شيخنا وهو بيان موافقة العقل الصريح للنقل الصحيح فإنه کتاب لم يطرق العالم له نظیر فی بابہ فإنه هدم فيه قواعد أهل الباطل من أسها فخرت عليهم سقوفه من فوقهم وشيد فيه قواعد أهل السنة والحديث وأحكمها ورفع أعلامها..."²

يعني: «هرڅوک چې غواړي په دې قضيه لا ډیر پوهه شي نو زمونږ د شيخ کتاب چې د صريح عقل او صحيح نقل تر منځ د تعارض د نشتوالی بيان دی، مطالعه دې کړي. دا داسې کتاب دی چې هيڅ بل عالم په دې اړه دغسې په ښه شکل څه نه دي ليکلي او په دې برخه کې بې جوړې دی، او شيخ رح پکې د اهل باطل قواعد له بيخ او بنياد سره له منځه وړي او د هغو چټ يې پرې رانسکور کړی دی، او همدغه راز يې په دې کتاب سره د اهل سنت او حديث اصول راټينګ کړي او د هغو منارې يې لوړې کړې دي».

¹ (من القصيدة النونية، ص ۲۳۰)

² (طريق الهجرتين وباب السعادتين، ص ۱۵۵)

۷- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة و القدرية: دا د روافضو او شيعه اثنا عشری فرقی په رد کې یو له بهترینو کتابونو دی. شیخ الاسلام رح په دې کتاب کې د ابن مطهر حلی رافضی چې مشهور په شیخ الطائفه دی ځواب ورکړی دی. حلی پخپل کتاب "منهاج الکرامه" کې ډیر زیات درواغ ویلي او د ډیر زیات تلبیس او تدلیس (چل او فریب) مرتکب شوی. شیخ رحمه الله په ډیر بنایسته او مستدل شکل سره د دغه رافضی د تلبیساتو او خیانتونو ځواب ورکړی دی. په رښتیا هم د منهاج السنة کتاب پر روافضو د رد یو له بهترینو او جامع کتابونو دی، له همدې امله دا کتاب تل د یو شمیر زیاتو علماؤ تر پاملرنې لاندې دی او بیا بیا اختصار او شرحه کړای شوی دی.

امام ذهبي رح دا کتاب شرحه کړی دی او نوم یې ورته "المنتقى في منهاج الاعتدال في نقص كلام اهل الرافض والاعتزال" ایښی دی، همدارنگه له معاصرینو نه هم عبدالله غنیمان حفظه الله دغه کتاب اختصار کړی دی چې د اسحاق دبیری رح لخوا نه په ساده او روانه ژبه فارسي ته هم ژباړل شوی او ورته د "مختصر منهاج السنة" نوم ایښودل شوی دی.

۸- السياسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية: شیخ الاسلام امام ابن تیمیه رح دغه کتاب د یو امیر په غوښتنه ولیکه. کله چې له شیخ رحمه الله نه غوښتنه وشه تر څو له رعیت سره د امیر د چلند او تعامل په اړه یو څه ولیکي نو نوموړي په یوه

شپه کې تر سهاره دا کتاب وليکلو. دغه کتاب د اسلامي سياست په بيان او هغه حقونه او وجايب چې د ټولواک پر غاړه دي، همدارنگه کوم حقوق او وجايب چې ولس او رعيت يې بايد د خپل امير په وړاندې رعايت کړي، په دې برخه کې يو بهترينو کتابونو دی. په آخر کې بايد دا په گوته کړم چې دا مسؤل فرد ته د سپارل شوو کارونو د تنظيم او دارې په برخه کې يوه له بهرینو ليکنو ده.

۹- الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان: د خلکو تر منځ يوه ښکاره التباس او تيروتنه دا ده چې ځينو کسانو ته پرته له هيڅ قاعدې او نښې نه ولی الله وايي، او وايي چې د "خدای دوست" دی، په داسې حال کې چې ډير داسې کسان شته چې د شريعت له کرښې او چوکاټ نه وتلي او ورڅخه استدراج يا هم سحر او جادو صادرېږي، مگر خلک داسې تصور کوي چې کرامت دی او دغه کس هم د الله ولي گڼي. شيخ الاسلام رح په دې کتاب کې هڅه کړې ترڅو دغه تيروتنه له منځه يوسي او د شرعي نصوصو له مخې د الله د دوستانو او د شيطان د دوستانو تر منځ توپير څرگند کړي، او دا مهر زمونږ له لاس نه واخلي ترڅو پر هر کس او ناکس د ولی الله ټاپه ونه وهو. همدغه راز دا کتاب له جهميه او معتزله و څخه پر ځينو اهل بدعت والاوو او حتی له -اشاعره و- نه پر ځينو(نه پر ټولو) باندې رد دی چې د رښتينو او شرعي اولياؤ له کرامت نه انکار کوي.

۱۰- الفتوى الحموية الكبرى: د حما يا حمات په نوم د سوريې له يو ښار نه يو کس له شيخ رح نه د الله تعالی د صفاتو اړوند آياتونو او احاديثو په ځانگړې توگه د علو صفت اړوند پوښتنه وکړه، شيخ رح هغه ته په ځواب کې څو صفحې وليکلې خو تر څه مودې وروسته شيخ رح ته د دې ليکنې په خاطر د اهل بدعت والاو لخوا ډير

وځورول سو، له همدې امله یې دا لنډه او مختصره لیکنه په لا ډیرو نصوصو او د سلفوپه اقوالو ښایسته کړه او نوم یې ورته "الحمویة الصغری" کېښودو خو دا چې نورې زیاتونې پرې وشوې نو په "الحمویة الکبری" ونومول شو، دغه راز دا کتاب په مختلفو نومونو یادېږي لکه الفتوی الحمویة الکبری" یا "العقیده الحمویة" یا "الفتوی الحمویة". شیخ الاسلام رح دا کتاب په ۶۹۸هـ کال یعنی ۳۷ کلنۍ کې ولیکلو. د شیخ رح ډیری تألیفات د ځینې مجموعاتو په ضمن کې دي، لکه "مجموع الفتاوی" دا کتاب په ۲۷ جلدونو کې دی او شیخ عبدالرحمن بن محمد بن قاسم العاصمی رح د شیخ الاسلام رح له مختلفو لیکنو، فتواو او رسالو څخه راټول او ترتیب کړی دی. او وروسته له هغه یې زوی محمد بن عبدالرحمن القاسم رح د شیخ رح ځینې نور رسائل او فتواوې راټولې کړي او په "المستدرک علی مجموع الفتاوی" یې نومولي .

همدارنگه له مجموعاتو نه کولی شو دغو کتابونو ته اشاره وکړو : "مجموعه الرسائل الکبری" او "مجموعه الرسائل و المسائل" او "مجموعه الرسائل المنبرية" او نور ...

د شيخ الاسلام رحمه الله د کتابونو ځينې ځانگړتياوې

شيخ رحمه الله پخپلو گټورو تاليفاتو كي لاندې مختلف اړخونه په پام كي نيولي.

۱- شموليت: تاليفات يې په مختلفو مسائلو او ابوابو كي متنوع او بيلابيل دي. همدارنگه هره موضوع چې لازمه ده نو پكې يې ليكل كړي دي. د بيلگې په توگه: په تفسير او علوم قرآن، حديث او علوم يې، فقه او اصول يې، فرقې او اديان، په مختلفو طائفو ردونه او نور...

۲- روان والی: د شيخ الاسلام رح ليكنې سليسې او روانې دي، سره له دې چې يو شمير كتابونه يې ځينې خلكو ته سخت دي او پرته د هغه فن له متخصصينو څخه يې نورو ته لوستل سخت ښكاري خو بيا هم د تخصص لرونكو لپاره تر ټولو آسانه كلمات او جملې پكې استفاده شوي دي.

۳- مستدل والی: د شيخ الاسلام رح واقعا تحقيقي، او غښتلی مستدل دي او له سلف رح څخه په دليل او نقولاتو ډك دي.

۴- الزامات: د شيخ رح كتابونه چې پر مخالفينو پكې رد شوي دي. په هغه څه د مخالف له الزامولو او ورته په مجبورولو څخه ډك دي چې عقیده او باور پرې لري.

۵- د معلوماتو پراخولی: څوك چې د شيخ رح كتابونه ولولي داسې احساس كوي چې يو له جوړو ډك سمندر ته دننه شوي چې هره شيبه يې يو او بل لور ته

کښیکاری او ورته له مختلفو زاویو معلومات ورکوي همدغه راز له مختلفو اړخونو ورته کټې او مسائل ورکوي.

٦- دقیقه تقسیم بندي: مسائل په ښه ډول تقسیم بندي شوي دي او لوستونکې ته د پر مسئلې پوهیدل آسانه او ساده کوي.

٧- د مخالفینو په حق کې عدل او انصاف: شیخ الاسلام رح په شدت هڅه کوي تر څو د دښمنانو او مخالفینو په حق کې له انصاف څخه سترگې پټې نه کړي. دا هغه امتیاز دی چې ډیری لیکوال او ویناوال ورته پاملرنه نه کوي، پر مخالفینو پسې تر ټولو ناوړه اتهامات او درواغ تړي او په حق کې یې هیڅ عدالت او انصاف په پام کې نه نیسي. د ا ځینې هغه ښیگرې وې چې د شیخ رحمه الله د کتابونو نه د مطالعې په لړ کې مې ذهن ته راغلې او د گرانو لوستونکو خدمت ته مې وړاندې کړې.

د شیخ الاسلام رحمه الله استادان

شيخ الاسلام رح تر دوه سوه د ډيرو شيوخو او استادانو په وړاندې د شاگردۍ گنډې وهلي،¹ او له هغو يې ځينې د (الاربعين لشيخ الاسلام) چې د مجموع الفتاوى په ضمن کې ده، څرگند کړي او همدارنگه (دغه ليکنې) په جدا ډول سره هم چاپ شوي دي، او په هغه کې يې خلويښت حديثونه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تر سنده پورې ذکر کړي دي. يو شمير هغو کسانو ته چې حديث يې اوريدلي اشاره لرو: ابن كثير رح وايي: "حديث يې له ابن عبدالدائم، ابن ابواليسر، ابن عبدان، شيخ شمس الدين حنبلي، قاضي شمس الدين بن عطاء حنفي، شيخ جمالدين بن صيرفي، مجد الدين بن عساكر، شيخ جمالدين بغدادی، نجيب بن مقداد، ابن ابوالخير، ابن علان، ابن ابوبکر هروي، کمال عبدالرحيم، فخر علی، ابن شيبان، شرف بن قواس، زينب بنتمکی او ډيرو نورو څخه اوريدلی".²

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله شاگردان

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ١٩/١).

² (البداية و النهاية ١٣٧-١٣٦/١٤).

د شیخ رحمه الله شاگردان خورا ډیر دي، او د اسلامي علومو ډیرو زده کوونکو او طلابو د نوموړي په وړاندې د شاگردۍ گندې وهلې. د ځینو نومونو ته یې په لنډ ډول اشاره کوو.

۱- محمد بن أحمد بن عبدالهادی (۷۴۴)، چې د "المحرر في الحديث"، "العقود الدرية"، "الصارم المنکي في الرد على السبکي"، او څو نورو کتابونو څښتن دی.

۲- امام شمس الدين ذهبی رح (۷۴۸)، د: "سير أعلام النبلاء"، "تاريخ الإسلام ووفيات الشاهير والأعلام"، "الكبائر" او څو نورو کتابونو څښتن دی.

۳- علامه محمد بن ابوبکر بن قیم جوزی رح (۷۵۲)، چې د: "زاد المعاد في هدى خير العباد"، "إعلام الموقعين عن رب العالمين"، مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين"، او څو نورو کتابونو څښتن دی.

۴- ابو حفص عمر بن علي بزار رح (۷۴۹) چې د "الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية" کتاب ليکوال دی.

۵- - ابو الفداء اسماعيل بن عمر بن كثير رح (۷۷۴)، چې د: "تفسير القرآن العظيم" (مشهور په تفسير ابن كثير)، "البداية والنهاية"، "الباعث الحثيث شرح اختصار علوم الحديث" او څو نورو کتابونو څښتن دی.

له معاصرینو څخه، شیخ ولید الأموی، د "مجمع أصحاب شیخ الإسلام ابن تیمیة" په نوم کتاب لیکلی او د شیخ الإسلام رح د یوشمیر شاگردانو د ژوند حالات یې پکې شرحه کړي دي.

د شیخ الاسلام ابن تیمیة رحمه الله ځینې څرگندونې

شیخ الإسلام رح وايي: "من سنة الله: أنه إذا أراد إظهار دينه أقام من يعارضه فيحق الحق بكلماته ويقذف بالحق على الباطل فيدمغه فإذا هو زاهق".¹

¹ (مجمع الفتاوى ٢٨/ ٥٧)

یعني: «د الله تعالى له سنتو څخه دا ده چې کله وغواړي خپل دين څرگند کړي، نو يو څوک را ولاړ شي تر څو د الله تعالى د دين په وړاندې مقابله وکړي، تر هغه وروسته حق د خپلو کلماتو په واسطه ټينگوي او پر باطل يې ورغورځوي؛ نو باطل له منځه وړي او باطل ډير ژر ورک او نابودېږي.»

همدارنگه وايي: "إن في الدنيا جنة من لم يدخلها لن يدخل جنة الآخرة"¹

یعني: «په دنيا کې يو جنت شته، هر څوک چې دې جنت ته نننه نه وځي د آخرت جنت ته به هم داخل نشي». د دنيا له جنت څخه هدف: ايمان، رجوع، محبت، د الله تعالى په قضاء او قدر رضايت او نور دي....

¹ (مدارج السالكين ۱/۴۵۲ او الوابل الصيب، ص ۴۸)

دغه راز وايي: الذکر للقلب مثل الماء للسمک فکیف یكون حال السمک إذا فارق الماء؟¹ يعني: «د الله تعالی ذکر او یاد د زړه لپاره داسې دی لکه اوبه د ماهي لپاره، نو که اوبه نه وي د ماهي به څه حال وي؟».

په بل ځای کې وايي: "المحبوس من حبس قلبه عن ربه تعالی والمأسور من أسره هواه".²

يعني: «رښتینی زندانی هغه دی چې زړه یې، هغه له الله تعالی څخه لرې ساتلی وي؛ اورښتینی اسیر هغه دی چې دخپلو نفساني خواهشاتو په بند کې غورځیدلی وي».

دغه راز وايي: "ما ندم من استخار الخالق، وشاور المخلوقين وثبت في أمره"³ يعني: «څوک چې له الله تعالی څخه د خير غوښتنه وکړي، له مخلوق سره مشوره وکړي او پخپل کار کې ثابت قدم وي نو پښېمانه به نشي».

¹ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۳)

² (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۸)

³ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۱۱۲)

بل حای کي وايي "من أراد السعادة الأبدية، فليلزم عتبة العبودية".¹

يعنى: «خوک چي د هميشنى نیکمرغی غوښتونکی وي نو د بندکی مشکلات دي پر ځان ومني».

"الزهد ترك ما لا ينفع في الآخرة. والورع ترك ما تخاف ضره في الآخرة".²

يعنى: "زهد د هغه څه پرېښودل چې د آخرت په گټه نه دي، او ورع د هغه څه پرېښودل دي چې ويرېږي هسې نه آخرت ته دي زیان ورسوي".

دغه رنگه شيخ رحمه الله فرمايي: "التكبر شر من الشرك فإن المتكبر يتكبر عن عبادة الله تعالى، والمشرک يعبد الله وغيره".³

¹ (مدارج السالكين ۴۲۹/۱)² (مدارج السالكين ۱۲/۲)³ (مدارج السالكين ۳۱۶/۲)

یعنی: «غرور او تکبر له شرک نه بدتره ده، ځکه مغرور انسان د الله تعالی له عبادت نه تکبر کوي خو مشرک، له الله، سربیره نورو ته هم عبادت کوي».

او وايي: "العوارض والمحن هي كالحر والبرد، فإذا علم العبد أنه لابد منهما لم يغضب لورودهما، ولم يغتم لذلك ولم يحزن".¹

یعني: «ستونزې او کړاوونه د یخۍ او گرمۍ په څیر دي، نو کله چې بنده پوهیږي چې دا دواړه حتمي او راتلونکي دي نو د هغوی پر راتگ دې غمجن او مایوسه کیږي نه».

د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه د عصمت دعوا نه کوو.

¹ (مدارج السالکین ۳/۳۶۱)

له انبياء عليهم السلام نه وروسته هېڅ کس معصوم نه دی، بلکې د خطاو مرتکب کېږي او د خپل انساني خاصیت له مخې پخپلو آراء او نظرياتو کې تیر وځي. شیخ الاسلام رح هم له دې قاعدې نه مستثناء نه دی او خپلې اجتهادي تیروتنې لري.

علامه ابن کثیر رح د شیخ الاسلام بن تیمیه رح په اړه وایي: "وبالجملة كان رحمه الله من كبار العلماء ومن يُخطئ ويصيب ولكن خطوه بالنسبة إلى صوابه كنقطة في بحر لحي، وخطوه أيضا مغفور له كما في صحيح البخاري «إِذَا اجْتَهَدَ الْحَاكِمُ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ» فهو ماجور. و قال الامام مالک بن انس: كل واحد يخذ من قوله ويترك الا صاحب هذا القبر.¹

یعنی: «لنډه دا چې ابن تیمیه د لویو علماؤ له ډلې دی او نورو په څیر ښیګڼې او تیروتنې لري، خو تیروتنې د ښیګڼو په نسبت داسې دي لکه په ژور سمندر کې یو ټکی، او تیروتنې

¹ (البداية و النهاية ١٤/١٤٠-١٣٩)

له دې امله چې یو مجتهد دی بېنل شوي دي. لکه په صحیح بخاری کې چې راغلی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: هر کله چې حکم کوونکی پخپل اجتهاد کې په حقه وي نو د دوه اجرونو څښتن دی او که تیروتنه و کړي نو یو اجر لري،¹ نو (شیخ رح) ته هم اجر ورکول کېږي او امام مالک رح فرمایي: د هر شخص ځینې څرگندونې اخیستل کېږي او ځینې یې پرېښودل کېږي² مگر پرته ددې قبر له څښتن نه (رسول الله ص ته اشاره چې ټولې خبرې یې منل کېږي او هیڅ د رد او او ترک وړ نه دي)».

خو دا په دې معنا نه ده چې هر څه درواغ دې حقیقت ولری چې اهل بدعت والا او گمراهان یې په شیخ الاسلام رح پورې تړي او هغه په داسې څه متهموی چې نه خو هغسې نه دی اونه یې هم نه دی ویلی. په دې بنسټ غواړم په دې برخه کې د شیخ الاسلام ابن رح په اړوند اتو مشهورو او معروفو شېهو ته ځوابونه ورکړم او تر څو د اهل باطل له روش سره د هغوب په درواغو او جعل کاریو اشنا شی.

د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله په اړوند له شبهاتو څخه اوو

¹ (صحیح بخاری روایت شماره ۷۳۵۲).

² (یعنی داسې نه ده چې ټولې خبرې یې سمې او خطا نه لری او د رسول الله ص قبر ته یې اشاره وکړه او ویی ویل)

شبهو ته ځواب

شيخ الاسلام رح د هغو مظلومو علماؤ له ډلې دې چې هم پخپل مهال کې او هم له هغه څخه وروسته د حسودو، کينه کښو او اهل گمراه او بدعتيانو لخوا نه تر تيري لاندې راغلي او د هغه په اړه يې ډيرې ناوړه څرگندونې کړي تر څو د خلکو له نظره د هغه خير ورېده کړي، او مسلمانان د هغه له کتابونو چې د علمي خزانو په څير دي لرې اووسي او د اهل بدعت او گمراهانو په دامونو کې را ايسار شي. مگر هغه چې الله تعالى ورته عزت ورکړي وي هيڅوک يې بيا ذليلولي نشي!

"مشت نمونه خروار" په توگه له تر ټولو معروفو شبهو څخه اوو شبهو ته اشاره کوو.

لومړۍ شبهه: ايا شيخ الاسلام رحمه الله په تجسيم باندې

قائل وه؟

تجسيم الله سبحانه وتعالى ته ته د مخلوقاتو په څير پر جسم باندې قائل کيدل دي. پر اهل سنتو له پخوا نه د اهل بدعت لخوا د تجسيم تهمت پورې شوی دی، او اهل سنت او حديثو ته يې مختلف ناسم او ناروا نسبتونه کړي دي لکه: "مجسمه، مشبهه، حشويه" او نور... په دې قافله کې شيخ رح يوازې نه دی او مخکې تر هغه هم ډير مسلمان او اهل سنت علماء او پوهانو باندې دغه ناروا تور پورې کړای شوی دی، په داسې حال کې چې اهل سنت او حديث نه يوازې دا چې دله دغه

ناروا تهمت څخه بيزاره دي، بلکې د -مجمسه- له سرسختو د بنمنانو دي لکه هغسې چې د معطله¹ گمراه فرقې له سرسختو (دشمنانو دي). امام اسحاق بن راهويه رح (متوفای ۲۳۸ هـ) وايي: "علامة جهنم وأصحابه دعواهم على أهل الجماعة وما أولعوا به من الكذب إنهم مشبهة".²

يعني: «د جهنم بن صفوان (د جهميه گمراه فرقې رئیس) او مگرو يې له نبنانو څخه دا ده چې د درواغو او تزوير له مخې اهل سنت ته د تشبيه نسبت کوي او هغوي مُشَبَّه گڼي».

امام ابو حاتم رازی رح (متوفای ۲۷۷ هـ) وايي: "علامة الجهمية تسميتهم أهل السنة مشبهة"³

يعني: «د جهميه گمراه فرقې له نبنو څخه دا ده چې اهل سنت مشبه گڼي».

¹ (هغه کسان چې په کلی یا جزی ډول د الله له صفاتو منکر دي او هغه د خپل گمان له مخې د تنزیه په نیت نه مني)

² (شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة، له امام لالکائی ۵۸۸/۳).

³ (شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة، له امام لالکائی ۵۸۸/۳).

امام ابن خزيمة رح (متوفای ۵۳۱۱ هـ) وايي "وزعمت الجهمية عليهم لعائن الله أن أهل السنة ومتبعي الآثار، القائلين بكتاب ربهم و سنة نبيهم صلى الله عليه وسلم، المثبتين لله عز وجل من صفاته ما وصف الله به في محكم تنزيله المثبت بين الدفتين و على لسان نبيه المصطفى صلى الله عليه وسلم بنقل العدل موصولا اليه مشبهه، جهلا منهم بكتاب ربنا وسنة نبينا صلى الله عليه وسلم وقلة معرفتهم بلغة العرب الذين بلغتهم خطوبنا"¹

يعني: «د جهميه فرقه (د الله لعنت دې وې پرې) د خپل گمان له مخې: اهل سنت چې د حديثو پيروان دي او باور يې د الله د كتاب او د پيغمبر د سنتو پر بنسټ ده او هغه صفتونه الله تعالى ته منسوبوي چې الله تعالى په خپل كتاب او د هغه د پيغمبر په صحيح سند سره مونږ ته رسيدلي دي؛ مشبهه گڼي. او د هغوی دا غلط نسبت په دې خاطر هم دی چې د الله تعالى پر كتاب او د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر سنتو جاهل دي، او همدارنگه په عربي ژبه يې پوهه چې مونږ پرې مخاطب کړای شوي يو، لږه او ناچيزه ده.»

¹ کتاب التوحيد وإثبات صفات الرب عز وجل، از امام ابن خزيمة ۵۱/۱.

د شيخ الاسلام رح د مهال او د هغه له وفات څخه وروسته اهل بدعت، جهميه او معتزله و د تاريخ په لړ دا ناروا او ناسم تهمت پر هغه لگولی او هر خس او خاشاک ته يې لاس اچولی تر څو وکړای شي دغه ستر تهمت اثبات کړي. د دې مدعا او تهمت د اثبات لپاره د شيخ الاسلام رح د مخالفينو له تر ټولو لويو دلایلو څخه د ابن بطوطه څرگندونې دي چې د د معروفې سفرنامې څښتن دی، هغه د خپل کتاب په يوه برخه کې وايي: "و كنت إذ ذاك بدمشق فحضرت يوم الجمعة وهو يعظ الناس على منبر الجامع ويذكرهم فكان من جملة كلامه أن قال أن الله ينزل من سماء الدنيا كنزولي هذا ونزل درجة من درج المنير".¹

يعني: «کله چې په دمشق کې وم، د جمعې په ورځ جامع اموی ته لاړم، او ابن تیمیه هلته خلکو ته پر منبر وعظ کولو، له خبرو یې یوه دا وه چې ویل یې: الله د دنیا په آسمان کې راتیتېږي لکه زما د راتیتدلو، (دا ابن بطوطه ور اضافه کړې او وایي: کله یې چې دا خبره وکړه) د منبر له یوې پورې نه را تیت سولو».

د ابن بطوطه د ادعا ځواب

¹ (رحلة ابن بطوطه المسماة تحفة النظر في غرائب الامصار وعجائب الأسفار ٧٢/١).

د هغه ځواب په اته طريقو سره ورکوو:

لومړی: د ابن بطوطه کتاب تر سخت نقد لاندې داغلی او خپل تاریخي حیثیت او صلاحیت یې له لاسه ورکړی دی، او نشو کولی د یو معتبر تاریخي کتاب په توګه پرې باور وکړو. کله په خپل کتاب کې له داسې کسانو سره د ملاقات ادعا کوي چې دغسې ملاقاتونه غیرممکن دي او یا هم داسې ادعاوې کوي چې له حقیقت سره سر نه لګوي. لکه چې وایې په په یو شمیر ښارونو او جزیرو کې یې داسې ښځې لیدلې چې د یو ټي لرونکې دي¹ او یا هم داسې څرګندونې کوي چې له خرافاتو پرته بل څه نه دي.

دوهم: د شيخ رحمه الله په اړوند د ابن بطوطه خبرې یو له بل سره مخالفې دي، او په همدا یوه صفحه کې په څو متناقضو ډولونو د شيخ رح په اړوند نظر څرګندوي. یو ځل هغه د حنبليانو له لویانو ګڼي او له بلې خوا ورته توهین او جسارت کوي او په پای کې هم په اړه یې داسې څه وایي چې ځواب یې اوس ورته ورکوو.

¹ (رحلة ابن بطوطه المسماة تحفة النظار في غرائب الامصار وعجائب الأسفار ٢/٤٥٩).

دریم: د شیخ الاسلام رح په دې ټولو دشمنانو کې چې لرل یې ایا یوازې ابن طوطه داسې یو څه ولیدل او رانقل یې کړل؟

څلورم؛ ټولو هغو کسانو چې د ابن تیمیه رح په اړه یې کتابونه لیکلي وایي: چې شیخ رح په جامع اموی کې د تدریس او وعظ څوکۍ درلودله، او هیڅ یو له سیرت لیکونکو یې دا نه دي ويلي چې هغه په پر منبر د جمعي خطبه وبله او یا یې پر منبر وعظ کولو.

پنځم: د ابن بطوطه دغه ادعا له واقعی تاریخي لید نه کذب او یوازې دروغ دي. ابن بطوطه له شیخ الاسلام رح څخه اصلاً نه دي اوریدلي، ابن بطوطه پخپله اعتراف کوي چې د ۷۲۶هـ کال د رمضان په نهمه د پنجشنبې په ورځ دمشق ته دننه شوي. هغه وایي: "وصلت يوم الخميس التاسع من شهر رمضان المعظم عام ستة وعشرين إلى مدينة الشام فنزلت منها بمدرسة المالكية المعروفة بالشرابية ودمشق هي التي تفضل جميع البلاد حسنا وتهدمها جمالا..."

یعني: «د ۷۲۶هـ د رمضان په نهمه د پنجشنبې په ورځ شام ته دننه شوم او په مالکیه مدرسه چې په شرابشیه مشهوره وه پکې مې واړول. او دمشق هغه څار دی چې په ښکلا او سمسورتیا

کې په ټولو ښارونو برتري لري...»¹. په داسې حال کې چې شیخ الاسلام ابن تیمیه رح د (۷۲۶هـ) په شپږم د شعبان د دوشنبې په ورځ زنداني شوی دی. علامه ابن عبدالهادی رح وایي: "ولما كان يوم الاثنين بعد العصر السادس من شعبان من السنة المذكورة...".²

یعني: «کله چې د همدې کال د شعبان د شپږمې د دوشنبې ورځې له مازیگر نه وروسته راوړسیدو... ددې په دوام کې څرگندوي چې د سلطان له لوري د شیخ رح د زنداني کولو دستور ورکړای شو». اوس اساسي سوال دا دی چې شیخ رح د ۷۲۶هـ کال په شعبان کې زنداني شوی دی او ابن بطوطه د همدې کال په رمضان کې دمشق ته ننوتی دی، یعني دمشق ته د ابن بطوطه له راتلو څخه نږدې یوه میاشت مخکې شیخ رح زنداني شوی دی.

نو بیا څنگه ابن بطوطه، شیخ لیدلی او دا داستان یې ذکر کړی دی؟

¹ (رحلة ابن بطوطة المسماة تحفة النظار في غرائب الامصار وعجائب الأسفار ۶۲/۱).

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۴۵).

شپږم: د شيخ الاسلام رح په كتابونو كې د دې نظريې مخالفت شتون لري او شيخ رخ په شدت سره د تجسيم له شومې پديدې سره مبارزه كړې ده. د بيلگې په توگه شيخ الاسلام رح په خپل مبارك كتاب "العقيدة الواسطية" مي گويد: "ومن الإيمان بالله: الإيمان بما وصف به نفسه في كتابه و بما وصفه به رسوله محمد صلى الله عليه وسلم. من غير تحريف و لا تعطيل، ومن غير: تكييف و لا تمثيل بل يو منون بأن الله تعالى ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾¹، فلا ينفون عنه: ما وصف به نفسه. ولا يحرفون: الكلم عن مواضعه. ولا يلحدون في: أسماء الله، وآياته. ولا يمثّلون: صفاته بصفات خلقه. لأنّه سبحانه؛ لا سمى له، ولا كفو له، ولا ند له، ولا يقاس بخلقه سبحانه وتعالى.²"

يعنى؛ «پر الله تعالى له ايمان څخه دا ده چې باور ولرو په هغه څه چې الله تعالى ورباندې خپل ځان توصيف كړى دى، او په هغه څه چې رسول يې محمد صلى الله عليه وسلم پرې

¹ (اشورى: ۱۱)² (العقيدة الوسطية ص ۲-۳)

خبر ورکړی دی. پرته له هېڅ تحریف¹، تعطیل²، تکییف³ او تمثیل⁴ نه یعنې اهل سنت و جماعت ایمان لري پر دې چې الله تعالی ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾⁵ ترجمه: هېڅ شی د الله په څیر نه دی او هغه لیدونکی او اوریدونکی دی. او هغه صفت چې الله پرې ځان موصوف کړی دی نفی او انکار ترې نه کوی او له قرآن او حدیث نه هېڅ قول د هغه له ځای نه نه تحریفوی او دالله تعالی په نومونو او نښو کې د الحاد او کوروالی نه کوي، د هغو کیفیت نه تعینوی او د هغه صفات له مخلوقاتو سره یې نه تشبیه کوي. ځکه الله تعالی، سیال بیلگه او مثال نه لري او له مخلوقاتو سره یې د پرتلې وړنه دی».

شیخ رح دا څرگندوي چې د صفت نزول په شمول د الله هر صفت بدون له کیفیته اثبات شوی او هغه ته د کیفیت تعین او څرنگوالی نه ورکوو.

نو څنگه ممکنه ده چې د ابن بطوطه د کاذبو ادعاو له مخې هغه پخپله د صفت نزول په برخه کې د تعین کیفیت مرتکب شوی وي؟

¹ تحریف د د تغیر او تبدیل په مانا ده یعنې حق نه لرو د الله د صفاتو معنا تغیر کړو البته محرفین یې تأویلوي.

² تعطیل د ترک او تخلیه په مانا ده او په اصطلاح کې د الله له صفاتو او اسمو پر انکار تلقی کيږي. دا انکار ممکن کلی وی یا جزی.

³ تعین د بیان او د تعین کیفیت او د صفاتو د څرنگوالی په مانا ده لکه دا چې څوک ووایی د الله تعالی راکښته کیدل د دی کس یا شي په څیر دی.

⁴ تمثیل: یو شی ته د بیلگې او مثیل د اثباتولو په مانا ده لکه چې وویل سی د الله لاس د فلانکې مخلوق د لاس په څیر ده.

بغیر د العقيدة الواسطية کتاب له دې متنه، شیخ رح په خپلو کتابونو کې بیا بیا له مجسمه او مشبهه سره خپل شدید مخالفت کوي تر دې چې د الله تعالی د صفت نزول په اړوند د شرح حدیث نزول تر نامه لاندې مستقل کتاب لري او په دې کتاب کې یې د رب العالمین پر نزول له تعیین کیفیت سره شدید مخالفت کړی دی او اهل تمثیل او تشبیه یې خطاکاران گڼلي.

اووم: اصل پر حسن ظن (ښه فکر) نیسو، د ابن بطوطه په اړه نیک گمان کوو او وایو چې: ممکنه ده ناسخینو او د شیخ الاسلام رح مخالفینو دغه سراسر درواغ تهمت او ناروا څرگندونې په دې کتاب کې کښلې او ور زیاتې کړې وي. لکه علامه ابن حجر رح چې اشاره کوي چې نصر منبجی صوفي حلولی اواز خپره کړه چې ابن تیمیه رح له منبر څخه راکښته شو او ویې ویل: الله دا ډول د دنیا آسمان ته نزول کوي. ابن حجر رح د دې خبرې په آخر کې وایي چې: "فنسب إلى تجسيم"¹ يعني: «د تجسیم عقیده په هغه پورې تړل شوې ده». يعني هغه ته یې د داسې یو څه نسبت ورکړ.

¹ (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة ١٨٠/١)

نو له دغه ډول تهمت گرو دښمنانو څخه دا لري نه ده چې همداسې يو څه يې د ابن بطوطه په کتاب کې هم ورزيات کړي وي.

علامه ابن حجر رح دغه نیک گمان لا غښتلی کوي، داسې چې د ابن بطوطه د کتاب په اړه وايي چې د دې کتاب تفصيل پخپله ابن بطوطه نه دی ليکلی بلکې ابو عبدالله جزی کلبی ليکلي او ترتيب کړي دي. "وقرأت بخط ابن مرزوق أن أبا عبد الله بن جزی نمقها وحررها"¹ يعني: «د ابن مرزوق په خط مې وليدل چې ابو عبدالله بن جزی دا کتاب ليکلی او ترتيب کړی دی»

اتم: يو شمير علماؤ د شيخ الاسلام رح په اړوند دغه شبهه کذب او درواغ گڼلې او هغه ته يې له دغه ناروا تور څخه براءت ورکړی، له دغو علماؤ څخه څو تنو ته يې اشاره کوو:

ابن حجر هيثمي (متوفای ۹۷۴هـ) غفرالله له²: د هغو کسانو له ډلې دی چې په شيخ الاسلام رح پسې يې ډير درواغ تړلي دي، او د تجسيم کاذب نسبت يې هغه ته کړی دی. خو له هغه

¹ (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة ۲۷۷/۵)

² (دا کس علامه ابن حجر عسقلاني د فتح الباري څښتن او حافظ نور الدين هيثمي د مجمع الزوائد څښتن نه دی).

څخه وروسته ډیرو علماؤ نوموړی سخت تر نیوکو لاندې راوستی او د شیخ الاسلام رح په حق کې یې هغه په بې انصافی او بې هوډه خبرو تورن کړي.

له دې کسانو علامه نعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خير الدين، آلوسی رحمه الله چې د علامه آلوسی (د تفسیر روح المعانی د څښتن زوی)، دی. نوموړي پخپل کتاب "جلاء العينين في محاكمة الأحمدين" د احمد بن تیمیه او احمد بن حجر هیتمی تر منځ فیصله کړې او له شیخ ابن تیمیه رح څخه یې دفاع کړې ده، له دې جملې یې د تجسیم قضیه ده چې وروسته به د هغه خبرې رانقل کړو. ان شاء الله.

همدارنگه علی قاری هروی رح (متوفای ۱۰۱۴هـ) هم د هغو کسانو له ډلې دی چې پخپلو کتابونو کې یې دغه ناروا او شنع نسبت له شیخ رح څخه لرې کړی دی. هغه له ابن تیمیه او ابن قیم رح چې د ابن حجر هیتمی لخوا ورپورې تهمت تړل شوی او د تجسیم نسبت یې ورته کړی، په دفاع کې وایي "أقول صانهما الله من هذه السمة الشنيعة، والنسبة الفظيعة و من طالع شرح منازل السائرين، تبين له انهما كانا من أكابر أهل سنة و الجماعة، ومن أولياء هذه الامة".¹

¹ (جمع الوسائل في شرح الشمائل ۱/۱۶۸، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ۷/۲۷۷۸ په د ضمن د شرح ۴۳۴۰ شماری. روایت، کتاب، اللباس).

يعني: «الله تعالى هغوی (ابن تیمیه او ابن قیم رحمهما الله) له دې ناوړه تهمت او وحشتناک نسبت څخه ساتلي دي او هر څوک چې شرح منازل السائرین (مدارج السالکین علامه ابن قیم) مطالعه کړي نو ورته به ثابته شي چې ابن تیمیه او ابن قیم د اهل سنت و جماعت له مشرانو او د دې امت له اولیاؤ څخه دي»،

علامه ابراهيم کورانی شافعی (متوفای ۱۱۰۱هـ) وايي: "ابن تیمیه ليس قائلًا بالتجسيم، فقد صرح بأن الله تعالى ليس جسمًا في رسالة تكلم فيها على حديث النزول كُل ليلة إلى السماء الدنيا. وقال في رسالة أخرى: من قال: إن الله تعالى يماثل المخلوقات فهو مفتر على الله سبحانه، بل هو على مذهب السلف".¹

يعني: «ابن تیمیه په تجسیم عقیده نه درلوده بلکې پخپله رساله کې چې د حدیث نزول په اړه یې بحث کړی دا یې څرگنده کړې ده چې الله تعالی جسم نه دی، او همدارنګه په بله

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين ۱/۳۸۹).

رساله کې وايي: څوک چې مخلوقات له الله تعالى سره پرتله کړي په حقيقت کې يې پر الله درواغ تړلي دي. په دې شک نشته چې ابن تيميه د سلفو رحمهم الله په مذهب دی.

علامه آلوسي د تفسير روح المعاني څښتن وايي "حاشا لله تعالى أن يكون من المجسمة بل هو أبرأ الناس منهم، نعم، يقول بالفوقية على المعنى الذى أراد الله سبحانه ورسوله - صلى الله عليه وسلم -، وذلك مذهب السلف في المتشابهات، وهو بمعزل عن التجسيم"¹

يعني: «هېڅکله ابن د مجسمه له فرقې څخه نه وه بلکې له دې فرقې نه ترټولو ډیر بې زاره خلکو څخه وه. هوکې! هغه د الله پر فوقیت لکه څنگه چې الله او د هغه پیغمبر صلی الله علیه وسلم یې اراده لري، باور درلوده. او دا د متشابهاتو په برخه کې هماغه د سلفو مذهب دی او ابن تيميه او تجسيم ډیر سره لرې دی».

علامه نعمان بن محمود آلوسی رح د ابن حجر هیتمی په رد او د ابن تيميه رح نه په دفاع کې وايي: "والعجب من الشيخ ابن حجر رکیف ينسب إلیه هذه الأقوال من غير نقل عنه وإسناد، وقد قالوا: لولا الإسناد لقال من شاء ما شاء".²

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين ١/٣٨٩).

² (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين ١/٣٨٩).

یعني: «حیرانتیا ده چې شیخ ابن حجر څنگه دغه څرگندونې (دتجسیم په برخه کې) پرته له هیڅ سند او منبع نه ابن تیمیه ته منسوبوي. علماؤ ویلي دي چې: که چیرې سند نه وي نو د هر چا چې هر څه زړه غواړي وایي یې»

د "شَابْ أَمْرَد" شېبې ته ځواب او آیا شیخ الاسلام رحمه الله پر دې معتقد وه چې الله "شَابْ أَمْرَد" دی؟

پر شیخ ابن تیمیه رح د تجسیم د نسبت او ورباندې له تړل شوو مشهورو شبها تو څخه یوه دا ده چې: مخالفینو یې درواغ تړلي او ویلي یې دي چې ابن تیمیه پر دې قائل وه چې الله تعالی د یو گرگوتي وینستانو لرونکي ځوان په څیر دی. (معاذالله) تر دې چې په ډیره بې انصافی او درواغو سره یې ویلي: ابن تیمیه د گرگوتو وینستانو لرونکي خدای عبادت کوي.

ځواب: له هر څه مخکې باید پر دې وپوهیږو چې شیخ الاسلام ابن تیمیه رح د الله تعالی له تجسیم نه بې زاره دی او نوموړي ته دا نسبت کول محض درواغ دي. نو د هغې قضې حقیقت څه دی چې دا تور یې په شیخ پورې تړلی دی؟

د حدیثو په کتابونو کې داسې روایت وجود لري چې پر دې مدعا دلالت کوي.

په پیل کې اجازه راکړئ تر څو د دغه روایت طریقي او ځینې الفاظ د هغو په اړوند د علماؤ له احکامو سره رانقل کړم: دا روایت د دوه طریقو او گڼو الفاظو لرونکی دی.

اوله طریقه: د قتاده حدیث، له عکرمه له ابن عباس رضی الله عنهما څخه ده او یو لفظ یې په دې ډول ده: "رأيت ربِّي جعداً أُمرد، او په بل لفظ، في صورة شاب أُمرد جعد"¹ یعني: «رب مې د یو داسې ځوان په شکل کې چې لا تر اوسه یې د څیرې وینبتان نه وي راټوکیدلي او گرگوتي وینبان لري، ولیدو».

دا روایت په دې طریقي سره ځینو علماؤ تصحیح کړی دی چې له دې ډلې: امام احمد رح²، امام ابو زرعه رازی رح³، امام طبرانی رح⁴، امام ابو الحسن بن بشیار رح⁵، قاضی ابو یعلی رح⁶، امام ابن صدقه رح دي.⁷

¹ (الأسماء والصفات للبيهقي، رواية شماره ٩٣٨)

²² (المنتخب من علل الخلا، ص ٢٨٠، وإبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ٣٩١)

³ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ١٤٤)

⁴ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ١٤٣)

⁵ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ١٤٣-١٤٢)

⁶ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ١٤١، ١٤٣، ١٤٢)

⁷ (إبطال التأويلات ١٤٤)

خو یوه ډله نورو علماؤ دا روایت ضعیف یا ساقط گڼلی چې له دې ډلې دا دي: ابن جوزي رح¹، امام ذهبي رح، منکر بللی²، او علامه سبکی دروغ او موضوعی بللی³ او شيخ الباني رح هم منکر گڼلی دی⁴.

دوهمه طریقه: له مروان بن عثمان هغه له عماره بن عامر هغه له ام طفیل نه په مرفوع شکل سره روایت کوی، او له الفظو څخه یې دا دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: "رأيت ربي في المنام في صورة شاب..."⁵.

يعني: «رب مې په خوب کې د یو ځوان... په ډول ولیدو».

¹ (العلل المتناهية ١/٣٦)

² (سير أعلام النبلاء ١٠/١١٣)

³ (طبقات الشافعية الكبرى ٢/٣١٢)

⁴ (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة ١٣/٧٢٥)

⁵ (المعجم الكبير روایت شماره ٣٤٦).

دا طريقه ابوالحسن بن بشار او ابو يعلى صحيحه گڼلې¹ خو يو ډله نورو علماؤ دروغ او موضوعي گڼلې، چې له دې جملې:

امام احمد رحمه الله²، يحيى بن معين رحمه الله³، امام نسائي رحمه الله⁴، امام ابن حبان رحمه الله⁵، علامه سبكي⁶، علامه بدرالدين بن جماعه رحمه الله⁷، علامه سيوطي رحمه الله⁸، علامه شوکاني رحمه الله⁹ او شيخ آلبناني رحمه الله دي.¹⁰

له حلوليه نه يوې ډلې دا ليدنه او رؤيت رښتيني گڼلې او الله يې تشبيه او تجسيم كړى دى او ځيني نورو بيا دا ليدنه په خوب كې گڼلې او د خوب نړۍ يې له حقيقي نړۍ نه جدا

¹ . (إبطال التأويلات لأخبار الصفات، ص ١٤٢ و طبقات الحنابلة ٢/٥٩).

² (المنتخب من علل الخلال، ص ٢٨٤).

³ (تاريخ بغداد ١٥/٤١٩).

⁴ (العلل المتناهية ١/٣٠).

⁵ (الثقات ٥/٢٤٥).

⁶ (طبقات الشافعية الكبرى ٢/٣١٢).

⁷ (إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ ص ٢٠٦).

⁸ (اللاكيء المصنوعة في الأحاديث الموضوعة ١/٣٣).

⁹ (الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة، ص ٤٤٧).

¹⁰ (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة ١٣/٨١٩).

گنلې ده. خو ټولو هغو اهل سنتو علماؤ چې دا روایت یې صحیح گنلې نو پر خوب یې تعبیر کړی نه په ویننه.

د شیخ الاسلام ابن تیمیه رح د کلام ظاهر په دې دلالت کوي چې هغه دا روایت تضعیفوي. دبیلګې په توګه نوموړی د هغو کسانو په رد کې چې دالله تعالی د صفاتو په اثبات کې مبالغه کوي وایي:

"أحاديث رويها في الصفات زائدة على أحاديث التي في دواوين الإسلام مما نعلم باليقين القاطع أنها كذب وبهتان بل كفر شنيع. وقد يقولون من أنواع الكفر ما لا يروون فيه حديثاً".¹

یعني: «یعني د صفاتو د اثبات په باب کې داسې احادیث روایت کوي چې د اصل اسلام په کتابونو کې له شته احادیثو څخه زیات (آخوا) دی. او په یقین سره پوهیږو دغه روایاتونه چې رانقلوي یې نه یوازې دا چې درواغ او بهتان دي بلکې ډیر ناوړه او قبیح کفر دی. او کله هم داسې کفریات وایي چې هیڅ حدیث یې په اړه وجود نه لري».

¹ (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۵)

د دې په دوام وروسته له دې چې د دې درواغو ځینې مثالونه بیانوي نو وایي چې "وکذلك الحديث الذي رواه أهل العلم أنه قال: {رأيت ربي في صورة كذا وكذا}"¹.

یعني: «او همدارنگه دغو احادیثو، داسې یو روایت دی چې اهل علم هغه روایت کړی چې "خدای مې په داسې او هغسې شکل ولیدو"». په دوام یې هغه (روایت) د تمریض په صیغې چې پر ضعیفوالي دلالت کوي بیان کړی او وایي «یروی من طریق ابن عباس ومن طریق أم الطفیل وغيرهما وفيه {أنه وضع يده ...}»².

یعني: «د ابن عباس، ام طفیل له خوا روایت شوی او په هغه کې داسې راغلي دي...». مگر هغه څه چې مخالفین یې د نوموړي له "بیان تلبیس الجهمية"³ له کتاب څخه رانقلوي چې گنې هغه دا روتیت تصحیح کړی، باید ووايو چې:

لومړی: هغه د رد په ځای کې دا خبره راوړې او اصل بحث دوه پاڼې وړاندې⁴ شروع کيږي.

¹ (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

² (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

³ (۷/۱۹۰)

⁴ (ص ۲۸۸)

دوهم: آن که فرض کړو چې روایت صحیح گڼلی نو بیا هم یوازې شیخ رحمه الله نه دی بلکې ترده مخکې لوی امامان شته چې دغه روایت یې صحیح گڼلی.

باید ووايم چې: شیخ الاسلام رحمه الله د دغه روایت د صحیح گڼلو پر فرض؛ هغه په خوب کې په لیدلو تعبیر کړی او همدارنګه یې د دې روایت او د هغه روایت تر منځ توپیر رامنځته کړی چې له ابن عباس نه د معراج په شپه د الله تعالی د لیدلو په اړه رانقل شوی.¹ سره ل دې چې د معراج په شپه د لیدنې په اړه هم ځینو علماؤ څرګندونې کړي او هغه یې په قلبي لیدنه گڼلې نه د سترگو لیدنه.

د دې بحث نور تفصیل ولولئ؛

: شیخ الإسلام رحمه الله وايي: "و کلها فیها ما یبین أن ذلك کان فی المنام وأنه کان بالدينة إلا حدیث عکرمه عن ابن عباس وقد جعل أحمد أصلها واحدا وكذلك قال العلماء"²

¹ (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

² (بیان تلخیص الجهمیة ۷/۲۲۹)

يعني: «يعني ټول رواينونه چې په دې باب راغلي دا څرگندوي چې دا ليدنه په مدينه منوره کې او په خوب کې وه پرته د عکرمه با عباس له حديث نه (چې په ښکاره پکې د خوب کلمه نه ده راغلې) او امام احمد رحمه الله د دواړو روايتونو (ابن عباس او ام طفيل) اساس يو بللی او نورو علماؤ هم همداسې ويلي».¹

همدارنگه وايي: "وهذا الحديث الذي أمر أحمد بتحديثه قد صرح فيه بأنه رأى ذلك في المنام".

يعني: «يعني امام احمد رحمه د دې حديث په روايت امر کړی او دا يې څرگنده کړې ده چې دغه روئت او ليدنه په خوب کې وه».

شيخ الاسلام رحمه اله په صراحت سره دا څرگندوي چې په دنيا کې د الله تعالى ليدنه هيچا ته ممکنه نه ده او پر مجسمه د رد په برخه کې وايي:

"أدخلوا في ذلك من الأمور ما نفاه الله ورسوله، حتى قالوا: إنه يرى في الدنيا بالآبصار"²

¹ (بيان تليس الجهمية ٧/٢٢٩)

² (منهاج السنة ٢/٥٣٨).

يعني: «(مجسمه) و په دې اړه داسې مسائل را دننه کړي چې الله او رسول يې هغه نفيه کي او انکار يې ترې کړی. تر دې چې (مجسمه) ويلي: چې الله په دنيا کې په سترگو ليدل کيږي».

دغه راز وايي: "وقد اتفق المسلمون على أن النبي صلى الله عليه وسلم لم ير ربه بعينه في الارض و أن الله لما ينزل له إلى الأرض وليس عن النبي صلى الله عليه وسلم قط حديث فيه أن الله نزل له إلى الأرض".¹

يعني: «مسلمانان په دې اتفاق لري چې رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل رب په سترگو نه دی ليدلی، او همدارنگه اتفاق لري چې الله تعالى د خپل پيغمبر په خاطر د ځمکې مخ ته نه دی راکښته شوی او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه هم هيڅ داسې حديث شتون نه لري چې دا ثابته کړي».

¹ (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

دا یوازې شیخ الاسلام ابن تیمه رح نه دی چې وایي که چیرې د لیدنې تفسیر او تعبیر پر خوب وشي؛ په دې روایت کې مشکل نشته، بلکې بلکې د علماؤ بله ډله هم په دې نظر ده.

له دې جملې نه: امام احمد رحمه الله (متوفای ۲۴۱ هـ)، دی چې خبرې مو یې وړاندې ولیکې، دغه راز امام عثمان بن سعید دارمی رحمه الله (متوفای ۲۸۰ هـ) په کوم ځای کې دا روایت "أتاني ربي في أحسن صورة" را نقلوي، وایي: "وإنما هذه الرؤية كانت في المنام، وفي المنام يمكن رؤية الله تعالى على كل حال وفي كل صورة"¹

یعني: «دا لیدنه په خوب کې وه او په خوب کې د الله تعالی لیدنه په هر حال او صورت باندې ممکنه ده».

امام ذهبي رحمه الله (متوفای ۷۴۸ هـ) وایي: "وهذه الرؤية رؤيا منام إن صحت".² یعني: «فرضا که دا روایات سم وي؛ نو دا لیدنه په خوب کې وه».

بدر الدين بن جماع رحمه الله (متوفای ۷۳۳ هـ) وروسته تر دې چې د دې روایتو ثبوت تر سوال لاندې راوړي وایي: "وبتقدير ثبوته فإن له أجوبة الأول لعله كان في النوم والمنامات

¹ (النقض على المريسي، ص ۲۸۷)

² (ميزان الاعتدال في نقد الرجال ۱/۵۹۴)

أوهام وتخیلات جعلها الله دليلاً على ما كان أو يكون والتخیلات والأوهام ليست حقائق في نفسها كما يرى الإنسان أنه طار في الهواء ومشى على الماء أو أنه في مكة أو الهند وشبه ذلك فإن ذلك ليس حقيقة قطعاً فإن قيل رؤيا الأنبياء حق قلنا نعم حق ومعناه أنها حق في مقاصدها وتأويلاتها لا في صورها في نفسها مطلقاً في جميعها".¹

يعني: «بالفرض د دغه روايت د سموالي په صورت کې کولای شو لاندې ځوابونه ورکړو، لومړی؛ ممکنه ده چې په خوب کې شوي وي، او طبعاً خوبونه له تخیلاتو وراخوا بل څه نه دي چې الله تعالی د هغه څه لپاره چې وه یا دي دلیل گرځولي. او په دې کې شک نشته چې تخیلات او اوهام ریښتوني نه دي، لکه انسان چې په خوب کې ویني چې: په هوا کې یې الوتنه کړې وي یا د اوبو په سر ځغلي یا دا چې ځان په مکه یا هند کې ویني؛ او یا د دې په څیر نور شیان گوري. یقیناً چې داسې شیان حقیقت نه لري. خو که چیرې وویل شي چې د انبیاءو خوب حق دی! نو وایو چې هوکې! پخپلو مقاصدو او تأویل کې حق دی خو نه په ټولو هغو صورتو او ډولونو کې چې گوري یې».

¹ (إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ ص ۲۰۴ او ۲۰۵)

همدارنگه علامه سيوطي رحمه الله (متوفای ۹۱۱ هـ) وايي: "وهذا الحديث إن حمل رؤية على المنام فلا إشكال"¹

يعني: «که چيرې دا حديث په خوب کې په ليدنه تعبير شي مشکل پکې نشته».

و امام عجلوني رحمه الله (متوفای ۱۱۶۲ هـ) د علامه سيوطي رحمه الله دا خبرع راخيستي او هيڅ تبصره يې پرې نه ده ليکلې چې دا پخپله د دې قول پر تائيد دلالت کوي.²

علامه معلمي رحمه الله (متوفای ۱۳۸۶ هـ) وايي: "إن لهذا الحديث طرقا معروفة في بعضها ما يشعر بأنها رؤيا منام، وفي بعضها ما يصرح بذلك، فإن كان كذلك اندفع الاستنكار رأساً"³

يعني: «دا روايت مشهورې طريقې لري، او په ځينو دغو طريقو کې داسې الفاظ شتون لري چې د خوب پر ليدنه دلالت کوي، او په يو شمير نورو کې په خوب کې پر ليدنه صراحت شتون نه لري؛ نو که چيرې داسې ول بيا يې د انکار کچه لوړېږي». نو حتمي نه ده چې هر

¹ (اللاكي، المصنوعة في الأحاديث الموضوعة ۱/۳۴)

(كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس ۱/۴۳۷²)

³ (التنكيل بما في تأنيب الكوثري من الأباطيل ۱/۲۵۵)

خه مو په خوب کې وليدل بايد په رښتيا يو داسې خه وي لکه په وينه او حقيقي نړۍ کې چې دي.

په قرآن کریم کې د يوسف عليه السلام د خوب په اړه لولو چې: {إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَجْدِينَ} ¹

ژباړه: (ای پیغمبره په یاد ولره) کله چې يوسف (ع) خپل پلار ته وویل: "پلاره جان! ما خوب لیدلی دی چې یوولس ستوري دي او لمر او سپوږمۍ ده؛ او ومې لیدل چې هغوی ما ته سجده کوي."

او د سورې په وروستيو آيتونو کې لولو: {وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا} ²

¹ (سوره يوسف آیت ۴).

² (سوره يوسف آیت ۱۰۰)

ژباړه: هغه خپل مور او پلار پاڅول او له ځانه سره یې پر تخت کښېښول او ټول د هغه په وړاندې (د امیرانو په وړاندې د هغه مهال د خلکو په رواج) بې واکه په سجده ټیټ شول. یوسف (ع) وویل: "پلاره! دا زما د هغه خوب تعبیر دی، چې ما مخکې لیدلی ؤ، زما رب هغه حقیقت وگرځاوه.

نو دلته ولیدل شول چې د الله پیغمبر یوسف علیه السلام په خوب کې ستوري ویني، چې هغه ته سجده کوي خو د وینې او واقعي نړۍ کې دا دهغه مور، پلار او یوولس وروڼه دي چې هغه ته یې سجده وکړه او هغه خپل خوب پخپله دغه رنگه تعبیروي.¹

علامه ابن جوزی رحمه الله (متوفای ۵۹۷ هـ) وایي: "و رؤيا المنام وهم والأوهام لاتكون حقائق، والإنسان يرى نفسه كأنه يطير أو كأنه قد صار بهيمة"²

یعنې: «هغه څه چې انسان یې په خوب کې گوري، وجودي حقیقت نه لري بلکې له اوهامو پرته بل څه نه دي. انسان په خوب کې ویني چې الوتنه یې کړې ده یا هم د یو څاروي په

¹ (بيان تلبیس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية ۱/۳۲۵)

² (دفع شبه التشبيه بأكف التنزيه، ص ۱۵۰)

خیر شوی». خو طبیعي ده چې د وینې په نړۍ کې داسې څه نه دي پېښ شوي بلکې خپل خاص تعبیر لري.

شیخ الاسلام ابن تيمیه رحمه الله وايي: "و رؤيا المنام له حکم غیر رؤيا الحقيقة في اليقظة ولها تعبیر و تأویل لما فيها من الامثال المضروبة للحقائق"¹

يعني: «په خوب کې لیدل ځانگړی حکم لري او په وینې او حقيقي نړۍ کې د لیدلو په خیر نه دي. خوب خپل ځانگړی تعبیر او تأویل لري او پکې بیان شوی مثال په حقيقي نړۍ کې دی».

مگر په خوب کې د الله تعالی لیدل په څه شي باندې دلالت کوي؟

¹ (مجموع الفتاوى ۳/۳۹۰).

امام بیهقي رحمه الله (متوفای ۴۵۸هـ) د ابن عباس روایت پر خوب تعبیر کړی او وایي: "قال أهل النظر: رؤيا النوم قد يكون وهما يجعله الله تعالى دلالة للرأى على أمر سالف أو آنف على طريق التعبير".¹

یعني: «اهل تحقیق وایي: هغه څه چې یو شخص یې په خوب کې ویني، کله هم پرته بل څه نه وي چې الله تعالی هغه د خوب لیدونکي پر حال او احوال د تعبیر په توګه رامنځته کوي، چې په تیر یا راتلونکي کې څه پېښ شوي یا به پېښ شي».

شیخ الاسلام رح وایي: "وقد يرى المؤمن ربه في المنام في صور متنوعة على قدر إيمانه و يقينه، فإذا كان إيمانه صحيحا لم يره إلا في صورة حسنة وإذا كان في إيمانه نقص رأى ما يشبه إيمانه و رؤيا المنام لها حكم غير رؤيا الحقيقة في القيظة"²

یعني: «او ممکنه ده چې یو مسلمان په خوب کې خپل رب په مختلفو شکلونو وويني، که چیرې یې ایمان سم او صحیح وي نو په ډیر ښکلي شکل او ډول سره به یې ویني؛ او که

¹ (الأسماء والصفات للبيهقي ص ۲/۳۶۸ و إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ ص ۲۰۶)

² (مجموع الفتاوى ۳/۳۹۰)

چيرې يې په ايمان کې نقص او کمۍ شتون ولري نو د هماغه خپل ايمان په اندازه به يې ويني، او په خوب کې ليدنه د وينې او حقيقي ليدنې څخه جدا حکم لري».

همدارنگه وايي: "فالإنسان قد يرى ربه في المنام ويُخاطبه فهذا حق في الرؤيا، ولا يجوز أن يعتقد أن الله في نفسه مثل ما رأى في المنام، فإن سائر ما يرى في المنام لا يجب أن يكون مُمَثِّلًا... وليس في رؤية الله في المنام نقص ولا عيب يتعلق به سبحانه وتعالى وإنما ذلك بحسب حال الرائي وصحة إيمانه وفساده واستقامة حاله وانحرافه... فلا نعتقد أن ما تخيله الإنسان في منامه أو يقظته من الصور أن الله في نفسه مثل ذلك، فإنه ليس هو في نفسه مثل ذلك"¹

يعني: «کله هم انسان خپل رب په خوب کې ويني او ورته خطاب کيږي؛ دغه ډول خوبونه حق دي او دا جائزه نه ده چې څوک باور ولري الله هغه ډول دی چې په خوب کې يې ليدلی او په خوب کې د نورو دغه ډول ليدنو په هکله هم همداسې ده؛ چې حتمي هغه ډول نه ده لکه په خوب کې چې ليدل شوي... او دا چې الله تعالی په خوب کې وليدل شي هغه ته کوم نقص او عيب نه متوجه کيږي بلکې دا د خوب ليدونکي په ديندارۍ پورې اړه لري چې ايمان يې صحيح دی يا پکې فساد شتون لري او همدارنگه سمې لارې ته د نوموړي په

¹ (بيان تلييس الجهمية ١/٣٢٧-٣٢٦)

پابندی. يا هم ترې انحراف او کوروالي باندې دلالت کوي... او همدارنگه مونږ په دې باندې باور نه لرو چې الله تعالی دې هغه شاته وي کوم څه چې د انسان په تخیل او تصور کې په وینه او خوب کې منځته راځي، ځکه الله سبحانه وتعالی هغسې نه دی. شیخ الاسلام رح د مشبهه او مجسمه په وړاندې له سرسختو مخالفینو دی او د هغوی باور یې په شدت تر سوال لاندې راوستی چې پر دې ادعا شاهد، د نوموړي ارزښتناک کتابونه دي. لکه څنگه مو چې په لومړۍ برخه کې د شیخ رح عقایدو په اړه د ابن بطوطه د پوڅې ادعا په رد کې اشاره وکړه. له لطف څخه خالي نه ده چې په دې برخه کې هم د هغه خبره رانقل کړو.

علامه ابن تیمیه رحمه الله وایي: "واتفق سلف الأمة وأئمتها: أن الله ليس كمثله شيء لا في ذاته ولا في صفاته. ولا في أفعاله وقال: من قال من الأئمة من شبه الله بخلقه فقد كفر"¹

یعني: «د امت سلف رحمهم الله پر دې اتفاق لري چې: چې هېڅ شی په ذات صفاتو او اعمالو کې د الله په څیر او مثیل نشته او ځینې ائمه (نعیم بن حماد خزاعي ته یې اشاره ده) وو فرمایلي: څوک چې الله له خپلو مخلوقاتو سره تشبیه کړي نو کافر شو».

¹ (مجموع الفتاوى ۲/۱۲۶)

شيخ الإسلام رحمه الله په ځانگړې توگه هغه کسان رد کړي چې الله ته د "شاب أمرد" تصور کوي او د هغوی په اړه داسې وايي: "وفيه من يتأول قوله صلى الله عليه وسلم رأيت ربِّي في أحسن صورة وفي صورة كذا وكذا ويجعل الأمرد ربه و هؤلاء الحلولية والاتحادية"¹

يعني: «او ځينو د هغوی د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې چې فرمایلي یې دي، "رب مې دا رنگه او هغه رنگه ولیدو" تأویل کړي دي او خپل رب یې امرد ځوان گرځولی دی، او دوی هماغه د حلولیه او اتحادیه ډلې دي».

نو آیا اوس به هم داسې څوک وي چې وايي ابن تیمیه رح د هغه خدای چې د گرگوتو لرونکو وینستانو ځوان دی عبادت کوي؟ او آیا بیا هم په تجسیم متهم کیدای شي؟

البته له بې انصافو او تهمت گرو دښمنانو لرې نه ده! مگر یقین لرم چې دغه په دې برخه دغه کوچنوتې لیکنې به د حق د لټوونکو لپاره کافي او شافي وي. إن شاء الله.

¹. (الاستقامة ٢/ ١٩٦-١٩٥).

دوهمه شبهه: آیا ابن تیمیه رحمه الله تکفیري وه؟

د تکفیر په برخه کې د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله (تگلاره) هماغه د اهل سنت و جماعت منهج وه، چې د وعیدیه (خوارج او معتزله و) او وعدیه (مرجئه و) تر منځ، منځنۍ منهج دی. تر هر څه وړاندې باید پر دې پوهه شو چې تکفیر یو قرآني او نبوی منطق دی او څوک نشي کولی ترې منکر شي. مگر هغه کفر ناوړه او مذموم دی چې ظوابط، شرایط او موانع پکې په پام کې نه وي نیول شوي.

هغه کسان چې شیخ الاسلام ابن تیمیه رح او نور علماء او داعیان په تکفیروالي متهموي، دوه شیانو کې تیروي او ملتبس شوي دي:

لومړی: د کفر ډولونو او احکامو باندې یې په جدا بڼه نه پوهیږي.

دوهم: د تکفیر معین او مشخص او تکفیر عام او مطلق تر منځ توپیر یې نه دی پیژندلی او له همدې امله ده چې د دې مصطلحاتو "دا کفر ده" او "دا کافر ده" تر منځ توپیر یې په سمه او سهې توګه نه درک کړی.

د کفر انواع او اقسام

کفر مختلف انواع او ډولونه لري چې ځینو ته یې لنډه اشاره کوو:

د حکم په اعتبار او لومړي تقسیم کې په دوه برخو ویشل کیږي:

أ: اکبر کفر (مرتکب یې د اسلام له دائرې څخه وځي)

ب: اصغر کفر (مرتکب یې د اسلام له دائرې څخه نه وځي) او علماؤ دغه ډول کفر ته (کفر دون کفر) یا (کفر نعمت) هم وایي.

مگر کفر د خپلو اسبابو او عواملو له مخې په شپږ ډوله ویشل کیږي؛

أ: کفر تکذیب ب: کفر جحود ج: کفر عناد او تکبر د: کفر اعراض ه: کفر نفاق و: کفر شک.

او د هغه څه له مخې چې د یو کس په اعضاؤ او غړو پورې اړه لري په درې ډولونو ویشل کیږي.

أ: کفر قلبی ب: کفر قولی ج کفر عملي.

همدارنگه د اصلي او عارضی له مخې په دوه ډولونو ویشل کیږي:

أ: کفر اصلي ب: کفر ارتداد.

د تعیین او اطلاق پر بنسټ بیا په دوه ډوله ویشل کیږي: أ: مطلق ب: معین.

متأسفانه د اهل سنت و جماعت د صحیح منهج ډیری د بنمنانو له دغو تقسیماتو څخه پر هېڅ یوه یې او نه یې هم پر احکامو پوهیدلي، بس یوازې یې ټاپې په لاس کې دي او هر څوک چې د دوی د تمې خلاف وي نو تکفیري ورته وایي.

د معین او مشخص، عام او مطلق تکفیر تر منځ توپیر

مطلق تکفیر: د کفر اسباب بیانوي، (کفر) په عام وصف پورې تړي او په کوم خاص کس پورې یې نه ځانگړی کوي. لکه دا چې وویل شي: څوک چې داسې ووایي کافر کیږي؛ یا هم دا ډول کړنه تر سره کړي کافر کیږي او یا هم فلانی عقیده ولري نو کافر کیږي.

معین تکفیر: په مشخص کس باندې د کفر له حکم کولو څخه عبارت دی، چې داسې قول، عمل او یا کفر آمیزه عقیده باندې ککړ وي چې له اسلام سره په ټکر کې وي. لکه داسې چې وویل شي: فلانی کس کافر دی او نوم یې یاد کړي.

د شیخ الاسلام رح تکفیر، مطلق وه او په معین او مشخص ډول تر هغو څوک نه تکفیروي خو چې په یو معین کس کې ظوابط، شرایط او موانع پکې راټول نشي. او دا دهغو کسانو اد غلط فهمی سبب شوي ده چې د اهل سنت و جماعت او شیخ رح له منهج نه خبر نه دي او د پورته دوه مواردو چې ورته مو اشاره وکړه پر توپیر نه پوهیږي. دلته لازمه وینم د ناحقه تکفیر د خطر په هکله او دا چې شیخ الاسلام رح په جدیت له دې پدیدې سره چلند کړی د نوموړي د خبرو یوه برخه رانقل کړو تر څو دا په ښه ډول واضح کړای شي.

شیخ الإسلام رحمه الله وایي: "فإن التكفير المطلق مثل الوعيد المطلق لا يستلزم تكفير الشخص المعين حتّى تقوم عليه الحجة التي تكفر تاركها"¹

¹(الاستقامة ١/١٦٤).

يعني: «نو تكفير مطلق د وعيد مطلق په خير دی لازما (تكفير مطلق) د يو معين شخص تكفيرول نه دي، مگر دا چې پر دغه شخص داسې يو حجت قايم کړای شي چې د هغه تارک کافر کيږي».

همدارنگه وايي: "والتحقيق في هذا: أن القول قد يكون كفرا كمقالات الجهمية الذين قالوا: إن الله لا يتكلم ولا يرى في الآخرة، و لكن يخفى على بعض الناس أنه كفر فيطلق القول بتكفير القائل؛ كما قال السلف من قال: القرآن مخلوق فهو كافر و من قال إن الله لا يرى في الآخرة فهو كافر ولا يكفر الشخص المعين حتى تقوم عليه الهجة " ¹

يعني: «په دې برخه کې سمه دا ده چې: ممکن قول د کفر وي لکه د جهميه فرقي مفکوره چې وايي: الله خبرې نه کوي او په آخرت کې نه ليدل کيږي، مگر شايد په ځينو خلکو ددې قضې کفریت پټ پاتې شوی وي. نو په مطلق ډول ويل کيږي: دا نظريه کفر ده. لکه څنگه چې سلف رحمهم الله وايي: هر څوک چې ووايي قرآن مخلوق دی يا ووايي چې الله په آخرت

¹ (مجموع الفتاوى ۷/۶۱۹).

کې نه لیدل کیږي نو کافر کیږي، مگر معین شخص پر هغه د حجت او دلیل له آقامې څخه نه کافر کیږي».

په بل ځای کې وایي: "ولا يلزم إذا كان القول كفرا أن يكفر كل من قاله مع الجهل والتأويل؛ فإن ثبوت الكفر في حق الشخص المعين، كثبوت الوعيد في الآخرة فحقه، وذلك له شروط وموانع، كما بسطناه في موضعه".¹

یعني: «چې خبره د کفر وي نو چې هر چا د جهل او تأویل له مخې هغه وویل له لازمه نه ده چې کافر شو، ځکه د معین کس په اړوند د کفر ثبوتول یو مشخص کس ته د عذاب د اثباتولو په څیر دي. او د معین شخص په اړوند دا حکم خپل شرطونه او موانع لري چې پخپل ځای کې مو واضح کړل».

بیا هم پسې وایي: "وليس لأحد أ يكفر أحدا من المسلمين وإن أخطأ وغلط حتى تقام عليه الحجة وتبين له المحجة ومن ثبت إسلامه بيقين لم يزل ذلك عنه بالشك؛ بل لا يزول إلا بعد إقامة الحجة وإزالة الشبهة".²

¹ (منهاج السنة ٥/٢٤٠).

² (مجموع الفتاوى ١٢/٤٦٦).

يعني: «هيشوک حق نه لري یو مسلمان چې د خطا او تیروتنې مرتکب شوي وي پرته له د دلیل له اقامې او د حق له بیان څخه تکفیر او له دین نه یې وباسي. هغه څوک چې اسلام یې په یقین سره ثابت شوي وي په شک او گمان ورڅخه ایستل کیدای نشي او نه هم ورڅخه د اسلام نوم اخیستل کیدای شي مگر د حجت له اقامې او د شبهې له برطرفه کولو څخه وروسته».

دغه ډول شیخ رحمه الله فرمایي: "ليس كل من تكلم بالكفر يكفر حتى تقوم عليه الحجة المثبتة لكفره فإذا قامت عليه الحجة كفر حينئذ"¹

يعني: «هر څوک چې د کفر خبره وکړي پرته د حجت او دلیل له اقامې څخه نه کافر کیږي، او کله چې حجت پرې تمام شو نو تر هغه وروسته کافر کیږي».

دغه راز وايي "القول التي يكفر قائلها قد يكون الرجل لم تبلغه النصوص الموجبة لمعرفة الحق وقد تكون عنده ولم تثبت عنده أو لم يتمكن من فهمها وقد يكون قد عرضت له شبهات

¹ (مجموع الفتاوى ٥/٣٠٦)

يعذره الله بها فمن كان من المؤمنين مجتهدا في طلب الحق و اخطأ فان الله يغفر له خطأه
كائنا ما كان سواء كان في المسائل النظرية او العلمية هذا الذي عليه النبي صلى الله عليه
اصحاب وسلم و جماهير أئمة الاسلام¹

يعني: «دا هغه خبرې دي چې ويونکي يې کافر کيږي مگر ممکنه ده چې دغه کس ته هغه
نصوص چې حق پرې پيژندل کيږي نه وي رسيدلي يا ممکن ورته رسيدلي وي خو ورته ثابت
شوي نه وي يا هم ورته د پوهيدلو وړ نه وي. همدارنگه ممکنه ده داسې شېبې ورته رامنځته
شوي وي چې د الله تعالى په وړاندې پرې معذور وشميرل شي، نو که چيرې مجتهد او حق
طلبه مؤمن وي او حق ته د رسيدو په لټه کې له تيروتنې سره مخ شي، يقينا الله تعالى به
يې وښيي؛ توپير نه کوي چې په هره مسئله کې وي، علمي يا هم نظري. او دا همغه باور
دی چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه او مسلمانانو جمهور ائمه يې لري.»

په بل ځای کې وايي: "إن الإمام أحمد دعا للخليفة وغيره ممن ضربه وحبسه واستغفر لهم
وحللهم مما فعلوه به من الظلم و الدعاء الى القول الذي هو كفر و لو كان مرتدين عن الاسلام
لم يجز الاستغفار لهم، فان الاستغفار للكفار بالكتاب و السنة و الاجماع و هذه الأقوال و

¹ (مجموع الفتاوى ۲۳/۳۴۶)

الأعمال منه و من غيره من الأئمة صريحة في انهم لم يكفروا المعينين من الجهمية الذين يقولون: القرآن مخلوق و ان الله لا يرى في الآخرة و قد نقل عن احمد ما يدل على انه كفر به قوما معينين فأما أن يذكر عنه في المسألة روايتان ففيه نظر او يحمل الأمر على التفصيل فيقال: من كفره بعينه فليقام الدليل على أنه وجدت فيه شروط التكفير و انتفت موانعه و من لم يكفره بعينه فلانتفاء ذلك في حقه هذه مع اطلاق قوله بالتكفير على سبيل العموم".¹

يعني: «امام احمد رح د وخت خليفه او نورو هغو كسانو ته چې امام يې وهلى ټكولى او زندان ته اچولى وه دعا وكړه، هغوى ته يې د مغفرت غوښتنه وكړه او هغوى يې د هغه ظلم له خاطرې چې مرتكب شوي يې ول او دا چې هغه د كفر خبرې ته وربللى وه، وبښل. اوس نو كه چيرې هغوى مرتد او د اسلام له دايرې نه وتلي ول نو استغفار او بښنې غوښتلو ورته جواز نه درلود؛ ځكه د كفارو لپاره استغفار د قرآن، سنت او اجماع له مخې جواز نه لري. د امام احمد رح او ائمه و دا كړنه او خبره په دې ذلالت كوى چې هغوى معين كسان نه تكفيرول، سره له دې چې د جهميه و عقيد او باور پر دې چې ويل يې: قرآن مخلوق دى او الله په آخرت كې بڼه ليدل كيږي (د دغو امامانو له نظره كفر وه). او له امام احمد رح څخه روايت شوى دى چې ځينې معينې ډلې يې هم تكفير كړى دي. مگر هغه څه چې څرگنديږي دا دى چې: له هغه څخه په دې اړوند دوه روايتونه راغلي دي -دغه نظريه سمه

¹ (مجموع الفتاوى ۱۲/۳۸۹)

په نظر نه راځي - او يا هم په دې کې د تفصيل اختلاف شتون لري. په دې ډول چې: هغه کسان يې په معين ډول تکفير کړي دي چې حجت پرې تمام شوی دی او د تکفير شرطونو او موانعو يې شتون درلود. او هغوی يې چې په معين ډول نه دی تکفير کړي د تکفير د شرايطو او او موانعو د نشتون له امله دي، سره له دې چې په مطلق او عموم ډول د دغه ډول خبرو ويونکي يې تکفير کړي دي».

شيخ الاسلام رح د جهميه و پر اعتقاد د رد په سياق کې او دا چې باور يې صفت کلام په برحه کې کفر دی وايي: "لکن من کان مومنا بالله ورسوله مطلقا ولم يبلغه من العلم ما يبين له الصواب فانه لا يحکم بکفره حتى تقوم عليه الحجة التي من خالفها کفر، اذ كثير من الناس يخطئ فيما يتأوله من القرآن و يجهل كثيرا مما يرد من معاني الكتاب والسنة، والخطا والنسيان مرفوعان عن هذه الامة والكفر لا يكون الا بعد البيان".¹

يعني: «مگر هغه څوک چې پر الله او پيغمبر يې په مطلق ډول ايمان لري، خو علم ورته نه دی رسيدلی تر څو سم له ناسمو څخه تشخيص کړی نو په کفر يې حکم نه کېږي مگر دا چې پر هغه داسې حجت قايم کړای شي چې منکر يې کافر کېږي. ځکه ډيری خلک له قرآن نه پخپل فهم کې تيروځي او د قرآن او سنت د مفاهيمو په وړاندې ناپوهه دي. خطاء

¹ (مجموع الفتاوى ۱۲/۵۲۳)

او نسیان (هیریدنه) له دې امت څخه لرې کړای شوی دي او کفر یوازې د (اتمام حجت) له بیان څخه وروسته رامنځته کیږي».

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رح په دې اقوالو سره دا ثابته شوه چې هغه د تکفیر قضیه کې هم لکه د نورو مسائلو په څیر په د اهل سنت و جماعت ناجیه ډله او سمه لاره نیولې ده او پرته له هغه چانه چې الله او پیغمبر یې ورته کافر ویلی وي بل چاته کافر نه وایي، اد تکفیر مطلق او معین تر منځ توپیر ته قایل دي او تر هغو چاته کافر نه وایي خو چې پرې د حجت اقامه نه وي شوې، د تکفیر شرطونه موجود نه وي موجود شوی او موانع یې له منځه نه وي تللي.

امام شمس الدین ذهبی رح د دې تر بیان وروسته چې امام ابوالحسن اشعری رحمه الله د خپل عمر په وروستیو کې وویل: «زه هیڅ یو اهل قبله نه تکفیروم»، وایي: "وبنحو هذا أدين، وكذا كان شيخنا ابن تيمية في أواخر أيامه يقول: أنا لا أكفر أحدا من الأمة".¹

¹ (سير أعلام النبلاء ١٥/٨٨)

يعني: «زه هم همداسې باور لرم او زموږ شيخ ابن تيميه رح هم همداسې وه او د خپل عمر په وروستيو کي يې ويل: زه د دې امت هيڅ يو نه تکفيروم».¹

دلته نو د شيخ الاسلام رح مخالفين وايي چې بيا يې ولې فخر الدين رازي تکفير کړی دی؟ په دې کي شک نشته چې دا خبره سمه نه ده او متأسفانه (په دې اړه يې) د شيخ خبره قطع او غوڅه کړې ده. د شيخ رح قول په کامل ډول تاسو ته رانقلوم: «کما صنف الرازي كتابه في عبادة الكواكب و الأصنام و اقام الأدلة على حسن ذلك و منفعتة و رغب فيه و هذه ردة عن الاسلام باتفاق المسلمين و ان كان قد يكون تاب منه و عاد الى الاسلام».²

يعني: «لکه څنگه چې فخر رازي د سيارو او بتانو د لمانځنې په اړه کتاب ليکلی، د هغوی نسيگنې او گټې يې بيان کړي او هغو په لور يې تشويق کړی، او پرته له شک نه د مسلمانانو په اتفاق سره ارتداد او له اسلام نه وتل دي. سره له دې چې هغه له دې کاره بيرته توبه کړې او اسلام ته راگرځيدلی دی.»

¹ (يعني دا چې دا عقیده يې د مبارک عمر تر آخره وه)

² (مجموع الفتاوى ۴/۵۵)

مخالفين د دې خبرې لومړۍ برخه را اخلي خو دوهمه يې چې شيخ رح پکې له دې کاره د هغه د توبې خبره کوي، له پامه يې غورځوي.

شيخ الاسلام رح بل حای پخپلو کتابونو کې د نوموړي توبه څرگندوي او پر هغه خپله مهرباني¹ کوي او وايي: "ما سلکه أهل البدع من أهل الفلسفة والكلام لا يصلون إلى علم و يقين بل إنما غاية صاحبه الشك والضلال وهذا مما اعترفت به حذاقهم وممن اعترف به أبو عبد الله الرازي رحمه الله في غير موضع من كتبه ولفظه في بعضها لقد تأملت الكتب الكلامية والمناهج الفلسفية فما رأيتها تشفي عليلاً ولا ترو غليلاً ورأيت أقرب الطرق طريقة القرآن ... ومن جرب مثل تجربتي عرف مثل معرفتي وهذا قاله في آخر عمره في آخر ما صنفه وهو كثير التناقض يقول القول ثم يرجع عنه و يقول في الآخر ما يناقضه كما يوجد هذا في عامة كتبه تغمد الله برحمته و عفا عنه و سائر المؤمنين «رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ»² وتوبته معروفة مشهورة".³

¹ (رحمه الله يې ويلي دي)

² (سورت حشر: ايت ۱۰)

³ (بيان تلييس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية ۸/ ۵۳۰-۵۲۹)

يعني: «هغه لار چې فلاسفه او متکلمين پرې روان دي، پای يې شک او گمراهي ده او انسان د يقين او هدايت لارې ته نه برابروي، او دا هغه څه دي چې د دوی مشرانو پرې اعتراف کړی دی، د دې اعترافونو له ډلې د ابو عبدالله رازی رحمه الله اعتراف دی چې د خپلو کتابونو په مختلفو ځايونو کې وايي: د متکلمينو په کتابونو او د هغوی په فلسفي منهج کې مې دقت وکړ، مريض ته شفاء نه ورکوي او تېری نه خړوبوي (يعني په درد نه خوري). بهترينه لاره د قرآن کریم تگلاره ده... (وروسته له دې د صفاتو د اثبات او نفی په برخه کې ځينو آياتونو باندې استدلال کوي او وايي) هر څوک چې زما په خير دا لاره تجربه کړي له دې قضي سره به مخ شي. (تر دې وروسته شيخ الاسلام رح ادامه ورکوي او وايي): دا هغه څرگندونې دي چې هغه د خپل عمر په وروستيو او او آخريو ليکنو کې کړي دي. د رازي په خبرو کې تناقضات زيات شتون لري، کله يې يو څه ووايي او وروسته بيرته ورڅخه په شا شي او له سره بيا داسې يو څه چې (پخوانی) خبرې يې نقض او ردوي، لکه څنگه چې دغه متافضه کړنه يې په ډيری کتابونو کې شتون لري. الله تعالى دې هغه او ټول مسلمانان په خپل رحمت کړي او له تيروتنو دې ورته تير شي. (الله تعالى فرمايي): رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

ترجمه: پروردگاره! مونږ او زمونږ هغه وروڼه چې په ايمان راوړلو کې پر مونږ مخکې شوي دي وېښه. او زمونږ په زړونو کې د مومنانو لپاره کينه مه پرېږده. پروردگاره! ته د ډير رحمت او مهربانۍ څښتن يې. (شيخ رح په آخر کې وايي) د رازي توبه او رجوع مشهوره ده».

دريمه شبيهه: آيا شيخ الاسلام رحمه الله خلورگونو امامانو ته

توهين او جسارت کړی دی؟

پر شيخ الاسلام رحمه الله يو له ښکاره تهمتونو او ناروا توروڼو څخه دا ده چې مذهبي متعصبين وايي: ابن تيميه د خلورگونو ائمه¹ و (امامانو) په وړاندې بې ادبي او گستاخي کوي او هغوی ته احترام نه لري.

دغه ډله (کسان) له خلورو حالتونو څخه خارج نه دي:

ألف: د ابن تيميه رح له کتابونو او آثارو سره اشنايي نه لري.

ب: او يا دا چې په درواغو يې ځان خلور گونو ائمه و ته منسوب کړی او خپله باطله تگلاره له ائمه و څخه پیروی گڼي.

¹ (امام ابو حنيفه شافعي مالک او احمد رحمهم الله)

ج: یا دا چې د توهین او جسارت په معنی اومفهوم باندې نه پوهیږي او علمی نقد ورته گستاخي ښکاري.

د: یا دا چې پوچ او مذموم تعصب او د ائمه و اړوند خپله مبالغه یې په حقه گنلې ده او څوک چې له هغوی سره مخالفت وکړي نو د ائمه و په وړاندې یې په بې ادبی متهموي.

ددغه څلورگونو حالتونو په اړه لا ډیره توضیح ورکوم:

لومړۍ حالت: ابن تیمیه رح د ائمه و په وړاندې له توهین کوونکو څخه نه وه بلکې د دغو ښاغلو امامانو له مدافعینو څخه وه، تر ټولو ښه بیلگه یې د نوموړي کتاب "رفع الملام عن الأئمة العلام" دی چې شیخ رح په دې کتاب کې د ائمه و او فقهاؤ تر منځ د اختلاف لس عوامل مطرح کړي دي او په یو ډول یې د دغو قدرمنو امامانو له حیثیت نه دفاع کړې ده تر څو څوک داسې تصور ونه کړي چې گنې ائمه و د خپلو نفساني خواهشاتو یا د بل کوم ناوړه سبب له مخې په خپلو کې اختلاف درلود. البته د دغو اسبابو او له ائمه و څخه د دفاع بیان یوازې په دې کتاب پورې ځانگړې نه ده بلکې په گڼو ځایونو کې یې دې قضایاو ته اشاره کړې ده.

شیخ الاسلام رح په رفع الملام او همدارنگه د مجموع الفتاوی په یوه برخه کې د علماؤ د اختلاف لس عوامل د حدیثو په رڼا کې بیان کړي دي چې په حقیقت کې دا د علماؤ د اختلاف لپاره یو سلسله عذر تراشل دي، تر څو له هغوی نه د ملامتۍ بار لرې کړي او د هغوی په وړاندې د گستاخانو ژبې لنډې کړي.

په دې ځای کې اوو سببونو ته چې شیخ رح پرې بحث کړی دی په لنډ ډول په ترتیب سره ورته اشاره کوم:

لومړی سبب: حدیث یو امام ته رسیدلی او نورو ته نه دی رسیدلی.

دوهم سبب: حدیث یو امام او عالم ته رسیدلی دی مگر ورته ثابت سوی نه دی.

دریم سبب: شاید امام حدیث ضعیف وگني،- له راویانو نه د خپل برداشت او فهم له مخې یا د بل کوم سبب له امله- مگر (هغه روایت) د بل امام په وړاندې صحیح او ثابت وي، خلورم سبب: دخبر واحد پر قبول باندې د یوه (امام) له طرفه د ځینو شرطونو وضع کول او د بل له لخوا د هغو نه منل.

پنځم سبب: حدیث ورته رسیدلی او ثابت شوی هم دی مگر هغه ترې هیر شوی دی.

شپږم سبب: عالم او یام امام د روایت صحیح مفهوم او دلالت ته نه وي متوجه شوی.

اووم سبب: او یا ځینې علماء په دې نظر دی چې په دې سیاق کې د روایت دلالت او مفهوم نه اخیستل کیږي. شیخ رح د دغې دفاعې په لړ کې درې نور سببونه هم زیاتوي.¹

همدارنگه له شیخ الاسلام رحمه الله څخه وروسته ډیرو نورو علماؤ هم د فقهاؤ ترمنځ د اختلاف په عواملو او اسبابو لیکنې کتابونه لیکلي دي او په دې برخه کې یې تفصیل ورکړی

¹ (رفع الملام عن الإئمة الأعلام ۳۵-۹ او مجموع الفتاوى ۲۰ / ۲۵۰-۲۳۹).

دی. شیخ الاسلام حمه الله په خپلو کتابونو کې په ډیر احترام له ائمه رحمهم الله څخه یادونه کړې ده او په ډیره ښه توګه یې د هغوي درنښت او عزت کړی دی.

کله چې له شیخ الاسلام رح نه پوښتنه وشوه چې د څلورګونو مذاهبو یو په بل پسې د لمونځ کول جواز لري او کنه؟ نو شیخ رح دا ډول ځواب ورته ورکړ:

«نعم تجوز صلاة بعضهم خلف بعض كما كان الصحابة و التابعون لهم باحسان ومن بعدهم من الأئمة الأربعة يصلی بعضهم خلف بعض مع تنازعهم في هذه المسائل المذكورة وغيرها. و لم يقل احد من السلف انه لا يصلی بعضهم خلف بعض و من انكر ذلك فهو مبتدع ضال مخالف للكتاب والسنة و اجماع سلف الأمة و أئمتها»¹

یعنې: «هوکی، په یو بل پسې یې لمونځ کول جواز لري لکه څنګه چې صحابه او تابعینو او له هغوی څخه وروسته څلورګونو امامانو سره له دې چې له یو بل سره یې په هغو مسایلو کې چې پوښتونکي یې پوښتي د نظر اختلاف درلود خو بیا یې هم یو په بل پسې لمونځ اداء کړی دی او له سلفو څخه هیڅ داسې نه دی ویلي چې یو په بل پسې باید لمونځ مه ونه

¹ (مجموع الفتاوى ۲۳/۳۷۴)

کړي او دغه ډول فکر د کتاب الله، سنت او سلف ائمه و د اجماع په خلاف ده، او هر څوک چې له دې نه انکار وکړي مبتدع او گمراه دی.

همدارنگه شيخ رح د دغه ځواب په يوه برخه کې وايي: وإنما خالف بعض المعتصبيّن من المتأخرين: فزعم أن الصلاة خلف الحنفي لا تصح وإن أتى بالواجبات؛ لأنه أداها وهو لا يعتقد وجوبها وقائل هذا القول إلى أن يستتاب كما يستتاب أهل البدع¹

يعني: «(په دې کې چې يو په بل پسې لمونځ اداء کړي هيڅ اختلاف نشته) مگر ځينو متعصبو متاخرينو له دې خبرې سره مخالفت کړی دی تر دې چې داسې گمان يې کړی: په حنفي پسې لمونځ کول جواز نه لري که څه هم ځينې واجبات يې (د دغه متعصب په نظر) تر سره کړي هم وي، (دليل يې دا دی) ځکه دغه حنفي د دغه عمل په وجوب باور نه لري او هغه د واجب په نيت نه تر سره کوي. (شيخ رحمه الله وايي: دغسې کس بايد له خپلې خبرې نه توبه وکړي لکه څنگه چې مبتدع او بدعتي له خپل بدعت نه توبه کوي».

اوس به هم څوک چې د شيخ الاسلام رحمه الله له ليکنو او آثارو سره آشنایي ولري نو پر هغه به داسې تهمت وتړي؟ هيڅکله نه!

¹ (مجموع الفتاوى ۳۷۶-۳۷۵/۲۳)

دويم حالت: په ډيرو مواردو کې مذهبي متعصبين يو امام ته خبرې منسوبوي او له هغو خبرو سره مخالفت درنو ائمه و ته گستاخي بلي. د بيلگې په توگه: ډيری هغه بدعتونه چې د ائمه رحمهم الله په زمانه کې يې اصلاً بهرنی وجود نه درلود، که چيرې يې رد يا ترې انکار وکړې نو د ائمه رحمهم الله په وړاندې به په جسارت (بې پروايۍ يا هم بې احترامۍ) متهم شي، يا سبحان الله! د بدعت ردول د ائمه و په وړاندې له گستاخي او جسارت سره څه اړيکه لري؟

له فلاسفه و څخه متاثره کلامي نظريه له علمي نقد لاندې نيسي، نو وايي: ده د ائمه و په وړاندې جسارت کړی دی. ايا ائمه رحمهم الله کلامي او له فليسوفانو نه متاثره ول؟ هيڅکله نه!

د خبرې نچور دا چې: ائمه و ته جسارت (موضوع) يې له خپلو بدعاتو او خزعاتو (بيهوده خبرو) څخه د سپر په توگه گرځولې تر څو يې څوک د بطلان جرأت ونه کړای شي.

دريم حالت: ځينو د علمي نقد او توهين تر منځ توپير نه دی درک کړی او که چيرې د غښتلو دلايلو له مخې د يو امام مفکوره د يو داسې کس له خوا چې د نقد اهليت ولري تر څيرنې لاندې ونيول شي نو ځينې دې ته د توهين او جسارت په سترگه گوري.

هوکې! دا سمه ده هغه کسان چې د نقد اهليت نه لري او د نقد په طريقه نه پوهيږي او په دې قضايو کې مداخله کوي، دتوهين او بې ادبۍ مرتکب گرځي. مگر دا جهل او ناپوهي ده چې هر نقد ته د توهين تصور وکړو.

پرته له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نور هيڅوک له نقد پورته نه دي او له نیوکې سره مخ دي. لکه څنگه چې امام بخاری رحمه الله وایي: "ليس أحد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا يُوخذ من قوله ويترك إلا رسول الله صلى الله عليه وسلم".¹

يعني: «له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه وروسته د هېڅ کس ټولې خبرې نه اخیستل کېږي (نه منل کېږي) بلکې ځينې خبرې يې اخیستل کېږي او ځينې يې پرېښودل کېږي». امام مالک رحمه الله وایي: "كُلُّ أَحَدٍ يُؤْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ، وَيُتْرَكُ، إِلَّا صَاحِبُ هَذَا الْقَبْرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".²

يعني: «له رسول الله صلى الله عليه وسلم پرته د هر کس د خبرو یو برخه اخیستل کېږي او یوه برخه يې ترکېږي».

نو که چیرې دغه نقد او آراءو رد په ادب او د علم او پوهې په مخې وي، هېڅ مشکل نه لري او توهین نه حسابېږي بلکې د امت په گټه ده او د علم او فهم لا ډیرې دروازې پر مخ پرانیزي.

¹ (جزء القراءة خلف الإمام، ص ۱۴).

² (سير أعلام النبلاء ۸/۹۳)

د ائمه و، يارانو او ملگرو ډير کله له خپلو استادانو سره مخالفت کړی دی او په هيڅ ډول بې ادبي نه ده گڼل شوې.

خلورم حالت: د متعصبينو پر خلاف چې د حال په ژبه ائمه رحمهم الله، معصوم او له خطاو او تيروتنو څخه پاک گڼي؛ شيخ الاسلام رح لکه د ائمه و رحمهم الله په خير پخپل عصمت معتقد نه دی، سرچې له دې چې مذهبي متعصبين په ښکاره دا موضوع نه مطرحوي مگر دا چې پر هغوی د هيڅ علمي نقد په وړاندې تاب نه راوړی او منتقدينو ته د بې ادب او گستاخ نوم ورکوي، دا پر دې دلالت کوي چې د هغوي په معصوم والی عقیده لري او دا چې له هغوی نه هيڅ خطا نه کيږي. په داسې حال کې چې ائمه رحمهم الله پخپله ځان له خطا او تيروتنې څخه پورته نه بلي او شرعي نصوصو ته تسليم سوي دي.

د خپلو افکارو او نظرياتو په اړوند د امام ابو حنيفه رحمه الله (متوفای ۱۵۰هـ) ليدلوری

ابن عابدين شامی رحمه الله وایي: «فقد صح عنه قال: اذا صح الحديث فهو مذهبي. و قد حكي ذلك ابن عبد البر عن ابي حنيفة و غيره من الأئمة. و نقله أيضا الامام الشعراني عن الأئمة الأربعة».¹

يعني: «له امام ابو حنيفة نه په صحيح دليل سره ثابته شوې ده چې ويې فرمايل: هر كله چې حديث پخپل صحت او ثبوت ورسیري، هماغه زما مذهب او تگلاره ده. او دا قول امام شعرانی هم له اربعه امامانو څخه رانقل کړی دی».

امام ابوحنيفه ا و امام ابويوسف رحمهم الله وایي: «لا يحل أن يأخذ بقولنا ما لم يعلم من أين أخذناه».²

يعني: «جائزه نه ده چې څوک زمونږ قول واخلي او پري عمل وکړي، پرته له دې چې پوهه شي چې له کوم ځايه مو اخیستی دی»

¹ (حاشية ابن عابدين – ردالمختار ١/٦٨).

² (التنبيه على مشكلات الهداية ٢/٥٤١)

همدارنگه امام رحمه الله وايي: "لا ينبغي لمن لم يعرف د ليلي أن يفتي ب لامي وكان رضي الله عنه إذا أفتى يقول هذا رأى النعمان بن ثابت يعني نفسه وهو أحسن ما قدرنا عليه فمن جاء بأحسن منه فهو أولى بالصواب".¹

يعني: «هغه چا ته ښه نه ده چې زما د خبرې دليل ونه پيژني او فتوا ورکړي. او امام رح به چې کله فتوا ورکوله نو ويل يې دا د نعمان بن ثابت يعني خپل نظر يې دی. دا فکر بهترين نظر چې مونږ ورته رسيدلی يو او که چيرې څوک له دې څخه بهتره راوړي نو هماغه خبره لومړيتوب لري او درسته ده».

امام عباس دوری رحمه الله وايي: ابو نعيم وفرمايل: له زفر نه می واوريدل چې ويل يې: فقال يومنا أبو حنيفة لابی يوسف: ويحك يعقوب؛ لا تكتب كل ما تسمع مني، فإني قد أرى الرأي اليوم وأتركه غدا، وأرى الرأي غدا وأتركه بعد غد".²

¹ (الإانصاف في بيان أسباب الاختلاف، ص ١٠٤).

² (أخرجه الدوري في تاريخ ابن معين ٣/٥٠٤، رواية شماره ٢٤٦١).

يعني: «يعني ابو حنيفة رح، ابو يوسف رح ته وويل: اي يعقوبه (ابو يوسفه) وای پرتا! هر شه چې له ما اورې مه يې ليکه! ځکه زه نن ورځ يو نظر لرم او سبا ممکن هغه ترک کړم او سبا چې کوم نظر لرم ممکن بل سبا دهغه په خلاف شه ووايم».

همدارنگه امام ابوحنيفه رح وايي: "ما جاءنا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قبلناه على الرأس والعينين وما جاءنا عن اصحابه رحمهم الله اخترنا منه ولم نخرج عن قولهم وما جاءنا عن التابعين فهم رجال ونحن رجال"¹

يعني: «هغه شه چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه مونږ ته رارسيدلي په سر، سترگو يې منو، او هغه شه چې د صحابه وو لخوا رارسيدلي د هغوی له منځه اقوال يې رااخلو او له خبرو يې دباندې نه وځو، مگر د تابعينو د څرگندونو په اړوند: هغوی هم سړي ول او مونږ هم سړي يو (هغوي اجتهاد کړی وه او مونږ به هم اجتهاد کوو).»

¹ (الانتفاء في فضائل الثلاثة الأئمة الفقهاء مالك والشافعي وأبي حنيفة رضي الله عنهم ١/١٤٤)

د خپلو نظرياتو په اړه د امام مالک رحمه الله (متوفای ۱۷۹) ليدلوري

امام دارالهجره رحمه الله فرمايي: "إنما أنا بشر، أخطئ وأصيب فانظروا في رأيي فكلما وافق الكتاب والسنة فخذوا به، وكلما لم يوافق الكتاب والسنة، فاتركوه"¹

يعني: «زه له يو انسان پرته بل څه نه يم! د خطا او سموالي مرتكب کيږم، نو فکر او نظر مې وگورئ که چيرې له قرآن او سنت سره برابر وه نو وايې خلی او عمل پرې وکړئ او که داسې نه وه نو خوشې يې کړئ او ترک يې کړئ».

په بل ځای کې وايي: "كُلُّ أَحَدٍ يُوْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ، وَيَتْرَكُ، إِلَّا صَاحِبَ هَذَا الْقَبْرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".²

¹ (جامع بيان العلم وفضله ۱/۷۷۵)

² (سير أعلام النبلاء ۸/۹۳)

يعني: «له رسول الله صلى الله عليه وسلم پرته د هر کس د خبرو یو برخه اخیستل کیږي او یوه برخه یې ترکیږي».

د خپلو نظریاتو په اړه د امام شافعي رحمه الله (۵۲۰۴) لیدلوری

امام شافعي رحمه الله وايي: "إذا وجدتم في كتابي خلاف سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم , فقولوا بسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم ودعوا ما قلت".¹

يعني: «که مو زما په کتاب کې داسې څه وموندل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سنتو مخالف ول، نو د پیغمبر صلی الله علیه وسلم سنت واخلي او زما خبره ترک کړي».

همدارنگه وايي: " كل حديث عن النبي صلى الله عليه وسلم فهو قولي، وإن لم تسمعه مني".²

¹ (المدخل إلى السنن الكبرى، ص ۲۰۵ روایت شماره ۲۴۹)

² (آداب الشافعي ومناقبه، ص ۷۰)

يعني: «د پيغمبر صلى الله عليه وسلم هر حديث زما نظر او قول هم دی، که څه هم هغه مو له مانه نه وي اوريدلي»

امام شافعي رح يو ځل يو حديث بيان کړ، نو يو تن ورته وويل "تأخذ به يا أبا عبد الله؟ فقال: سبحان الله أروي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئاً لا آخذ به؟! متى عرفت لرسول الله صلى الله عليه وسلم حديثاً، ولم آخذ به، فأنا أشهدكم أن عقلي قد ذهب".¹

يعني: «اي ابو عبدالله (شافعي) دا روايت اخلي او عمل پرې کوي؟ شافعي رح وويل: سبحان الله! له پيغمبر صلى الله عليه وسلم روايت شوی حديث وا نه خلم او عمل پرې ونه کړم؟! هر کله چې له پيغمبر صلى الله عليه وسلم کوم روايت ماته راوړسيدو خو هغه مې وانه خيستلو او عمل مې پرې ونه کړ؛ نو تاسو ټول شاهد اوسئ چې هغه مهال ما خپل عقل له لاسه ورکړی».

په بل ځای کې امام شافعي رح فرمايي: "كُلُّ مَا قُلْتُ، وَكَانَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَ قَوْلِي، مِمَّا يَصَحُّ، فَحَدِيثُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلِي، وَلَا تَقْلُدُونِي".²

¹ (آداب الشافعي ومناقبه، ص ٦٩)

² (آداب الشافعي ومناقبه، ص ٦٩)

يعني: «هر هغه څه چې ما ويلي كه چيرې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حديث مخالف ول، نو په هغه حديث عمل وكړئ او زما تقليد مه كوي!».

امام احمد رحمه الله فرمايي: "كان أحسن أمر الشافعي رضي الله عنه عندي أنه كان إذا سمع الخبر لم يكن عنده، قال به وترك قوله".¹

يعني: «زما په وړاندې د امام شافعي بهترين كار دا وه چې كله به يې كوم داسې حديث واوريډو چې مخكې به ورته نه وه رسيدلى نو حديث به يې اخيستو او خپلې پخوانۍ خبرې به يې پرېښودې».

د خپلو نظرياتو اړوند د امام احمد رحمه الله (متوفای ۲۴۱ هـ) ليدلوری

¹ (المدخل إلى السنن الكبرى، ص ۲۰۵ روایت شماره ۲۵۱)

امام احمد رحمه الله وايي: "من رد حديث رسول الله فهو على شفا هلكة"¹

يعني: «څوک چې د رسول الله حديث رد کړي نو د هلاکت او بدبختۍ پر غاړه قرار لري».

همدارنگه فرمايي: "لا تقلدوني ولا تقلد مالک ولا الثوري ولا الأوزاعي، وخذ من حيث أخذوا"²

يعني: «زما، مالک، ثوري او اوزاعي تقليد مه کوئ! بلکې له کوم ځايه چې هغوی اخذ کړي تاسو يې هم وکړئ!».

امام ابوداود سجستاني رح وايي: له امام احمد رح نه مې واوريډل چې ويل يې: "أنا أكره أن يكتب عني رأي"³. يعني: «زما دا نه خوښيږي چې نظر مې وليکل شي».

¹ (مناقب الإمام أحمد، ص ۲۴۹).

² (إعلام الموقعين عن رب العالمين ۲/۱۳۹).

³ (مسائل الإمام أحمد رواية أبي داود السجستاني، ص ۳۶۷ رواية شماره ۱۷۸۶)

امام احمد رح فرمايي: "ليس أحد إلا ويؤخذ من رايه، ويترك، يعني: ما خلا النبي صلى الله عليه وسلم".¹

يعني: «پرتله رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د هر چا د نظرياتو يوه برخه اخيستل كيږي او يو څه يې پريښودل كيږي».

همدارنگه فرمايي: "رأي الأوزاعي، ورأي مالك، ورأي سفيان كله رأي، وهو عند سواء وإنما الحجة في الآثار".²

يعني: «د اوزاعي، مالک او سفيان ټولو رايې، نظريات دي او زما په وړاندې يو شان دي. دليل او برهان يوازې په احاديثو کې دی».

دا د څلور گونو امامانو رحمهم الله د اقوالو يوه برخه وه او څرگندوي چې پر هغوی نقد د هغه چا لپاره چې اهل يې وي نه يوازې دا چې توهين او جسارت نه دی بلکه د هغوی پر لاره او روش تلل او قدم ايښودل دي.

¹ (مسائل الإمام أحمد رواية أبي داود السجستاني، ص ٣٦٨ روايت شماره ١٧٨٦)

²

څلورم حالت: د ائمه و په حق کې د خپلې مبالغې او تعصب له مخې، توهین او تجمید یې حکم ګرځولی او هر څوک چې د دوی په دغه ظالمانه ترازو کې وغورځي، نو پرته له درنګه یې د خپلو تعصبی عینکو له مخې د ائمه و رحمهم الله په وړاندې په توهین او جسارت متهموي.

لکه د نصاراو (مسیحیانو) په څیر چې هر کله مسلمانان ورته ووايي: عیسی علیه السلام د خدای بنده او استازی دی او د خدای زوی یا خپله خدای نه دی، نو راوپاریږي او وایي: مسلمانانو د عیسی علیه السلام په حق کې توهین کړی او ددغه عظیم الشان پیغمبر په وړاندې خپله ژبه اوږدوي ځکه زمونږه (مسیحیانو) په څیر هغه د خدای زوی یا خپله خدای نه ګڼي.

دوی تعصب او خپله باطله او شرکي مبالغه، احترام نوموي او هر څوک چې د دې شرکې او باطلې نظریې مخالف وي نو اولوالعزم پیغمبر ته په جسارت او بې ادبۍ متهم کیږي.

د دغو څلورو حالاتو له شرحې او څیړلو مونږ ته ثابته شوه چې شیخ الاسلام رحمه الله قدرمنو ائمه و رحمهم الله ته ځانګړی احترام درلود بلګې د هغوی له لورمقام یې دفاع کړې او د سپک ژبو او جسارت کوونکو ژبه یې ور لنډه کړې ده.

څلورمه شبهه: آیا ابن تیمیه رحمه الله ناصبی او د اهل بیتو

دبښمن وه؟

روافض هداهم الله، شيخ الاسلام ابن تيمه رح په ناصبي متهموي او د اهل بيتو دبښمن يې گڼي. په لومړي سر کې بايد د ناصبي تعريف د اهل سنتو او روافضو په وړاندې وپيژنو ترڅو په ښه توگه دغه قضيه درک کړای شي.

ناصبي او نواصب يعني څه؟

نصب په لغت کې د يوشي د پورته کولو او راجگولو معنا لري او په شرعي اصطلاح کې نواصب، ناصبه او اهل نصب هغه کسان دي چې له علي رضي الله عنه او نورو اهل بيتو سره کينه ساتي او دبښمني ورسره کوي.

دا هغه تعريف دی چې د اهل سنتو عموم مسلمانان يې وړاندې کوي، او په دې اعتبار او حيثيت ابن تيميه رح ناصبي نه وه بلکې د نواصبو مخالف وه چې دا به ددې بحث په دوام درک کړئ. مگر د رافضي شيعه گانو په وړاندې د ناصبي تعريف بشپړ توپير لري او بل ډول دی، پام وکړئ چې رافضي علماء ناصبي څه ډول تعريفوي:

د روافضو په وړاندې هر څوک چې له روافضو سره دبښمني ولري حتی که ابوبکر او عمر رضي الله عنهما ته پر علي رضي الله عنه ترجيح او برتري ورکړي نو ناصبي گڼل کيږي.

له ابو عبدالله جعفر صادق (نه يې په درواغو) روايت كړي چې گني هغه داسې ويلي: "ليس الناصب من نصب لنا أهل البيت؛ لأنك لا تجد أحدا يقول أنا أبغض محمدا و آل محمد، ولكن الناصب من نصب لكم وهو يعلم أنكم تتوالوننا وتتبرءون من أعدائنا".¹

يعني: « ناصبي هغه څوك نه دی چې له مونږ اهل بيتو سره دښمني ولري ځكه ښكاره ده چې هيڅوك نه وايي: زه له محمد او آل محمد سره دښمني لرم. بلكې ناصبي هغه څوك دی چې له تاسو شيعه گانو سره دښمني ولري په داسې حال كې چې پوهيږي تاسو تاسو له مونږ سره دوستي كوي او زمونږ له دښمنانو بيزاره ياست».

او موسى بن محمد بن علي بن عيسى وايي: "كتبت إليه يعني علي بن محمد عليه السلام أسأله عن الناصب- هل أحتاج في امتحانه- إلى أكثر من تقديمه الجبت و الطاغوت- و اعتقاد إمامتهما- فرجع الجواب من كان على هذا فهو ناصب"² يعني: « د امام علي بن محمد³ لپاره مې وليكل: آيا د ناصبي په ازمايلو كې تر دې ډير څه چې جبت او طاغوت ته پر (علي رضي

¹ (وسائل الشيعة، روايت ١٢٥٤٨ و صفات الشيعة، ص ٩ روايت شماره ١٧)

² (وسائل الشيعة، روايت ١٢٥٥٩)

³

(چې مشهر په امام هادي او امام لسم د شيعه گانو دی)

الله عنه) ترجیح ورکوي او په امامت یې باور لري؛ شته؟ خواب راته راغلو چې هر څوک دا ډول وي نو ناصبي دی».

د رافضیانو قبحهم الله پر منطق جبت او طاغوت يعني ابوبکر او عمر رضی الله عنهما!.

د شيعه علماؤ او محققينو له ډلې محسن المعلم وايي: ناصبي هغه څوک دی چې له علي عليه السلام، د هغه د اولادې له امامانو او شيعه گانو سره دښمني ولري»¹.

او يوشمير نور يې بيا په ښکاره دا څرگندوي چې ټول اهل سنت ناصبيان دي؛ د حسين بن شيخ محمد آل عصفور درازي بحراني په نوم د دوی له علماؤ يو تن وايي: "بل أخبارهم عليهم السلام تنادي بأن الناصب هو ما يقال له عندهم سنيا"²

يعني: «بلکې د ائمه و عليهم السلام اخبار او روايات نارې وهي چې د هغوی په وړاندې ناصبي هماغه سني دی».

څو کرښې لاندې بيا وايي: "ولا كلام في أن المراد بالناصب هم أهل التسنن"³.

¹ (النصب و النواصب، ص ۲۶۱).

² (المحاسن النفسانية في أجوبة المسائل الخراسانية، ص ۱۴۷)

³ (المحاسن النفسانية في أجوبة المسائل الخراسانية، ص ۱۴۷)

یعني: «په دې کې هیڅ اختلاف نشته چې له ناصبي څخه هدف هماغه اهل سنت دي». له همدې امله ده چې امام ابوحنیفه رحمه الله او د اهل سنتو نورو علماؤ او مشرانو ته ناصبي وایي.

محمد بن یعقوب کلینی پخپل سند له محمد بن مسلم څخه روایت کوي چې ویل یې: دخلت علی أبي عبد الله ع و عنده أبو حنیفة فقلت له جعلت فداک رأیت رؤیا عجیبة فقال لی یا ابن مسلم هاتها فإن العالم بها جالس و أوماً بیده إلی أبي حنیفة قال فقلت رأیت کانی دخلت داری و إذا أهلی قد خرجت علی فکسرت جوزا کثیرا و نثرته علی فتعحبت من هذه الرؤیا فقال أبوحنیفة أنت رجل تخاصم و تجادل لئاما (ایاما) فی موارث أهلك فبعد نصب شدید تنال حاجتک منها إن شاء الله فقال أبوعبد الله ع أصبت و الله یا أبا حنیفة قال ثم خرج أبو حنیفة من عنده فقلت جعلت فداک إني کرهت تعبیر هذا الناصب، فقال یا ابن مسلم لا یسؤک الله فما یواطی تعبیرهم تعبیرنا و لا تعبیرنا تعبیرهم و لیس التعبیر کما عبرة قال فقلت له جعلت فداک فقولک أصبت و تحلف علیه و هو مخطی قال نعم حلفت علیه أنه أصاب الخطأ قال فقلت له فما تأویلها قال یا ابن مسلم إنک تتمتع بامرأة فتعلم بها أهلك فتمزق علیک ثیابا جددا...¹.

¹ (الکافي ۸/۲۹۲)

يعني:» پر ابو عبدالله جعفر صادق په داسې حال کې ورننوتم چې ابوحنيفه هم ورسره وه. امام ته مې عرض وکړ چې قربان دې شم، عجيب خوب مې ليدلی! امام وويل: و يې وايه چې (د دې) عالم يې دلته ناسته دی. او په لاس يې اشاره ابوحنيفه ته وکړه.

ومې ويل: ومې ليدل لکه په په کور کې چې يم، کورنۍ مې راغلله، ډير چهارمغز، يې مات کړل او زما پر سر يې وشيندل، دې خوب حيران کړی يم. ابو حنيفه وويل: خو ورځې کيږي چې د کورنۍ په ميراث کې دبنمني او جگړه کوې او تر ډيرې هڅې وروسته خپل حاجت ته رسيږې، اِن شاء الله. امام صادق هغه ته وويل: په خدای قسم رښتيا دې وويل. وروسته ابوحنيفه لاړو او ما امام ته مې عرض وکړ: قربان دې شم، زما د خوب له دغه تعبیره چې دغه ناصبي وکړ بد مې راغلل. (امام صادق) وويل: خدای تاته بدې نه درکوي، د هغوی تعبیر له مونږ او زمونږ له هغوی سره ورته والی نه لري، د خوب تعبیر کوم چې هغه وويل نه دی. نو هغه(امام صادق) ته مې عرض وکړ: قربان دې شم، خو تاسو ورته وويل چې رښتيا وایاست، او قسم مو هم وکړ په داسې حال کې چې هغه تېروتنلی وه؟ ويې ويل: قسم مې وکړ چې هغه تېروتنه وکړه!

عرض مې وکړ نو تعبیر يې څه ده؟

ويې ويل: ته له يوې ښځې سره متعه کوې، کورنۍ دې درباندي خبريږي او ستا په ځان کې نوې جامې درته خيږي کوي».

نعمت الله جزائري عليه من الله ما يستحق، وايي: "ويؤيد هذا المعنى أن الأئمة عليهم السلام وخواصهم أطلقوا لفظ الناصبي على أبي حنيفة وأمثاله"¹

يعني: «او دا د دې مفهوم تائيد کوي چې ائمه عليهم السلام او خواصو يې پر ابو حنيفة او امثالو يې د ناصبي لفظ اطلاق کړی دی».

علامه شيعه، محسن المعلم پخپل کتاب "النصب و النواصب" کې په پنځم باب، دريم فصل، اوپه مطلب د: النواصب في العباد، کې له ۲۵۹ صفحې نه وروسته ... ډير نومونه را اخيستي او او وايي دا ناصبيان دي، له دې جملې نه لاندې کسان دي: ابوبکر صديق، عمر بن خطاب، عثمان بن عفان، ام المؤمنين عائشه، انس بن مالک، حسان بن ثابت، ابو هريره، مغيره بن شعبه، ابو موسی اشعري، زبير بن عوام، طلحه بن عبید الله، سعد بن ابی وقاص رضی الله عنهم، سعيد بن مسيب، امام اوزاعي، امام مالک، عروه بن زبير، امام ذهبي، امام بخاري، امام زهري رحمهم الله، او ډير نور له صحابه و، تابعينو، تبع تابعينو او نور مسلمان علماء او مشران.

لکه څنگه چې تير شول د روافضو د تعريف له مخې د اهل سنت ټول مسلمانان ناصبيان دي او ورته د نواصبو په سترگه ورته گوري. اوس نو دا چې شيخ الاسلام رح ناصبي گڼي

¹ (الأئوار النعمانية ۲/۳۰۷).

کومه د حیرانتیا خبره نه ده بلکې په حقیقت کې هغه هم د ټول اهل سنت او جماعت قافلي ته ورگډوي.

مگر د نواصبو په اړه د اهل سنت او جماعت د د دقیق او درست تعریف له مخې ابن تیمیه رح په میلونو له دې څخه واټن لري دی بلکې هغه له نواصبو سره په شدت چلند کړی. په دې ځای کې له اهل بیتو د مینې او کرکې او دغه راز د ناصبي گمراه فرقې په هکله د شیخ الاسلام رح ځینې کړنې ستاسو خدمت ته وړاندې کوم.

شیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه الله صاحب د "المنهاج السنة" د کتاب څښتن دی او هغه یې له صحابه او اهل بیتو څخه په دفاع کې لیکلی. بیا هم څنگه ممکنه ده چې ابن تیمیه رح ناصبي اود اهل بیتو دښمن وي؟

این تیمیه رح نواصب دا ډول تعریفوي: هغه کسان دي چې له اهل بیتو سره دښمني کوي په ځانگړې توگه علی رضی الله عنه سره، او ځینې دغه ناصبيان علی رضی الله عنه ته گنځلې کوي او او ځینې نور یې کافر گڼي.¹

شیخ الإسلام رح د اهل بیتو د محبت د وجوب په هکله وایي: "محبتهم عندنا فرض واجب یؤجر علیه"²

یعني: «یعني زموږ په وړاندې له اهل بیتو سره مینه فرض او واجب ده، او له دې امله یو چاته اجر ورکول کیږي».

په بل ځای کې وایي "ولا ريب أن محبة أهل بيت النبي - صلى الله عليه وسلم - واجبة"³
یعني: «یعني په دې کې شک نشته چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د اهل بیتو محبت لازم او واجب دی».

¹ منهاج السنة النبويه (٧/٣٣٩).

² (مجموع الفتاوى ٤/٤٨٧)

³ (منهاج السنة ٢/١٠٢)

شيخ رح د اهل بيتو رضى الله عنهم، په وړاندې د بغض او كينې په اړه وايي: "من أبغضهم فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا".¹

يعني: «د الله، ملائكو او ټولو خلكو لعنت دې پر هغه چا وي چې له اهل بيتو سره دښمني او كينه لري، الله د هغه هيڅ فرضي او نفلي عبادت نه قبلوي».

دعلی رضى الله عنه د لوړې رتبې او مقام په اړه وايي: "فضل علي وولايته لله وعلو منزلته عند الله معلوم، ولله الحمد، من طرق ثابتة أفادتنا العلم اليقيني، لا يحتاج معها إلى كذب ولا إلى ما لا يعلم صدقه"²

يعني: «د الله تعالى په وړاندې د علی رضى الله عنه فضل، بزرگي، ولايت او لوړ مقام په صحيحو او ثابتو رواياتو چې د يقيني علم څرگندونه کوي، معلوم او مشخص دي. - لله

¹ (مجموع الفتاوى ٤/٤٨٨)

² منهاج السنة ٨/١٦٥

الحمد- د دغو صحیحو او ثابتو روایاتو په شتون سره د (روافضو) درواغو او هغو روایاتو ته چې صحت یې معلوم نه دی؛ اړتیا نشته».

د حسین رضی الله عنه د شهادت او د هغه د قاتلینو په اړه وایي: "وأما من قتل الحسين أو أعان على قتله أو رضى بذلك فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا"¹

یعنې: «د الله، ملائکو او ټولو خلکو لعنت دې پر هغه چا وي چې حسین رضی الله عنه یې وژلی یا یې د هغه په وژنه کې مرسته او همکاري کړې ده، او یا هم پرې خوښ شوی وي. الله د هغه هیڅ فرضي او نفلي عبادت نه قبلوي».

له نواواصبو د براءت او بیزاری په اړه وایي: "ويتبرؤون من طريقة الروافض والشيعة الذين يبغضون الصحابة ويسبونهم، وطريقة النواصب والخوارج الذين يؤذون أهل البيت بقول أو عمل"²

یعنې: «(سلف او اهل سنت) د شیعه روافضو له تگلارې چې صحابه و سره کینه او دښمني لري او کنځلې ورته کوي؛ بیزاره دی. همدارنگه د نواصبو خوارجو، له منهج نه چې پخپله ژبه او عمل سره اهل بیتو ته ازار او اذیت ورکوي. براءت او بیزاري اعلانوي».

¹ (مجموع الفتاوى ۴/۴۸۷)

² (العقيدة الواسطية، ص ۲۶).

د شیخ رحمه الله په کتابونو او لیکنو کې دغه ډول قضایاوې ډیر زیاتې لیدل کیږي، مگر "مشت نمونه خروار" ځینې مو یې ستاسې په خدمت کې وړاندې کړل.

ډیری موارد چې شیخ الاسلام رح پر روافضو پر رد کې لیکلي د "الزام خصم" له باب څخه دي، او هغوی یې د خپلې باطلې عقیدې په وړاندې ملزم گرځولي دي، تر څو خپل بطلان او خطاو ته پاملرنه وکړي؛ مگر روافضو د هغه خبرې غوڅې کړي او د ناصبي والي تهمت یې ورپورې تړلی دی.

لکه څنګه مو چې په لومړي سر کې یادونه وکړه چې روافض ټول اهل سنت ناصبي ګڼي، ځکه کوم تعریف چې دوی یې د نواصبو په اړه وړاندې کوي، نه یواځې دا چې شیخ الاسلام رح د روافضو د تهمت او افتراء په دغه قافله کې راځي بلکې له اهل سنتو څخه هیڅ یو ورڅخه سالم نه دی پاتې او ټول پکې شاملیږي.

همدارنګه دا چې روافض د الله تعالی صفات امامانو ته ورکوي، نو هر څوک چې ددوی له دغه شرک او غلو څخه منکر شي د اهل بیتو د دښمن نوم پرې اېږدي او د ناصبي ټاپه پرې وهي.

یهودیان او مسیحیان هم مسلمانان د موسی علیه السلام په دښمنۍ تورنوي ځکه د هغوی منسوخ او تحریف شوی دین نه مني، په ځانګړې بیا توګه مسیحیان ځکه (مسلمانان) د هغوی په څیر عیسی علیه السلام خدای یا هم د خدای زوی نه ګڼي. په دې کې شک نشته چې رافضیان د تړۍ پرمخ تر ټولو ډیر ناصبي مخلوق دی چې د رسول الله صلی الله علیه

وسلم د میرمنو په وړاندې چې له اهل بیتو څخه دي ژبه اوږدوي او په اړه یې ډیرې سپکې څرگندونې کوي.

پنځمه شېبه: ایا شیخ الاسلام رح د قبرونو له زیارت څخه منکر دی په ځانګړې توګه د پیغمبر ص د قبر زیارت یې حرام ګڼلی؟

د افراطي صوفیانو او د شیخ رحمه الله د دښمنانو یوه شېبه چې په هغه پسې تهمت تړي او وایي: ابن تیمیه د قبرونو زیارت نه مني، آن تر دې چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر زیارت یې حرام ګڼلي دی. دلته به دوه موضوع ګانې چې دوی سره ګډې کړي دي یو له بله تفکیک کړو او وضاحت او رڼا به پرې واچوو:

لوموی موضوع: ایا ابن تیمیه رحمه الله د قبرونو زیارت حرام ګڼلو؟

یقیناً چې نه! ځکه هغه لکه د ټولو اهل سنتو د قبرونو زیارت د شرایطو په پام کې نیولو سره سنت او یو غوره عمل ګڼلی دی.

شیخ الاسلام رحمه الله د قبرونو زیارت په دوه برخو شرعي او بدعي باندې ویشي او وایي: "اما زیارة القبور، فهي على الوجهين، شرعية و بدعية، فالشرعية: مثل الصلاة على الجنازة، و المقصود بها الدعاء للميت، كما يقصد بذلك الصلاة على جنازته. كما كان النبي صلى

الله عليه وسلم يزور أهل البقيع و يزور شهداء أحد ويعلم أصحابه إذا زاروا القبور أن يقولوا: {السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم ... وأما الزيارة البدعية : وهي زيارة أهل الشرك من جنس زيارة النصارى الذين يقصدون الدعاء للميت والاستعانة به و طلب الحوائج عنده فيصلون عند قبره و يدعون به فهذا ونحوه لم يفعله احدا من الصحابة ولا أمر به رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا استحبه أحد من سلف الأمة وأئمتها بل قد سد النبي صلى الله عليه وسلم باب الشرك " ¹.

يعني: « د قبرونو زیارت په دوه ډوله دی، شرعي او بدعي زیارت. شرعي زیارت: پر مړي لکه د جنازې د لمانځه په څېر ده چې هدف یې د مړي لپاره دعاء ده، او همدارنگه پر هغه د جنازې د لمانځه اداء کول دي.

پیغمبر صلى الله عليه وسلم د بقیع د هدیرې او د احد د شهیدانو د قبرونو زیارت کولو، او خپلو ملگرو ته یې هم ښوونه کوله چې هر کله د قبرونو زیارت کوي نو دې ووايي: السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم ... (او همدارنگه یې نور مسائل بیان کړي او وروسته تر هغه وایي) او بدعي زیارت: هغه دی چې مشرکین او نصارا یې تر سره کوي؛ په

¹ (مجموع الفتاوى ٤٢/ ٣٢٧-٣٢٦ او ٢٧/١١٩ و قاعدة جلیلة في التوسل والوسيلة، ص ٣٣-٣٢).

داسې ډول چې له مړو د دعاء غوښتنه کوي، له هغوی مرسته غواړي، خپلې اړتیاوې د هغوی په وړاندې لټوي، د هغوی د قبرونو په مخکې لمونځ کوي او په چیغو، بغارو سره هغوي رابلي.

دغه ډول زیارت او بیلگې یې هیڅ کوم صحابي نه دی ترسره کړی، نه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم پرې حکم کړی او نه هم له سلفو رحمهم الله څخه چا دغه ډول زیارت ښه گڼلی بلکې رسول الله صلی الله علیه وسلم د شرک دروازه تړلې ده».

نو دا له تهمت څخه پرته بل څه نه دي او پر شیخ الاسلام رح تپل شوي غټ بهتان او دروغ دي.

دوهمه موضوع: شد الرحال یا د پیغمبر او نورو صالحینو د قبرونو پر لور سفر کول.

شیخ الاسلام رحمه الله د انبیاء او اولیاء د قبرونو په لور د سفر قصد (نیت) کول ممنوع گڼي، نه داچې مطلقاً د قبرونو زیارت؛ د هغه ډیری مخالفینو دا دوه موضوعگانې سره گډې کړي، خو ډیرو علماؤ چې د نوموړي له کتابونو او آثارو څخه خبر دي له هغه یې دفاع کړې او دا قضیه یې روښانه کړې ده. لکه علامه ابن عابدین شامي رحمه الله چې انصاف یې په پام کې نیولی او وایي: "و ما نسب الی الحافظ ابن تیمیة الحنبلي من أنه يقول بالأنهي عنها فقد قال بعض العلماء إنه لا أصل له، وإنما يقول بالأنهي عن شد الرحال إلى غیر المساجد

الثلاث. أما نفس الزيارة فلا يُخالف فيها كزيارة سائر القبور، ومع هذا فقد رد كلامه كثير من العلماء¹.

يعني: «هغه څه چې حافظ ابن تيميه حنبلي پورې يې نسب شوی چې هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قبر له زیارت نه منع کړې ده؛ نو ځينې علماء وايي: چې دا نسبت اصل او بنسټ نه لري؛ بلکې له درې گونو مساجدو پرته بل لور ته سفر ممنوع گڼلو مگر لکه د نورو قبرونو په څير د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قبر مطلق زیارت کولو مخالف نه وه؛ سره له دې چې دا خبره يې ډيری علماؤ رد کړې ده».

همدارنگه علامه انور شاه کشمیری رحمه الله وايي: "اختار ابن تيمية أن السفر لزيارة قبر النبي صلى الله عليه وسلم المبارك غير جائز بل يريد السفر إلى المسجد النبوي ثم إذا بلغ المدينة يستحب له زيارة المبارك، وقال باستحباب زيارة القبور الملحقة لمكان لثبوت زيارة النبي - صلى الله عليه وسلم - جنة البقيع وغيرها، ولقد أخطأ الناقلون في نقل مذهب ابن تيمية كما قال ابن عدين: إن تيمية يمنع من الارتحال وشد الرحال إلى زيارة القبر الشريف ويجوز السفر المحض للزيارة، ووافق ابن تيمية في هذه المسألة أربعة من المتقدمين ومنهم الجويني والد إمام الحرمين، وابتلي ابن تيمية بالبلايا والشدائد حين

¹ (رد المحتار على الدر المختار، ٢/٦٢٦؛ باب: حرم المدينة و مكة)

اختیار هذه المسألة، وصنف تقي الدين السبكي رسالة في رد ابن تيمية وسماها شفاء السقام في زيارة خير الأنام وما وجدت فيها شيئاً جديداً وطرياً وتصدى إلى تقوية الضعاف، ثم صنف ابن عبد الهادي في الرد على السبكي وسماها الصارم المنكي على نحر السبكي وقد أجاد في تصنيفه ثم رد ابن علان على ابن عبد الهادي وسماها المبرد المبكي على الصارم المنكي، وتطرق التصنيف من الطرفين، ومذهب جمهور الأئمة أن زيارة القبر الشريف جائزة ومن أعلى القربات".¹

يعني: «ابن تيمية دا نظر غوره کړی دی چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر پر لور (په مطلق نیت سره) سفر ناجائز دی، د سفر قصد باید د مسجد نبوی په لور وکړای شي او هغه ځای ته تر تگ وروسته مستحب دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قبر زیارت وشي. همدارنگه له پیغمبر صلی الله علیه وسلم نه د بقیع د او نورو زیارتونو د ثبوت په دلیل، دهغو نورو قبرونو د زیارتونو په مستحب والي هم باور لري چې په دې ځای پورې تړلي دي.

مگر هغه کسان چې د ابن تيمية نظر او خبرې يې را نقل کړي دي، نو د هغو په نقل کې يې خطاء او تيروتنه کړې ده. لکه هغسې چې ابن عابدين شامي وايي: ابن تيمية د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر په لور د سفر قصد (نیت) کول منع کړي دي مگر خالص او پرته

¹ (العرف الشذي شرح سنن الترمذي، ۱/۳۲۷)

له نيت څخه سفر او زيارت جائز گڼي. دغه نظر له هغه څخه مخکې څلور تنو متقدمينو هم درلود، له دې جملې امام الحرمين جويني، وه.

همدارنگه ابن تيميه د خپل دغه نظر په خاطر ځورول شوی هم دی او تقی الدين سبکي د ابن تيميه په رد کې کتاب ليکلی او نوم يې ورته شفاء السقام في زیارة خير الأنام ايښی دی، په دې کتاب کې مې څه شی نوي او تازه ونه ليدل خو هڅه يې کړې تر څو ضعيفو رواياتو ته قوت وروبښي. له هغه وروسته ابن عبدالهادی د سبکي په رد کې د الصارم المنکي علی نحر السبکي په نوم په ډيره ښه توگه کتاب ليکلی. تر دې ورسته ابن علان د ابن عبد الهادي په رد کې کتاب ليکلی او نوم يې ورته المبرد المبکي علی الصارم المنکي ايښی دی، او دغو تصنيفاتو له دواړو خواو ادامه پيدا کړې. د جمهور ائمه و مذهب دا دی چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د شريف قبر زيارت جائز دی او له لوړترينو قرباتو دی».

سره له د علامه کشميري رحمه الله د کلام وروستۍ برخه د نقد وړ ده او بحث به پرې وشي خو د شيخ الاسلام رح په حق کې د نوموړي انصاف د ستاينې وړ دی، دا دی د يو عالم روش، او له دې ځای نه د يو عالم او متعالم¹ توپير ښکاره او څرگنديږي.

¹ (عالم نما)

شيخ الاسلام رح د خپل دغه فکر له امله د مخالفينو او حاقدينو لخوا تر ازار او اذيت لاندې راغلی تر دې چې نوموړی له همدې امله زنداني کړای شو او دا يې وروستی زندان شو چې پکې له دنيا له نه ولاړو وروسته له دې چې شيخ رح د خپلو مخالفينو او دښمنانو لخوا نه زندان ته ولويدو، ډيرو علماؤ او پوهانو د نوموړي د دې فکر ملاتړ وکړ او له هغه يې دفاع وکړه، له دې ډلې د بغداد علماء ول چې علامه ابن عبدالهادی پرې شرحه ليکلې او د هغوی ملاتړ يې رانقل کړی دی.¹

د شيخ الاسلام رح مخالفين له هغه سره په کينه او دښمنۍ دومره وړاندې لاړل چې د نوموړي هغه اجتهادي نظريي هم تکفير کړ چې له هغه پخوا هم پرې علماء او خلک ولاړ ول او شيخ ابن تيميه رح يې پر دې متهم کړ چې د رسول الله صلی ال عليه وسلم په شريف مقام کې کمی او تنقيص کړی دی معاذالله.. د کمزورو او پاتې راغلو منطق له تهمت، دروغو او تزوير پرته بل څه نه دی!.

¹ (العقور الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۵۸)

د قبرونو په لور د سفر د قصد کولو یا شد الرحال حکم

شیخ الاسلام رح په دې نظر وه چې فقط د قبرونو د زیارت لپاره د سفر قصد که څه هم د پیغمبر صلی الله علیه وسلم مقبره وي، جائز نه دی او که چا د مسجد نبوي په لور د سفر نیت کړی وي بیا ورته دا مستحب ده چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم، د بقیع هديرې او او احد د شهیدانو زیارت وکړي. د شیخ رح استدلال پر دې حدیث مبارک دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: "لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد: المسجد الحرام، ومسجد الرسول صلی الله علیه وسلم، ومسجد القصى"¹

يعني: «پرته له درې مسجدونو څخه بل لور ته د عبادت په نیت د سفر بار نه تړل کيږي، هغه درې مساجد: مسجد حرام، مسجد نبوی، او مسجد اقصی دي».

د ا حدیث دا روښانه کوي چې له دغو درې مساجدو پرته بل ځای ته د عبادت په نیت د سفر پنډکی تړل منع دي. که څه هم مخالفین وايي: په دې حدیث کې د مسجد کلمه راغلې ده او خبره د مسجد په اړوند ده، نو دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم او نورو د قبر له زیارت سره څه اړیکه لري؟ بلکه جائز ده چې د قبرونو او او نورو ځایونو په لور سفر وشي لکه چې د علم د طلب لپاره سفر جائز دی.

¹ (صحيح بخاری روایت شماره ۱۱۸۹)

په ځواب کې یې باید ووايو:

لومړی: د حدیث سهی مفهوم دا دی چې: د عبادت او تقرب په قصد هیڅ ځای ته د سفر پنډکی نه تړل کیږي او دا (خبره) یوازې مسجد ته نه ده ځانگړې. دلیل یې دا دی: کله چې د مساجدو پر لور چې د ځمکې پر مخ بهترین ځایونه دی د عبادت په نیت ورته د سفر پنډکی تړل منع شوي وي په نورو ځایونو ته خو په حتمي او اولي ډول سره منع دي.

او دا چې څوک وایي چې هدف یوازې مساجد دي نو یوه ناسمه او نامعقوله خبره یې کړې ده. د ذهن د تقریب (پوهولو) لپاره یو مثال درته وړاندې کوم: په یو ځای یو ښکلی او زړه وړونکی مسجد شتون لري، مگر قبر هلته نسته! د دوی په عقیده دا جواز نه لري چې هغه ځای ته د عبادت لپاره د سفر پنډکی وتړو، ځکه د دې حدیث منظور یوازې مساجد دي، مگر که د مسجد تر څنگ د انبیاء یا صالحینو کوم قبر شتون ولري، د دغې ډلې په نظر، سفر کول ورته جواز لري. دا څه ډول منطق دی؟

همدارنگه داسې روایت وجود لري چې د دې حدیث درسته معنا مونږ ته واضح کوي، قزع وایي: ابن عمر رضی الل عنه ته می وویل: ایا د طور غره ته لاړ سم؟ ابن عمر رضی الله عنهما وویل: "دع الطور ولا تأتها، وقال: لا تشدوا الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد".¹

¹ (الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار - مصنف ابن أبي شيبة، روات شماره ۷۹۳۵)

یعني: «د طور خوا ته تلل پریږده او وروسته یې وویل: له درې مسجدونو پرته د عبادت په قصد د سفر بار نه تړل کیږي». نو له دې حدیث نه د ابن عمر رض فهم او برداشت په مساجدو پورې نه وه مختص بلکې هر هغه ځای رانغاړي چې د عبادت او تقرب په نیت ورته سفر کیږي.

دوهم: مگر د قبر په لور سفر په علمي سفر قیاسول، ناسم قیاس دی، ځکه د قبر په زیارت کې ځای او قبر منظور او هدف دي، مگر د علم په سفر کې، غرض او هدف د علم زده کړه ده، نه کوم ځای او یا مکان. باید پر دې پوهه شو چې د شیخ الاسلام رح نظر له د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حدیث څخه اخیستل شوی او داسې هم نه ده لکه څنگه یې چې د شیخ رح مخالفین نورو ته ښيي، چې گنې هغه په دغه فکر کې تفرد کړی (یوازې دی) او مخکې یا وروسته له هغه نه چا داسې څه نه دي ویلي او نه هم پرې عقیده لري.

ځینې هغه علماء چې له شیخ الاسلام رحمه الله نه مخکې یې د قبرونو په لور سفر منعه کړی دی

له دې جملې نه دا علماء دي: امام مالک رح (متوفای ۱۷۹هـ)، ابن بطه العکبري رح الل (متوفای ۳۸۷هـ)، ابومحمد جوینی رح (متوفای ۴۳۸هـ - پلار د ابوالمعالی جوینی)، ابن عقیل (متوفای ۵۱۳هـ)، قاضی عیاض (متوفای ۵۴۴هـ)، ابن الأثیر رح .

شیخ الإسلام رح د امام مالک رح، خبره دا ډول رانقلوي: "وسئل مالک عن رجل نذر أن يأتي قبر النبي صلى الله عليه وسلم فقال مالک: إن کن أراد القبر فلا يأتيه وإن أراد المسجد فليأته. ثم ذكر الحديث {لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد} ذكره القاضي إسماعيل في مبسوطه"¹

یعنی: «له امام مالک نه پوښتنه وشوه چې یو کس نذر کړی دی تر څو د رسول الله صلی الله علیه وسلم قبر ته راشي (حکم یې څه دی؟) امام مالک ورته وویل: که چیرې یوازې د قبر د زیارت قصد او اراده لري، نو نه دې راځي؛ مگر که چیرې د مسجد اراده لري نو کولی شي، راشي. ورسته تر دې یې په دې حدیث استدلال وکړ {لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد} د امام مالک دا قول قاضي اسماعیل پخپل کتاب مبسوط کې ذکر کړی دی».

متأسفانه د قاضي اسماعیل دغه کتاب (المبسوط) تر دې دمه او تر کومه ځایه چې زه پوهیږم، ورک دی او هیله لرم چې په راتلونکې کې یې څوک پیدا او چاپ کړي. واللہ اعلم، مگر په دې مفهوم د "المدونة" په کتاب کې داسې راغلی دي. "ومن قال على المشي إلى بيت المقدس أو إلى المدينة يأتيهما أصلاً إلا أن يكون أراد الصلاة في مسجديهما فيأتيهما راكباً".²

¹ (مجموع الفتاوى ١/٣٠٤)² (المدونة ١/٥٦٥)

يعني: «كه څوك (په ځان نذر وكړي او) ووايي: پر ما لازمه ده چې د بيت المقدس يا مدينې منورې په لوري په خپلو پښو لاړ سم، نو په دې نذر دې وفا نه كوي؛ مگر دا چې يوازې په هغو دوو مساجدو كې يوازې د لمانځه اراده ولري. او كولى شي سپور لاړ شي.»

ابن تيميه رح د امام مالک رح د كلام په اړه وايي: "ومالك يستحب ما يستحبه سائر العلماء من السفر إلى المدينة والصلاة في مسجده وكذلك السلام عليه وعلى صاحبيه عند قبورهم اتباعا لابن عمر. ومالك من أعلم الناس بهذا لأنه قد رأى التابعين الذين رأوا الصحابة بالمدينة ولهذا كان يستحب اتباع السلف في ذلك. ويكره أن يبتدع أحد هناك بدعة".¹

يعني: «مالک رح د نورو علماؤ په څير د مدينې منورې په لور سفر، هلته لمونځ كول، او همدارنگه له ابن عمر رضی الله عنهما نه په پيروي، رسول الله صلى الله عليه وسلم او دوو يارانو (ابوبکر او عمر رض) ته يې د هغوی د قبرونو مخامخ سلام ليرل، مستحب گڼل. او مالک رح په دې قضيه کې له ډيرو پوهه کسانو وه ځکه تابعين يې ليدل ول او هغوی په

¹ (مجموع الفتاوى ۲۷/۳۷۶)

مدینه کې صحابه لیدلي ول. له همدې امله یې له سلفو پیروی ښه ګڼله او دا یې بد ګڼل چې څوک هلته بدعت تر سره کړي.»

ابن بطه العکبري د هغو بدعاتو له جملې چې ذکر کوي یې وايي: "البناء علی القبور و تجصیصنها و شدالرحال إلی زیارتها"¹.

یعنې؛ «(د بدعاتو له جملې نه) په قبر کوتۍ جوړول، د هغه ګچ کاري کول او همدارنګه د هغوی د زیارت لپاره د سفر بار تړل دي».

امام نووی رح (متوفای ۶۷۶هـ) د ابومحمد جوینی له نظر نه په نقل وایي: «علماء د عبادت په نیت په سفر کولو کې له درې مساجدو پرته نورو کې اختلاف لری لکه د صالحینو قبرونو یا مبارکو ځایونو او نورو اماکنو ته سفرکول. شیخ محمد جوینی چې زمونږ له یارانو(شوافع) دی هغه یې حرام او ممنوع ګڼلي دي».²

امام ابن حجر عسقلاین د "لا تشد الرحال" حدیث په شرحه کې د جوینی او قاضی عیاض رایه دا ډول رااخلي: "قال الشيخ أبو محمد لجويني: يحرم شد الرحال إلی غیرها؛ عملاً بظاهر هذا الحديث. وأشار القاضي حسين إلی اختیاره، وبه قال عیاض وطائفة".³

¹ (الشرح و الإبانة في أصول السنة و الديانة و مجانبة المخالفين و مباينة أهل الأهواء المارقين، مشهور به الإبانة الصغرى، ص ۲۷۳؛ مسائل شماره ۵۳۵ او ۵۳۶).

² (المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج ۹/۱۰۶).

³ (فتح الباري شرح صحيح البخاري ۳/۶۵).

يعني: «شيخ محمد جويني وايي: ددغه حديث پر ظاهر د عمل له خاطر د عبادت په قصد د سفر بار تړل پرته له درې مساجدو نه حرام دي. او قاضي حسين دې رأى ته اشاره کړې او قياض او يو ډله نور هم په دې فکر او نظر ول».

علامه ابن قدامه مقدسي ر (متوفای ۶۲۰هـ) دقبرونو په لور د شدالرحال په اړوند د ابو الوفاء ابن عقيل حنبلي د نظر په رانقلولو کې وايي "فقال ابن عقيل: لا يباح له الترخص؛ لأنه منهي عن السفر إليها"¹.

يعني: «ابن عقيل وايي: د قبرونو په لور سفر جواز نه لري ځکه چې منعه ورنه شوې ده»
ابن الاثير رح وايي: "(لاتشد الرحال)... والمراد: لا يقصد موضع من المواضع بنية العبادة والتقرب إلى الله تعالى إلا إلى هذه الأماكن الثلاثة، تعظيماً لشأنها وتشرِيفاً"².

¹ (المغني ۲/۱۰۰).

² (جامع الأصول في أحاديث الرسول ۹/۲۸۳).

یعني: «له "لاتشدالرحال" نه هدف دا دی چې له دغو درې گونو ځایونو¹ پرته هیڅ ځای ته د عبادت په نیت قصد او اراده ونشي-د دغو(درې) ځایونو د عزت او شریف مقام لپاره».

علامه نعمان بن محمود آلوسی رح (متوفای ۱۳۱۷هـ) وروسته تر دې چې د قبرونو په لور د سفر د حرمت په اړه د ابن تیمیه قول ته لا قوت وربښي وایي: "ونهاية الكلام في هذا المقام: أن شيخ الإسلام لم ينفرد بهذا القول الذي شنع به عليه، بل ذهب إليه غيره من الأئمة الأعلام"²

یعني: «یعني په دې باب کې د خبرې لنډیز دا ده چې: شیخ الاسلام پخپل دغه قول کې یوازې نه دی چې مخالفینو یې تر نیوکو لاندې نیولی، بلکې پرته له هغه نه ځینې امامان هم پر دې نظر ول».

¹ (مسجد الحرام، مسجد النبوی و مسجد الأقصى)

² (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۵۹۱).

خینې هغه علماء چې له شیخ الاسلام رح خخه یې وروسته د قبرونو په لور سفر منع کړی دی.

د بغداد یوه ډله علماؤ په دې برخه کې د د شیخ الاسلام رحمه الله له نظر سره موافقت کړی او دفاع یې ورڅخه کړې ده. علامه ابن عبدالهادي رحمه الله وايي: "وقد وصل ما أجاب به الشيخ في هذه المسألة إلى علماء بغداد فقاموا في الانتصار له وكتبوا بموافقة ورأيت خطوطهم بذلك".¹

يعني: «کله چې په دې برخه کې د شیخ رحمه الله ځواب د بغداد علماؤ ته ورسید، نو د هغه مرستې ته یې ودانگل او له نوموړي سره په موافقت او دفاع کې یې مطالب ولیکل. (ابن عبدالهادي وايي:) ما دغه لیکنې د هغوي په خپل خط سره لیدلي». تر دې وروسته علامه عبدالهادي رح د دوی لیکنې رانقلوي.

¹ (العقور الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۵۸)

علامه امير صنعاني رحمه الله (متوفای ۱۱۸۲ هـ) د "لا تشد الرحال" حديث په شرحه كې وايي: "والحديث دليل على فضيلة المساجد هذه ودل بمفهوم الحصر أنه يحرم شد الرحال لقصد غير الثلاثة كزيارة الصالحين أحياء وأمواتا لقصد التقرب ولقصد المواضع الفاضلة لقصد التبرك بها والصلاة فيها وقد ذهب إلى هذا الشيخ أبو محمد الجويني وبه قال القاضي عياض وطائفة"¹

يعني: «دا حديث ددې مساجدو پر فضيلت دليل دی او د حصر په مفهوم دلالت کوي چې له دې درې مساجدو پرته بل چيرته د عبادت په قصد سفر، لکه دتقرب (نژديوالي) په قصد د صالحينو زيارت مړه وي او که ژوندي، همدارنگه دتبرک په قصد فاضله ځايونه، او هلته لمونځ کول ټول حرام او ممنوع دي. او دا هغه نظر دی چې ابو محمد جويني، قاضي عياض او يو ډله نورو درلود.»

شاه ولي الله دهلوی رح د "لا تشد الرحال" حديث په اړه وايي: "أقول: كان أهل الجاهلية يقصدون مواضع معظمة بزعمهم يزورونها، ويتبركون بها، وفيه من التحريف والفساد ما لا يخفى فسد النبي صلى الله عليه وسلم الفساد لئلا يلتحق غير الشعائر بالشعائر، ولئلا يصير ذريعة لعبادة غير الله، والحق عندي أن القبر ومحل عبادة ولي من أولياء الله والطور كل ذلك سواء في النهي والله أعلم".²

¹ (سبل السلام ۲/۱۷۷)

² (حجة الله البالغة ۱/۳۲۵).

يعني: «اهل جاهليت والاوو معظمو خايونو ته نيت كولو، دهغوى زيارت يې كولو او د هغوى په وړاندې يې تبرك لټولو، او هلته دومره فساد او تحريف شتون درلود چې له هېچا پټ نه وه پاتې، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د فساد مخه ډب كړه تر څو شعائر غيرالله له شعائرالله سره گډ نشي، او د غيرالله د عبادت لپاره وسيله پيدا نشي. نو زما(شاه ولي الله) په نظر حق او رښتيا دا ده چې: قبر، له اولياؤ د كوم ولي د عبادت ځاى، او كوه طور ټول په يو رديف كې د نهى او او منع په حكم كې شامل دي. والله اعلم».

علامه سيد صديق حسن خان حسيني رحمه الله (متوفى ۱۳۰۷ هـ) وايي: "وأما السفر لغير زيارة القبور - كما تقدم نظائره - فقد ثبت بأدلة صحيحة، ووقع في عصره صلى الله عليه وآله وسلم، وقرره النبي عليه السلام؛ فلا سبيل إلى المنع منه والنهي عنه، بخلاف السفر إلى زيارة القبور؛ فإنه لم يقع في زمنه، ولم يقر أحدا من أصحابه، ولم يشر في حديث واحد إلى فعله واختياره، ولم يشرعه لأحد من أمته؛ لا قولاً، ولا فعلاً، وقد كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يزور أهل البقيع وغيرهم من غير سفر ورحلة إلى قبورهم؛ فسنته التي لا غبار عليها ولا شнар فيها: هي زيارة القبور من دون اختيار سفر لها، لتذكر الخرة".¹

¹ (السراج الوهاج ۵/ ۱۱۴-۱۱۳).

يعني: «له قبرونو پرته سفر په صحيحو دلايلو ثابت شوی او او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مهال هم پيښ شوی دی، هغه صلی الله عليه وسلم يې پر مشروعيت اقرار کړی او منعه يې ورڅخه نه ده کړې نو ځکه خو يې د ممنوعيت او نهی لپاره لار لار شتون نه لري. مگر د قبرونو په لور سفر د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په زمانه کې نه دی پيښ شوی، نه يې هم هيڅ کوم صحابي ته په دې کار اقرار کړی، نه يې په هيڅ کوم حديث کې ورته اشاره کړې او نه يې هيڅ کوم امتی ته دغه کار مشروع گرځولی. پيغمبر صلی الله عليه وسلم به پرته د سفر له بار تړلو څخه د بقیع د هديرې اونورو زيارت کاوه، په دې کې هيڅ شک نشته او دا هماغه پرته د سفر له ارادې او د آخرت په یاد راوړلو لپاره د قبرونو زيارت دی.»

علامه نعمان بن محمود آلوسی رح (متوفای ۱۳۱۷هـ) وروسته تر دې چې د قبرونو په لور د سفر د حرمت په اړه د ابن تیمیه قول ته لا قوت وربښي وايي: "ونهاية الكلام في هذا المقام: أن شيخ الإسلام لم ينفرد بهذا القول الذي شنع به عليه، بل ذهب إليه غيره من الأئمة الأعلام"¹

يعني: «يعني په دې باب کې د خبرې لنډيز دا ده چې: شيخ الاسلام پخپل دغه قول کې يوازې نه دی چې مخالفينو يې تر نيوکو لاندې نيولی، بلکې پرته له هغه نه ځيني امامان هم پر دې نظر ول.»

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۵۹۱).

نو ابن تیمیه رح پخپل دې نظر کې یوازې نه دی بلکې مخکې او وروسته تر هغه داسې علماء او اسلامي پوهان ول چې دا رایه او نظر یې درلود.

د مطلب خلاصه دا چې: علماؤ د قبرونو پر لور د سفر د بار تړلو یا شد الرحال په اړوند درې منهجه تر غور لاندې نیولي.

لومړۍ منهج: مطلقاً یې روا بللی او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم او نورو قبرونو تر منځ پر کوم توپیر نه دي قائل شوي، له دې ډلې علامه ابن قدامه مقدسی، امام نووی او امام ابن حجر؛ دي او کوم دلائل چې دوی یې وړاندې کوي په شدت د نقد وړ دي او غالباً موضوع یا ضعیف دي. او همدارنگه د "لا تشد الرحال" د روایت په اړه یې توجیه هم ضعیفه او منلو وړ نه ده.

دوهم منهج: مطلقاً یې ممنوع گڼلی او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر او نورو صالحینو د قبرونو(پر لور سفر د قصد) تر منځ کوم توپیر ته قائل نه دي او ټول ممنوع او حرام گڼي. دا ډله د قبرونو د زیارت اصل روا گڼي خو هغو پر لور د سفر د پنډکي تړلو مخالف دي. له ډلې لکه څنگه چې مخکې مو اقوال ذکر کړل دا دي: امام مالک، ابن بطه، ابن عقیل، ابن اثیر، ابن تیمیه، امام صنعانی رحمهم الله دي.

دریم منهج: د پیامبر صلی الله علیه وسلم د قبر لور سفر یې جائز گڼلی مگر د نورو صالحینو د قبرونو پر لور یې ناسم گڼلی، لکه علامه انور شاه کشمیری رحمه الله چې وایي: "السفر لزيارة قبور الأولياء كما هو معمول أهل العصر لا بد من النقل عليه من صاحب الشريعة أو

صاحب المذهب أو المشائخ، ولا يحوز قياس زيارتها على زيارة القبور الملحقة بالبلدة فإنه لا سفر فيها"¹

يعني: «د اولياؤ د قبرونو په لور سفر چې نن سبا عام شوی دی، باید د شریعت یا مذهب له څښتن او مشائخو څخه دلیل شتون ولري او جائزه نه ده چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر پر لور سفر د نورو قبرونو له زیارت سره چې ښارونو کې موجود دي قیاس او پرتله کړای شي. ځکه هغوی ته سفر کول سم نه دي».

لکه څنگه مو چې تیرو پانو کې پرې بحث وکړ، په دې کې شک نشته چې دوهم منهج په نصوصو، دلایلو او غښتلو براهینو سره ثابت دی او ابن تیمیه رح په دې برخه ډیرې هڅې کړي او ډیرې داسې لیکنې لري چې پکې یې په رښتیا هم د نوموړي له درست دریځ، او حق نه دفاع کړې او قناعت ښوونکي دلائل یې وړاندې کړي دي.

¹ (العرف الشذي شرح سنن الترمذي، ۱/۳۲۸).

د شیخ رح له د دغو کتابونو او لیکنو له ډلې د بیلګې په ډول کولی شو لاندې دوو کتابونو ته اشاره وکړو:

لومړی: د "الإخنائیه" او یا "الرد علی الإخنائی"؛ کتاب؛ کله چې شیخ الاسلام رحمه الله د شدالرحال په قضیه کې د تقی الدین إخنائی او د هغه د ملګرو په دسیسه زندان ته ولویدو، نو له خپل دریځ او فتوا نه د دفاع لپاره یې دا کتاب ولیکلو او هغه څه چې ویلي یې ول په غښتلو دلایلو یې شرحه او واضح کړل¹، پر دې بحث د لا ډیر پوهیدلو لپاره د دې کتاب لوستل ډیر مهم دي.

دوهم کتاب: "الجواب الباهر فی زوار المقابر"؛ لکه له نامه یې چې ښکاري؛ د قبرونو د زیارت او د سلف رحمهم الله د منهج له مخې د هغه د مفهوم په اړه دی؛ هغه مهم مسائل چې په دې کتاب کې پرې بحث شوی عبارت دي له:

الف: د قبرونو د زیارت حکم. ب: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قبر زیارت. ج: پر نذر د وفاء حکم او څو نور مسائل.

¹ (العقود الدریة من مناقب شیخ الإسلام أحمد بن تیمیة، ص ۳۸۴-۸۳۳ او طبقات حنابلة ۴/ ۵۱۸-۵۲۸)

البته شيخ رحمه الله په نورو کتابونو کې هم په دې قضيه او د مخالفينو د شبهاتو په ځوابولو بحث کړی د دې کتابونو له جملې "قاعدة جلیلة في التوسل والوسيلة" او همدارنگه د "مجموع الفتاوى" په مختلفو جلدونو خصوصاً ۲۷ جلد.

د شيخ رح مخالفينو د هغه په حق کې تر ټولو ناوړه ظلم هم روا گڼلی او هغه يې د خپلې دغې حقې فتوا له امله چې تر هغه پخوا هم ډیر پر دې نظر ول، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حق کې په کمي او تنقيص متهم کړی دی آن تردې چې لکه د خوارجو په څیر يې د هغه د کفر فتوا ورکړې ده.

ابن تیمیه رحمه الله چې د "الصارم المسلول علی ساب الرسول" د کتاب لیکوال دی او په هغه له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په دفاع کې لیکلی، آیا هغه د پیغمبر صلى الله عليه وسلم په وړاندې په بې ادبي متهموئ؟

په رښتیا هم تعصب او حسادت ډیرې ناوړه پدیدې دي!.

شپږمه شبهه: آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د جهنم

د اور په فناء يا له منځه تللو باور درلود؟

تر هر څه وړاندې بايد په دې پوهه شو چې سمه او صحيحه دا ده چې چې د جهنم اور له منځه نه ځي او تلپاتې دی. او دا د علم د خاوندانو نظر دی لکه څنگه چې ابن حزم رحمه الله پر دې نظر اجماع را نقلوي:

"وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّهَا دَارُ عَذَابٍ أَبَدًا لَا تَفْنَى وَلَا يَفْنَى أَهْلُهَا أَبَدًا"¹

يعني: «او (اجماع ده) پر دې چې د جهنم اور حق دی، د تل لپاره د عذاب هستوگنځی دی او له منځه نه ځي او نه دوزخيان له منځه ځي».

¹ (مراتب الإجماع في العبادات والمعاملات والاعتقادات، ص ۱۷۳)

همدا راز وايي: "اتفقت فرق الأمة كلها على أنه لا فناء للجنة ولا لنعيمها ولا للنار ولا لعذابها"¹ يعني: «ټول امت پر دې اتفاق لري چې جنت او جنتيان له منځه نه ځي او همدا رنگه دوزخ او عذاب يې هم له منځه نه ځي».

مگر ځينې علماء د وزخ اور په وه ډولونو ویشي:

لومړی: د کافرانو لپاره د دوزخ اور

دوهم: د موحدو گناهگارانو لپاره د دوزخ اور

او وايي: هغه اور چې د کافرانو لپاره دی له منځه نه ځي مگر کوم اور چې د مسلمانانو او موحدینو (گناهگارانو) لپاره دی له منځه ځي؛ ځکه په پای کې موحدین له جهنم څخه وځي او جنت ته ځي؛ هغه ځای خالي کيږي او بالاخره له منځه ځي. خو دا قول د قرآن او د پیغمبر پیغمبر صلی الله علیه وسلم د صحیحو سنت خلاف دی او کوم دلائل چې دوی یې وړاندې کوي له اشکال نه تش نه دي، د جمهورو صحیح قول دا دی چې دوزخ یو دی او توپیر یې یوازې د عذاب په درجو کې دی. خو د شیخ الاسلام رح ځینو مخالفینو هم په تېر کې او

¹ (الفصل في الملل والأهواء والنحل ۴/۶۹)

هم اوس پر هغه دا ناروا تور پورې کړی چې گنې هغه د دوزخ په فناء او له منځه تللو معتقد وه، په داسې حال کې چې کولی شو دا شبهه په څلورو غښتلو او مستدلو طریقو رد کړو:

لومړۍ طریقه: شیخ الاسلام رح په خپلو مصنفاتو او لیکنو کې دغه نظر رد کړی دی له دې جملې نه هغه وایي: "وقد اتفق سلف الأمة وأئمتها وسائر أهل السنة و الجماعة على أن من المخلوقات ما لا يعدم و لا يفنى بالكلية كالجنة و النار وعرش و غیر ذلك. ولم يقل بفناء جميع المخلوقات إلا طائفة من أهل الكلام المبتدعين کلجهم بن صفوان ومن وافقه من المعتزلة ونحوهم وهذا قول باطل یخالف کتاب الله وسنة رسوله وإجماع سلف الأمة وأئمتها".¹

یعني: «ائمء سلف رحمهم الله او ټول اهل سنت او جماعت پر دې اتفاق لری چې: ځینې له مخلوقاتو څخه له منځه نه ځي لکه: جنت، جهنم، عرش او ځینې نور، او پرته له ځینو کلامي او بدعتي ډلو لکه جهنم بن صفوان² او له معتزله و هغه کسان چې ورسره یې موافقت

¹ (مجموع الفتاوى ۱۸/۳۰۷)

² (د جهمیة فرقی ریس)

کړی؛ نور هیڅوک د ټولو مخلوقاتو په له منځه تللو عقیده نه لري. او دا یوه باطله او د قرآن سنت او سلفو امامانو د اجماع خالفه خبره ده.»

همدارنگه وايي: د: "فقال جهنم بن صفوان:... وإن جنة والنار تفنيان ويفنى أهلها...، وإنهما لا تزالان باقيتين، وكذلك أهل جنة لا يزالون في جنة يتنعمون، وأهل النار في النار يعذبون، ليس لذلك آخر"¹

يعني: «جهنم بن صفوان وايي: (...جنت او دوزخ او څوک چې پکې دي له منځه ځي...) په داسې حال کې جنت او وزخ له منځه نه ځي، جنتيان به د تل لپاره په جنت کې وي او پر نعمتونو به يې نازل کيږي او دوزخيان به په جهنم کې د تل لپاره وي او تعذيبېږي به؛ او دا حالت پای هم نه لري.»

دوهمه طريقه: ابن حزم رحمه الله وايي:

"وأن النار حق وأنها دار عذاب أبدا لا تفنى ولا يفنى أهلها أبدا"²

يعني: «او (اجماع ده) پر دې چې د جهنم اور حق دی، د تل لپاره د عذاب هستوگنځی دی او له منځه نه ځي او نه دوزخيان له منځه ځي.»

¹ (درء تعارض العقل والنقل ۲/۳۵۸).

² (مراتب الإجمال في العبادات والمعاملات والاعتقادات، ص ۱۷۳)

شیخ الإسلام رحمه الله د: "نقد مراتب الإجماع" په نوم کتاب لري او په دې کتاب کې یې په دې هکله د اجماع د شتون په اړه د ابن حزم رح له ادعا سره مخالفت کړی مگر د جهنم د نه له منځه تللو په اړه یې سکوت کړی او هیڅ رد یې نه ده پرې کړی چې دا له ابن حزم سره په برحه کې د شیخ رح پر موافقت دلالت کوي.

دریمه طریقه: علامه ابن عبدالهادی رحمه الله د شیخ الإسلام رح د لیکنو د معرفي کولو په برخه کې وایي: "وقاعدة في الرد على من قال بفناء الجنة والنار".

یعنی: «او (د شیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه د مصنیفاتو له ډلې د) "قاعدة في الرد على من قال بفناء الكنة والنار"¹ او لکه له نامه یې چې ښکاري د جنت او جهنم د له منځه تللو د نظریې په رد کې لیکل شوی. متأسفانه تر کومه ځایه چې زه خوار بنده پوهیږم تر دې مهاله (۱۴۴۳هـ) دا کتاب د ورکو له ډلې دی اوهیله لرم یوه ورځ پیدا او د چاپه په ګاڼه سمبال شي.

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۸۳)

څلورمه طريقه: يو شمير علماؤ په صراحت سره د شيخ رح له دريځ نه د تهمت گرانو په وړاندې دفاع کړې او هغه څه چې حق دي روښانه کړي يې دي.

د دې علماو له جملې نه د عراق له خورې مفتي علامه نعمان بن محمود آلوسي رح دی چې وايي: "قد تبين لك ممًا نقلناه من الأقوال: أن القول الصحيح، الحرى بالترجيح، هو بقاء الجنة والنار وساكنيهما من الخيار والفجار، وإن الشيخ ابن تيمية لم يتبين عنه نقل صحيح فيما نسب إليه"¹

يعني: «د هغو په لړ کې چې نقل مې کړل، تاسو ته څرگند چې سم او د ترجيح وړ قول دا دی چې: جنت او دوزخ او پکې شته کسان که بد وي او که ښه د تل لپاره به پکې وي. او هغه څه چې شيخ ابن تيميه ته منسوب شوي، هيڅ صحيح او سم نقل له هغه څخه په دې اړه نه دی ثبوت شوی». علامه آلوسي له دې خبرې وروسته وايي: فرضا که دا نسبت رښتيا هم وي (چې نه دی) هغه مجتهد وه او ستونزه نه لري.

د بحث لنډيز دا چې: هغه چې تير شول دا ترې ښکاره شوه چې ابن تيمه رح د جهنم په له منځه تللو عقیده نه درلوده بلکې په کتابونو کې يې له دې خبرې سره مخالفت شوی دی.

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۴۸۸).

اوومه شبهه : آیا شیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه الله د عالم

په ازلی والي عقیده درلوده؟

د شیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه الله مخالفینو پر هغه تهمت تړلی چې گنې نوموړي د عالم په ازلي والي عقده درلوده او لکه د فلاسفه و په خیر وایي: دا عالم قدیمی دی او راپېښ شوی نه دی!

خواب: پرته له شکه چې په شیخ رح پورې دا تړل شوی نسبت ناسم او غلط دی بلکې د فیلسوفانو د دغې نظریې مخالفت د هغه کتابونو کې ډیر ځایونه لیدل کېږي. شیخ الإسلام رح له ډیر تفصیل او تشریح سره د پېښو د تسلسل په جواز او امکان (نه وجوب) باور درلودو خو دا د عالم په قدیم والي د عقیدې درلودلو په منا نه ده او همدارنگه دا تسلسل په حوادثو کې دی نه په مؤثراتو کې.

د شیخ الإسلام رح دا خبره د اهل سنت و جماعت له عقیدې څخه اخیستل شوی چې ائمه و رح به د تعالی د صفاتو د اثبات په اړه داسې ویل: "وَأَنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ مَتَى شَاءَ، وَكَيْفَ شَاءَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى"

یعني: «الله تعالی چې هر څه وغواړي، هر کله یې چې اراده وکړي او په هر ډول یې چې وغواړي، تر سره کوي یې».

ښه ده چې په دې ځای کې د حوادثو د تسلسل په اړه د علامه ابن عثیمین رح

څرگندونې په مختصر ډول بيان کړم ترڅو قضيه لا ښه روښانه شي. شيخ ابن عثيمين رح د تسلسل حوادث په اړه نظر ورکونکي په څلورو ډلو ويشي.

لومړۍ ډله: تسلسل په تير او راتلونکي کې ممنوع اومحال دی، له همدې امله يې د جنت او جهنم په نابودۍ باور لري او دا د جهميه فرقې فکر دی. د دوی په منځ کې يوه ډله په دې نظر ده چې حرکات له منځه ځي مگر ذوات نه فاني کېږي او موجودات لکه د بت په څير کېږي، او دا د علاف معتزلي فکر دی چې يو نامعقوله او گمراه کوونکې خبره ده.

دوهمه ډله: دغه د لومړۍ هغې برعکس وايي: تسلسل په پيل او پای کې وجود لري، خلقت قديم دی او هيڅ انتها نه لري، دوی وايي چې: تر څو چې د حوادثو د تسلسل امکان په راتلونکي کې شتون ولري او جنت او دوزخ تلپاتې وي نو په تېر کې يې هم شتون درلود.

درېمه ډله: دوی وايي: تسلسل په راتلونکي کې واجب دی او په تېر کې غيرممکن دی. دا خبره په دې معنا ده چې په راتلونکي کې دوزخ او جنت له منځه نه ځي، مگر په تېر کې داسې تسلسل ناممکن نه دی. ځکه چې په تېر کې د حوادثو له تسلسل څخه د هغوی قدامت ثابتېږي او دا قديم والی د الله تعالی د قديم والي په څېر دی او داسې يو څه شرک دی.

څلورمه ډله: دا ډله وايي: تسلسل په راتلونکي او په هغو ذواتو کې چې شتون لري او يا هغه ذوات په راتلونکي کې به منځته راشي؛ ممکن دی. مگر تسلسل په تېر کې او په ذواتو کې ناممکن او محال دی. دا خبره په دې معنا ده چې: داسې نه دی چې دا ذات هميشه وه او وي به؛ ځکه له دا ډول قول او خبرې څخه د عالم قديم والی د الله تعالی د قديم والي په څير لازم گرځي چې داسې يو څه محال او ناممکن دي.

مگر ښکاره ده چې الله تعالیٰ تل پیدا کوونکی دی او وي به، او دا چې له اسمانونو او ځمکې پرته نور مخلوقات شتون لري؛ لمونځ گزار پخپل لمانځه کې وايي: "ملء السموات وملء الأرض وملء ما بينهما وملء ما شئت من شيء بعد".

يعني: «(حمد او ستاينه ده چې) د اسمانونو، ځمکې او د هغوی تر منځ د واټن په ډکولو، او د بل هر هغه شي په ډکولو چې ته يې غواړې».

نو له اسمانونو او عرش څخه مخکې داسې مخلوقات ول چې مونږ پرې نه پوهیږو؛ ځکه الله هميشه پیدا کوونکی وه او دی خو دا په دې معنا نه ده چې مفعول (مخلوق) د فاعل (خالق) په څير قديم والی لري او او ازلي دي.

ځکه چې د عاقلانو په اتفاق سره ثابته ده چې مفعول تر خالق وروسته وي. او په کې مفعول د فاعل د فعل نتيجه ده، او د فاعل دغه فعل د هغه لپاره وصف او د حال بيان دی. نو خامخا موصوف له صفت نه مخکې او مفعول ورڅخه وروسته وي. د دې مقولې په اړه لا ډير وضاحت: مونږ مفعول، فعل او همدارنگه فاعل لرو، پرته له شکه مفعول وروسته د فاعل له فعل او فعل وروسته له فاعل څخه وي. نو پر دې اساس د حوادثو پر قديموالي زمونږ له باور څخه دا نه لازميږي چې د الله په څير دې وي او هغه ته دې په وجود کې شريک وي.

نو دا نظریه د حوادثو د تسلسل په اړوند حق ده او شیخ الاسلام رح هم په دې نظر وه؛¹ خو د نوموړي مخالفینو پر هغه نیوکه کړې او ویلي یې دي چې: دا د فلاسفه و خبره ده، مگر دا (ادعا) ناسمه او باطله ده.² مگر په دا چې د شیخ رح مخالفین وایي چې: هغه د عالم په قدیم والي باور درلود؛ شک نشته چې دا خبره ناسمه او د هغه څه خلاف ده چې شیخ رح ویلي دي، او ددې خبرې بطلان په درې طریقو سره په اثبات رسوم:

لومړۍ طریقه: مخالفین، باید د شیخ رح له کتابونو دلیل راوړي چې گنې هغه ویلي: عالم قدیم دی. «هاتوا برهانکم إن کنتم صادقین!..»

دوهمه طریقه: د شیخ رح په کتابونو کې صریح مطالب وجود لري چې ښیي هغه د دې ادعا مخالف دی، نوموړی وایي: "فإن كل مفعول فهو محدث، فكل ما سواه مفعول، فهو محدث مسبوق بالعدم".³

¹ (لکه څنگه چې شیخ الإسلام رحم هم په مجموع الفتاوی ۱۶/۴۴۴ په دی اړه تفصیل ورکړی)

² شرح العقيدة السفائية - الدرر المضية في عقد أهل الفرقه المرضية، ص ۳۱۸-۳۱۵

³ (درء تعارض العقل والنقل ۱/۳۶۷)

يعني: «هر مفعول حادث (دقديم ضد) دی؛ له الله پرته هرڅه مفعول او حادث دي او له وجود مخکې یې شتون نه درلود».

دغه راز وايي: «فکل ما سوی الرب حادث کائن بعد أن لم یکن، وهو سبحانه المختص بالقدم والأزلیة، فلیس فی مفعولاته قديم، وإن قدر أنه لم یزل فاعلا، ولیس معه شيء قديم بقدمه، بل لیس فی المفعولات قديم البتة، بل لا قديم إلا هو سبحانه».¹

يعني: «له الله پرته هر څه حادث او وروسته له هغه منځته راغلي دي چې شتون یې نه درلود، یوازې الله قديم او ازلي دی خو هیڅ یو له مخلوقاتو یې قديم نه دی. او که چیرې فرض شي چې هغه همیشه ترسره کوونکی دی بیا هم هیڅ شی د هغه په څیر قديمي نه دي بلکې ټول مخلوقات یې خامخا حادث دي او قديم یوازې الله تعالی دی».

¹ (درء تعارض العقل والنقل ۲۷۳-۲۷۲/۱)

نو شيخ ابن تيمه رح په پوره صراحت د عالم قديم والي ردوي او د حادثوالي يې په اثبات رسوي خو بيا هم مخالفين پر هغه تهمت پورې کوي او داسې ناروا نسبتونه په نوموړي پورې تړي چې ته وا په رښتيا يې د هغه خبره نه ده درک کړې؟

دريمه طريقه: ډيرو علماؤ له شيخ الاسلام رح څخه دفاع کړې او دا يې څرگنده کړې ده چې دا له تهمت او بهتان پرته بل څه نه دي. له دې جملې علامه نعمان بن محمود آلوسی رح وايي: "ومن جملة ما يبرأ به الشيخ ابن تيميه عن القول بقدم العالم".¹

يعني؛ «له کوموشيانو چې ابن تيميه بېزاره دی يو يې د عالم د قديموالي نظريه ده». تر دې وروسته وايي چې شيخ الاسلام رح هغه کسان چې د عالم په قديم والي يې عقیده درلوده تکفير کړي؛ نو بيا څنگه نوموړي پخپله دا نظريه منلې ده؟

ايا پر الله تعالى د قديم او ازلي اطلاق جائز دی؟

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۳۸۱).

که چیرې د نوم د اطلاق له مخې وي جائز نه دی، ځکه د الله تعالی نومونه توقیفی دي او د اجتهاد او اشتقاق¹ مجال پکې شتون نه لري خو که چیرې په اخباري ډول د الله تعالی لپاره اطلاق شي نو مجال یې پراخ دی او ځینې علماو جائز گڼلی ځکه د خبر باب تر اسماء پراخ دی لکه هغسې چې علامه ابن قیم رح فرمایي: "ما يطلق عليه في باب الأسماء والصفات توقيفي وما يطلق عليه من الأخبار لا يجب أن يكون توقيفا كقديم والشيء والموجود والقائم بنفسه"²

يعني: «هغه څه چې له اسماء او صفاتو پر الله تعالی اطلاق کیږي، توقیفی دي او هغه څه چې له اخبار نه پرې اطلاق کیږي لازمه نه ده چې توقیفی دې وي لکه قدیم، شیء، موجود وقائم بنفسه .

نو نشو کولی چې د الله تعالی لپاره د قدیم او ازلي تر عنوان لاندې نوم اختراع کړو، ځکه د الله تعالی نومونه توقیفی او هیڅوک یې د کموالي او زیاتوالي اجازه نه لري. مگر د خبر په توگه دا چې الله لومړی دی او ورته د قدیم دي او د فلیسوفانو او کلامیانو له دغو الفاظو څخه لرې و اوسو. په ځانگړې توگه د قدیم لفظ چې دوه اړخې معناوې لري او کیدای شي

¹ (له یوې کلمې نه د بلې اخیستل)

² (بدائع الفوائد ۱/۱۷۰).

د ذم په مفهوم هم اطلاق شي او مراد ورڅخه "قدیم نسبى" شي نه "قدیم مطلق".
(العیاذبالله)

شیخ الاسلام ابن تیمیه او د اهل سنت و جماعت نور علماء له دې امله چې له اهل کلام او فلاسفه و سره د مناظرو او خبرو اترو په حال کې ول، له دا ډول الفاظو یې استفاده کړې تر څو مخالفین پرې ځواب کړي.

اتمې شبهه: ایا ابن تیمیه رح د اولیاؤ له کراماتو منکر وه او د

خدای دوستانو ته یې بد رد ویل؟

یو بله مشهوره شبهه چې د ابن تیمیه رح د مخالفینو لخوا مطرح کېږي دا ده چې: نوموړی د الله تعالی له اولیاؤ سره په دښمنۍ او د هغوی له کراماتو په انکار کولو، متهوي. د کرامت په هکله درې نظرونه شتون لري:

لومړی نظر: کرامت مني او پکې افراط کوي، په داسې ډول چې هر خارق عادت (غیرطبیعي عمل) کرامت گڼي او د شعبده بازانو (فریب کارانو)، فریب هم کرامت گڼي.

دوهم نظر: تفریط پکې کوي، کرامت هیڅ نه مني او انکار ترې کوي لکه جهیمیه او معتزله فرقې.

دریم نظر: دا متعدل نظر دی، او کرامت مني مگر یوازې الهي اولیاء ته یې ثابتوي نه هر دجا او شعبده باز ته؛ چې دا د اهل سنت و جماعت نظر دی.

دې بحث ته تر ورننوتلو مخکې ښه ده چې په لنډه توګه د خوارقو عاداتو په شرحه وغږېږم تر څو موضوع لا ښه روښانه شي.

خوارق عادات څه شی دي؟

اصل دا دی چې الله تعالی کائنات د ثابتو او حتمي قوانینو پر بنسټ پیدا کړي دي، له همدې امله ده چې اور سوځوونکی، سمندر ډوبوونکی دی او انسان (پرتله له وسایلو) هوا ته د الوتلو وړتیا نه لري؛ خو کله هم ځینې کارونه د طبیعت او د کائناتو د معمول عادت پر خلاف منځته راځي، د بیلګې په ډول: اور خپل همیشنی عادت تغیروي او سوځول نه کوي او همداسې نورې بیلګې د شیانو د اصلي طبیعت او عادت دې خلاف عمل ته خارق عادت ویل کیږي.

د خوارق عاداتو ډولونه

علماء دې ته په کتو چې خوارق عادت له کومو اشخاصو او افرادو څخه راپېښیږي؛ هغه په درې ډولونو ویشي: معجزه، کرامت او استدراج. او ځینې نور یې د پېښېدلو د څرنگوالي له مخې په شپږو ډولونو ویشي. دلته په لنډ ډول دغه شپږ ډولونه شرحه او واضح کوم:

لومړۍ؛ ارهاصات: د ارهاص جمع ده چې د اماده باش اوسیدلو په معنا ده؛ او په اصطلاح کې هغو خارق العاده پېښو ته ویل کیږي چې معمولاً د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ظهور او زیږیدنې سره یوځای منځته راغلې وي. له ارهاص څخه هدف، په راتلونکي کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د نبوت د ادعا د منلو لپاره د خلکو ذهني اماده کول دي، لکه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له نبوت مخکې د اصحاب فیل پېښه یا هم په ماشومتوب کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د شق صدر پېښه.

دوهم؛ معجزه: په لغت کې د هغه خارق العاده کار په معنا ده چې نور یې له بیلگې او مثال راوړلو څخه ناتوانه کړي. او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دې چې الله تعالی یې د خپلو انبیاءو په واسطه جاري کوي تر څو د هغوی د نبوت پر رښتینوالي دلیل شي، دښمنانان یې وننگوي او د هغه کار له بیلگې او مثال له راوړلو یې عاجز کړي. لکه قرآن کریم پر پیغمبر صلی الله علیه وسلم، د موسی علیه اسلام لکړه، اود مور ذاتي ږوند رغول د عیسی علیه السلام لپاره. ارساهات او معجزې د انبیاءو له ځانگړنو دي او په دې کار کې له هغوی سره څوک شریک او ملگری نشته.

دریم؛ کرامات: د کرامت جمع ده او د نورو د عزت او درناوي په معنا ده، د پستوالي او سپکوالي ضد ده. او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت ده چې له اولیاءو او صالحو بندگانو څخه صادريږي. په دې مورد به لا ډیر وضاحت ورکړو ان شاء الله.

ارهاصات، معجزه او کرامت کسبي نه دي بلکې له انبیاءو او اولیاءو څخه چې هر چاته د الله تعالی خوښه شي ورکوي یې.

خلورم سحر او جادو: سحر په لغت کې هغه څه ته ویل کیږي چې سبب یې پټ او پوښلی وي او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دی چې له فاسق او کافر انسان څخه د شیطاني او کفري اورادو په ویلو سره صادرېږي تر څو یې په فسق او کفر کې لا زیاتوالي راشي. سحر او جادو مختلف ډولونه او انواع لري چې دلته یې د بحث لپاره مجال نشته.

پنځم، استدراج: په لغت کې د انجام یا تدریجې نږدې کیدلو په معنا ده او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دی چې له فاسق او گمراه انسان څخه سر وهي او هغه تدریجا الهي عذاب ته ورنږدې کوي. استدراج ته املاء او امهتال هم ویل کیږي. له استدراج څخه هدف دا دی چې الله تعالی جسور او نافرمانه گنهگاران ژر په عذاب او عقاب نه گرفتاروي بلکې د نعمتونو دروازې پرې راپرانیزې چې دغه د نعمتونو پراخوالی هغوی د غفلت له خوب څخه راویښوي او هدایت یې په برخه کیږي او یا هم دا چې د هغوی غرور لا پسې ډیروي او عاقبت یې ورته لا سختوي.

عن عقبه بن عامر وايي نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل: "إذا رأيت الله يعطي العبد من الدنيا على معاصيه، فإنما ذلك استدراج له" ثم تلا رسول الله صلى الله عليه وسلم: {فلما نسوا ما ذكروا... الى: والحمد لله رب العالمين}¹

يعني: «هرکله دې چې وليدل الله تعالى يو گنهگار بنده په نعمتونو کې پراخوالی راوستلی دی. نو دا ورته استدراج دی تر دې وروسته رسول الله ص د خپلې خبرې د اثبات لپاره لاندې آيت تلاوت کړ: ژباړه "بيا کله چې هغوی هغه نصيحت هېر کړ چې ورته شوی و، نو موږ د هر ډول سوکالۍ دروازي د هغو لپاره پرانيستې. تر دې پورې چې کله هغوی په هغو نعمتونو کېني چې وربښل شوي ول، ښه ډوب شول. نو موږ په ناڅاپي ډول هغوی ونيول او په دې وخت کېني د هغو دا حالت و چې له هري ښېگني څخه ناهيلي ول. په دې توگه د هغو خلکو سټه ويستله شوه چې ظلم يې کړی و. او ثنا، ستاينه د کائيناتو د پالونکي لپاره ده"»².

¹ (مسند احمد روايت شماره ۱۷۳۱۱، معجم الكبير ۱۷/۳۳۰، معجم الأوسط روايت شماره ۹۲۷۲، او شيخ الباني رح دا روايت په "سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها" ۱/۷۷۳ روايت شماره ۴۱۳ سره صحيح گڼلی)
² . (سوره انعام ايت ۴۴-۳۴).

شپږم؛ اهانت: په لغت کې د چا د سپک گڼلو په معنا ده، او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دی چې د دښت د درواغجن مدعي په لاس او د هغه څه خلاف چې هغه يې غواړي راپېښ شي. لکه هغه څه چې مسلمه کذاب ته ورپېښ شول چې غوښتل يې ځان د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په څير کړي. علامزه امام ابن کثير رح داسې نقل کوي: "بصق في بئر فغزر ماءه، فبصق في بئر فغاض ماءه بالكلیة: وفي أخرى فصار ماءه أجاجا، وتوضأ وسقى بوضوئه نخلا فيبست وهلكت... ويقال: إنه دعا لرجل أصابه وجع في عينيه فمسحهما فعمى"¹

يعني: «يوه ورځ يې په شاه کې د خولې لارې واچولې، او اوبه يې وچې شولې، په بله شاه کې يې د خولې لارې واچولې، د هغې اوبه تروشي شولې، د اوداسه اوبه يې د خرما تر ونې لاندې تيرې شوې نو هغه ونه له منځه لاړه، او ويل کيږي چې هغه د يو کس پر سترگو چې درد يې کولو لاس تير کړ نو سترگې يې ړندې شوې».

دغه اهانت د درواغجن پيغمبر د پيروانو د بيدارۍ او همدارنگه د نورو په وړاندې د هغه د ذلت او خوارولو لپاره، پيښيږي.

¹ (البدایة و النهایة ۶/۳۲۷).

د اولياؤ د کرامت په اړه د ابن تيميه رح نظر

د دې لپاره چې اصلي بحث ته ورننوځو، د اولياؤ د کرامت په اړه د شيخ الاسلام ابن تيميه رح نظر را اخلو. شيخ رحمه الله وايي: "ومن أصول أهل السنة: التصديق بكرامات أولياء. وما يُجرى الله على أيديهم؛ من خوارق العادات، في: أنواع العلوم والمكاشفات وأنواع القدرة والتأثيرات وكالمأثور عن سالف الأمم، في سورة الكهف وغيرها وعن صدر هذه الأمة من الصحابة والتابعين وسائر قرون الأمة وهي موجودة فيها إلى يوم القيامة"¹

يعني: «د اهل سنت و جماعت د عقيدې له اصولو او اساساتو څخه د اولياؤ د کراماتو تصديق دی. او کرامت هغه دی چې الله تعالی د خپلو دوستانو په لاس خارق العاده کارونه صادروي لکه د علومو انواع، مکشوفات، د قدرت انواع او تاثیرات، لکه هغه څه چې له تیرو امتونو نه په سورت کهف او نورو سورتونو کې چې راغلي او ددې امت له پيله له صحابه و، تابعينو او د امت له نورو ډلو صادر شوی دی. او دا د امت په منځ کې د قیامت تر ورځې شتون لري».

پام مو شو چې شيخ رح د اولياؤ د کراماتو مخالف نه دی بلکې د اهل سنت و جماعت له باوري اصولو او اساساتو يې گڼي؟

¹. (العقيدة الواسطية، ص ۲۸-۲۷).

نو ولي د امام ابن تیمیه رح مخالفین پر هغه پسې دغه ډول تهمت تړي؟

دې پوښتنو ته په ځواب کې د درې احتمالونو تصور کېږي:

لومړۍ: ممکن دوی د شیخ ابن تیمیه رح له کتابونو ناخبره او جاهل وي او د شیخ رح په وړاندې د هغه د مخالفینو د تبلیغاتو تر اغیز لاندې راغلي وي.

دوهم: احتمال لري چې له اولیاؤ د خپل ناسم تعریف له مخې وي.

درېم: ممکن له کرامت څخه ناسم او د واقعیت خلاف تعریف ولري.

ښه ده چې دغه درې احتمال له لږ شرحه کړو:

لومړۍ احتمال: متأسفانه ځینې خلک له داسې یو څه او چا سره دښمني کوي چې له خپلې ژبې یې نه پیژني. لکه هغسې چې علی رضی الله عنه ته منسوبه خبره چې هغه فرمایي: "الناس أعداء ما جهلوا"¹.

¹ (الإعجاز والإيجاز ۱/۳۴ و نهج البلاغه حکمت ۱۷۲).

يعني: «خلک د هغه څه دښمنان دي چې پرې جاهل دي». او يا هم د دوی ځينې هميشني عادتونه دي چې هغه څه چې اوري پرته له څيړنې او تحقيق نه پرې قضاوت کوي او حکم پرې صادروي؛ دا د قرآن او سنت خلاف عادت دی او پرته له شکه له اصیلو اسلامي اخلاقو سره په تضاد کې دی.

الله تعالی فرمايي: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهْلَةٍ فَتُصِبُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نُدْمِينَ} ¹

ژباړه: اې مؤمنانو! که کوم فاسق تاسي ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسي (د خبر په اړه) پلټنه او تحقيق وکړئ، هسي نه چې کومي ډلي ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوئ او بيا پخپلو کړو پښېمانه شئ.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: "بحسب المرء من الكذب أن يحدث بكل ما سمع" ²

يعني: «د يو شخص د دروغگوۍ لپاره دا کافي ده چې هر څه يې اوريدلي وي (نو خلکو ته يې) وايي». نو ددغه ډول کسانو د درد دوا مطالعه او تحقيق دی. ترڅو پرته له پوهې د هيڅ کس په ځانگړې توگه د شيخ الاسلام ابن تيميه رح په خير جليل قدر عالم په اړوند بې ادبي او گستاخي ونه کړي.

¹ (سوره حجرات ايت ۶).

² (صحيح مسلم روايت شماره ۵).

ځکه د علماو غوښه مسمومه (زهرلرونکې) ده او هر څوک يې چې وخوري په دنيا او آخرت کې تبا او برباد شي.

دوهم احتمال: په دې کې شک نشته چې د الله تعالى له دوستانو سره دښمني ډیره خطرناکه ده تر کومه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له الله متعال نه روايت کوي چې (حديث قدسی) الله جل جلاله فرمایي: من عادي لي وليا فقد اذنته بالحرب¹

يعني: «هر څوک چې زما له دوستانو سره دښمني وکړي زه د هغه پر وړاندې د جنگ اعلان کوم».

مگر اساي مشکل دا دی چې يو ډير شمير خلک هر فريبکار، گمراه او دجال د الله ولي گڼي او د خدای له دوستانو يې شميري. او د دوی دغه غلط فهمي ددې سبب گرځي چې که هرڅوک له دغه دجال سره مخالفت وکړي نو هغه د اولياء الله دښمن نوموي او ورسره عداوت او دښمني کوي.

الله تعالى د خپلو اولياؤ او دوستانو ځينې صفات دا ډول بيانوي: {أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ~ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ}²

¹ (صحيح بخاری روايت ۶۵۰۲)

² (سوره يونس آیات ۶۲-۶۳-)

ژباړه: «واورئ! څوک چې د الله دوستان دي، پر هغو کومه وېره نشته؛ او غمجن کيږي نه. هغوی چې ایمان یې راوړي دی او د پرهېزگاری-کړنلاره یې غوره کړېده.»

هوکی! په دې مبارکو ایتونو کې د اولیاؤ لپاره دوه صفتونه بیان شوي دي، ایمان او تقوا؛ نو د دې دواړو په شتون سره هر متقی مسلمان د الله دوست دی.

نو هغه څوک چې دین او شریعت ته پابندې ونه لري او حتی د جماعت لمونځ یې پرته له ضرورت څخه ترک کړی وي، د جمعې او نور لمونځونه یې پرايښي وي، نو څنگه کیدای شي چې د خدای دوست شي؟

هغه څوک چې حلال او حرامو ته پاملرنه نه کوي او هر څه یې چې مخې ته راځي له ستوني یې تیروي، څنگه ممکنه ده چې د الله دوست دې وي؟ او یا هم د زرگونه فسق او فجور مرتکب شوی وي، مگر بیا یې د الله ولي نوموي، له ټولو فجائعو یې سترگې پټوي او هر څوک چې له هغه سره مخالفت وکړي نو د الله د دوستانو د دښمنۍ ټاپه یې پر تندي ور وهي.

یقینا شیخ ابن تیمیه رح یا بل هر څوک چې یوازې د یونس سورې په همدې آیتونو باندې وپوهیږي؛ نو دغه ډول دجال به د الله دوستان ونه گڼي بلکې د شیطان دوستان به یې وشمیږي.

دریم احتمال: یوه ډله خلک هر خارق عادت کرامت نوموي، او ترسه کوونکی یې ولی گڼي چې دا یوه ښکاره او څرگنده غلط فهمي ده او ددې سوء تفاهم د له منځه وړلو لپاره مې ددې مبحث په پیل کې د خوارق عاداتو ډولونه بیان کړل، تر څو ستاسو په یاد وي چې هر خارق عادت، کرامت نه دی او کرامت هغه خارق عادت چې د الله د یو ولي په لاس پېښ

شي، او هدف ورڅخه كيداى شي دا اسباب وي: ياري، د دغه شخص تثبيت او تشويق، ياهم د الله د دين نصرت.

خورقو عاداتو ته د اشارې په لړ كې وپوهيدو چې كرامت له تقوالرونكو، صالحو او پرهيزگاره بندگانو څخه صادريږي مگر كه په چا كې دا غوره صفتونه نه وي، فاسق او شريعت څخه لرې انسان وي نو يقينا دغه خارق العاده پېښه به كرامت نه بلكې كيداى شي شيطاني استدراج به وي.

البته دا بايد روښانه كړم داسې نه دى چې هر ولي د كرامت څښتن دى بلكې كرامت د يوې تحفې او ځينو هغو عواملو له امله چې وړاندې مو ياد كړل، ولي ته ورکول كيږي. له يو چا څخه د خارق العاده كار پېښيدل د هغه په ښه والي او صلاح دلالت نه كوي تر څو ورته د خداى ولي وويل شي او كار كرامت وگڼل شي؛ بلكې د هغه كس كړنو ته گورو چې كه چيري ظاهرا صالح او د شريعت پابند وه او دا كار يې د كرامت په توگه شميرو؛ له دې پرته له ستر دجال نه هم ځينې خارق العاده كارونه صادريږي چې هيڅكله دا د هغه پر صدق او ښه والي دلالت نه كوي هغه لا ښه راپيژني چې دجال دى.

ځينې هغه خارق العاده كارونه چې دجال يې تر سره كوي

رسول الله د دجال د سرعت په اړه فرمايي: «كالغيث استدبرته الريح»¹ يعني: «د هغې وربځې په خير دى چې باد يې په خوځښت راولي.» همدارنگه د ځينو نورو كارونو په اړه يې وايي: "فيا تي على القوم فيدعوهم، فيؤمنون به ويستجيبون له. فيأمر السماء فتمطر. والأرض فتنبث. فتروح عليهم سارحتهم، أطول ما كانت ذرا، وأسبغه ضروعا، وأمدده خواصر. ثم يأتي القوم. فيدعوهم فيردون عليه قوله. فينصرف عنهم. فيصبحون محلين ليس بأيديهم شيء من أموالهم. ويمر بالخربة فيقول لها: أخرجي كنوزك. فتتبعه كنوزها كيغاسيب النحل. ثم يدعو رجلا ممتلئا شبابا. فيضربه بالسيف فيقطعه جزلتين رمية الغرض ثم يدعوه فيقبل ويتهلل وجهه. يضحك."²

يعني: «(دجال) د يوې طائفې خواته ورځي او هغوى د خپل ځان خواته دعوتوي، هغوى پرې ايمان راوړي او دعوت يې مني، بيا اسمان ته امر کوي او باران وري، بيا ځکې ته امر کوي او هغه راشنه کيږي، او د هغه قوم څاروي چې په خريدلو کې دى په داسې حال کې د هغوى مخ ته راځي چې شاوې او لگنونه يې تر پخوا غټ او غښتلي شوي دي (چاغ شوي دي) او پى يې له شيدو ډکې دي. وروسته تر دې د بل قوم خواته ورځي خپل ځان ته يې دعوتوي خو هغوى يې دعوت نه مني او ترې منصرف کيږي، بيرته راگرځي او هغه قوم له وچ

¹ (صحيح مسلم روايت شماره ۲۹۳۷)² (صحيح مسلم روايت شماره ۵)

کالیو سره مخ کیږي او ټولې شتمنۍ یې له منځه ځي، او بیا دجال په یوه ویجاړه تیریري او هغې ویرانې او کنډوالې ته خطاب کوي: خزانې دې دباندې راوباسه! او په هغه ځمکه کې پټې خزانې داسې هغه ته راوځي لکه مچۍ چې خپله ملکه پسې ځي. وروسته یو تندرسته ځوان سړی دعوتوي، او هغه په توره وهي او لکه د هدف په لور د غشي د وارولو په څیر یې په سرعت په منځ کې دوه ټوټې کوي او وروسته یې بیرته خپل لور ته ور بلي او هغه په داسې حال کې چې وجود یې ځلیږي او خاندې (ژوندۍ کیږي) او د هغه خواته راځي.».

دجال په دې کارونو سره د الله ولی نه دی! بلکې د الله دښمن دی او دا کارونه یې د استدراج په توګه او همدارنګه د بندگانو د ایمان او بې ایمانۍ د ازموینو لپاره دي. نو اصل تقوا او پرهیزګاري ده نه خارق العاده کارونه.

یونس بن عبد الأعلى صدفي رح وایی: امام شافعی رح ته مې وویل: "إن صاحبنا الليث كان يقول: إذا رأيتم الرجل يمشي على الماء فلا تعتبروا به حتى تعرضوا أمره على الكتاب والسنة؟ فقال الشافعي: قصر الليث رح بل ذا رأيتم الرجل يمشي على الماء، ويطير في الهواء، فلا تعتبروا به حتى تعرضوا أمره على الكتاب والسنة"¹

¹ (شرح العقيدة الطحاوية لابن أبي العز ٢/٧٦٩، ځينې علماء ددی روایت سند له امام شافعی نه ضعیف ګڼلی)

يعني: «زمونږ ليث رحمہ اللہ ويل: که مو څوک وليدل چې د اوبو پر مخ ځي، نو تر هغو مه پرې دوکه کيږي څو چې وينی د کتاب او سنت پابند دی او کنه؟ امام شافعي رح وفرمايل: ليث رح تقير کړی بلکې که مو څوک وليدل چې د اوبو پر مخ ځي، يا په هوا کې الوځي (پرتله له وسيلې نه) نو تر هغو ارزښت مه ورکوي څو چې وينی د کتاب او سنت پابند دی او کنه؟».

بايزيد بسطامي وايي: "لو نظرتم إلى رجل أعطي من الكرامات حتى يرفع في الهواء فلا تغتروا به حتى تنظروا كيف تجدونه عند الأمر والنهي وحفظ الحدود وأداء الشريعة".¹

يعني: «که مو څوک وليدل چې کرامات ورته ورکړای شوي دي تر دې چې په هوا کې پرواز کوي نو فريب يې مه خوري تر څو چې ووينې رويه يې له امر او نهی، د حدود ساتنې او د شرعي اعمالو ترس ره کولو کې څنگه ده».

همدارنگه وايي: "الذي يمشي على الماء ليس بعجب لله خلق كثير يمشون على الماء ليس لهم عند الله قيمة".²

¹ (حلية الأولياء وطبقات الأصفياء ١٠/٤٠).

² (حلية الأولياء وطبقات الأصفياء ١٠/٣٩).

يعني: هغه چې د اوبو پر مخ ځي کوم د حيرانتيا وړ کار يې نه ده کړی، الله تعالى ډير داسې مخلوقات لري چې د اوبو پر مخ ځي او د الله تعالى په وړاندې هيڅ ازبنت نه لري».

شيخ الاسلام رحمه الله د الهي اولياؤ ريښتوني کرامات مني مگر دجل کاري، شعبده بازي، سحر، جادو او شيطاني اعمالو ته مخه کول استدراج گڼي او ورسره مخالف دی.

شيخ الإسلام رحمه الله د "الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان" تر نامه لاندې کتاب ليکلی او په دې کتاب کې يې هڅه کړې تر څو د شرعي نصوصو له مخې د الله د دوستانو او د شيطان د دوستانو تر منځ توپير روښانه کړي او هم يې دا ټاپه زمونږ له لاسه اخيستي تر څو په هر کس، ناکس د ولی الله يا د خدای د دوست نسبت ونه تړو. همدارنگه دا کتاب له جهميه، معتزله او حتی اشاعره -نه پر ټولو- څخه پر ځينو بدعتيانو رد دی چې د شرعي او حقيقي اولياؤ له کراماتو څخه انکار کوي.

خاتمه

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، وبفضله تنزل الخيرات والبركات وبتوفيقه تتحقق المقاصد والغايات.

د الله تعالى شكر ادا کوم چې د دې توفيق يې راکړ تر څو وکړای شم چې قلم را پورته کړم او پر دې مهمه او بنسټيزه موضوع چې د اسلام د تاريخ د ستر ميرني شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله پر ژوند بحث دی؛ ليکنه وکړم. هڅه مې کړې چې خطاگانې مې په دې ليکنه کې کمې وي مگر يقين لرم دا چې انسان کمزوری او ناتوانه دی نو په همدې اساس زما کار هم له خطا او تيروتنې پاک نه دی. نو بناء زما غوښتنه له ټولو د علم او قلم له څښتنو څخه دا ده چې که چيرې يې املايي يا هم علمي خطا په دې کتاب کې وليدله نو خامخا دې ماته را په گوته کړي تر څو په بل چاپ کې پرې له سره غور وشي.

او په پای کې ځانگړې مننه کوم له ډاکټر صاحب مبارز او همدارنگه ډاکټر صاحب حازم حفظهما الله څخه چې کتاب يې مطالعه کړ او د دې رسالې د لا ښه والي لپاره يې ځينې نظريات وړاندې او تقريظ يې پرې وليکلو. همدارنگه له هغو عزيزانو څخه مننه کوم چې زحمت يې وويستو او ځينې ټايپي غلطۍ يې اصلاح کړې او په دې برخه کې يې له ما سره

همکاري وکړه. همدارنگه مننه کوم د عاصم له انتشاراتو څخه چې د کتاب د چاپولو زحمت یې وزغملو او همدارنگه مننه کوم له درنو خیرینو څخه چې هر یوه د کتاب د چاپ یوه برخه لگښت په غاړه واخیستلو. الله تعالی دې ټولو عزیزانو او د کتاب لیکوال، او درانه لوستونکي ته عظیم اجر او د حق په لاره کې ثبات ور په برخه کړي. آمین

عبدالرحمن فاتح

AB.RAHMANFATEH@GMAIL.COM

د منابعو فهرست

• القرآن الكريم

• الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري؛ المؤلف: محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، الناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي)، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ.

• المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم؛

المؤلف: مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيشابوري (المتوفى ٢٦١هـ)، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت.

• سنن أبي داود؛ المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: ٢٧٥هـ)، المحقق: محمد محي الدين عبد الحميد، الناشر: المكتبة العصرية، صيدا - بيروت.

• مسند الإمام أحمد بن حنبل؛ المؤلف: أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني (المتوفى: ٢٤١هـ)، المحقق: شيعب الأر نؤوط - عيار مرشد، وآخرون، إشراف: ر عبد اللع بن عبد المحسن التركي، الناشر: مؤسسة الرسالة، الطبعة: الأولى، ١٤٢١ - ٢٠٠١ م.

• المعجم الأوسط؛ المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ)، المحقق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، الناشر: دار الحرمين - القاهرة.

• المعجم الكبير؛ المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ)، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، دار النشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الثانية.

• فتح الباري شرح صحيح البخاري؛ المؤلف: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، الناشر: دار المعرفة - بيروت، ١٣٧٩.

• المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج؛ المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: هـ ٦٧٦)، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة: الثانية، ١٣٩٢ هـ.

• السراج الوهاج من كشف مطالب صحيح مسلم بن الحجاج، المؤلف: صديق حسن خان حقه و عني بطبعه خادم العلم عبدالله بن ابراهيم الأنصاري، طبع على نفقة الشؤون الدينية بدولة قطر.

• سبل السلام؛ المؤلف : محمد بن إسماعيل الأمير الكحلاني الصنعاني (المتوفى هـ ١١٨٢)، الناشر : مكتبة مصطفى البابي الحلبي، الطبعة : الرابعة هـ ١٣٧٩ / ١٨٦٠ م.

• الثقات؛ المؤلف: محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن معبد، التميمي، أبو حاتم الدارمي، البستي (المتوفى: هـ ٣٥٤)، طبع بإعانة: وزارة المعارف للحكومة العالية الهندية، تحت مراقبة: الدكتور محمد عبد المعيد خان مدير دائرة المعارف العثمانية، الناشر: دائرة المعارف العثمانية بحيدر اباد الدكن الهند، الطبعة: الأولى، هـ ١٣٩٣ = ١٩٧٣ م.

• الأسماء والصفات للبيهقي؛ المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجدي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: هـ ٤٥٨)، حقه وخرج أحاديثه وعلق عليه: عبد الله بن محمد الحاشدي، قدم له: فضيلة الشيخ مقبل بن هادي الوادعي، الناشر: مكتبة السوادي، جدة - المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، ١٤١٣ هـ - ١٩٩٣ م.

• تاریخ بغداد؛ المؤلف: أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت بن أحمد بن مهدي الخطيب البغدادي (المتوفى: هـ ٤٦٣)، المحقق: الدكتور بشار عواد معروف، الناشر: دار الغرب الإسلامي - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠٢ م.

• المنتخب من علل الخلال (ومعه تنمة)؛ المؤلف: أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي (المتوفى: هـ ٦٢٠)، تحقيق: أبي معاذ طارق بن عوض الله بن محمد، الناشر: دار الراية للنشر والتوزيع.

• ميزان الاعتدال في نقد الرجال؛ المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي (المتوفى: ٧٤٨)، تحقيق: علي محمد البجاوي، الناشر: دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، هـ ١٣٨٢ - ١٩٦٣ م.

• اللآلئ المصنوعة في الأحاديث الموضوعة؛ المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: ٩١١ هـ)، المحقق: أبو عبد الرحمن صلاح بن محمد بن عويضة، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، هـ ١٤١٧ - ١٩٩٦ م.

• كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس؛ المؤلف: إسماعيل بن محمد العجلوني الجراحي (المتوفى: ١١٦٢ هـ)، الناشر: مكتبة القدسي، لصاحبها حسام الدين القدسي - القاهرة، عام النشر: ١٣٥١.

• الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة؛ المؤلف: محمد بن علي بن محمد الشوكاني (المتوفى: ١٢٥٠ هـ)، المحقق: عبد الرحمن بن يحيى المعلمي اليماني، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان.

• سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة؛ المؤلف: أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن ادم، الأشقودري الألباني (المتوفى: ١٤٢٠هـ)، دار النشر: دار المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى،

١٤١٢هـ / ١٩٩٢م.

• التنكيل بما في تأنيب الكوثري من الأباطيل؛ المؤلف: عبد الرحمن بن يحيى بن علي بن محمد المعلمي العتمي اليماني (المتوفى: ١٣٨٦هـ)، مع تخريجات وتعليقات: محمد ناصر الدين الألباني - زهير الشاويش - عبد الرزاق حمزة، الناشر: المكتب الإسلامي، الطبعة: الثانية، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.

• العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية؛ المؤلف: شمس الدين محمد بن أحمد بن عبد الهادي بن يوسف الدمشقي الحنبلي (المتوفى: ٧٤٤هـ)، المحقق: محمد حامد الفقي، الناشر: دار الكاتب العربي - بيروت.

• البداية والنهاية؛ المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمير بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٤٤هـ)، الناشر: دار الوكر، عام النشر: ١٤٠١ هـ - ١٩٨٦ م.

• الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة؛ المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، المحقق: مراقبة / محمد عبد المعيد ضان، الناشر: مجلس دائرة المعارف العثمانية - صدر اباد / الهند، الطبعة: الثانية، ١٣٩٢هـ / ١٩٨٦م.

• رد المحتار علی الدر المختار؛ المؤلف: ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبيد العزيز عابدين الدمشقي الحنوي (المتوفى: ١٢٥٢هـ)، الناشر: دار الوكر-بيروت، الطبعة: الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م.

• العرف الشذي شرح سنن الترمذي؛ المؤلف: محمد أنور شاه بن معظم شياه الكشميري الهندي (المتوفى: ١٣٥٣هـ)، تصحيح: الشيخ محمود شاكر، الناشر: دار التراث العربي - بيروت، لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٥٢هـ - ٢٠٠٤م.

• تاريخ إربل؛ المؤلف: المبارك بن أحمد بن المبارك بن موهوب اللخمي الإربلي المعروف بابن المستوفي (المتوفى: ٦٣٧هـ)، المحقق: سامي بن سيد خماس الصقار، الناشر: وزارة الثقافة والإعلام، دار الرشيد للشر، العراق؛ عام النشر: ١٩٨٠م.

• معجم البلدان؛ المؤلف: شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت بن عبد الله الرومي الحميوي (المتوفى: ٦٢٦هـ)، الناشر: دار صائر، بيروت، الطبعة: الثانية، ١٩٩٥م.

• ذيل طبقال الحنابلة؛ المؤلف: زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسين السلامي، البغدادي، ثم الدمشقي، الحنبلي (المتوفى: ٧٩٥هـ)، المحقق: د عبد الرحمن بن سليمان العثيمين، الناشر: مكتبة العبيكان - الرياض الطبعة: الأولى، ١٤٢٥هـ - ١٩٩٥م.

• الوابل الصيب من الكلم الطيب؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، تحقيق: سيد إبيراهيم، الناشر: دار الحديث - القاهرة، رقم الطبعة: الثالثة، ١٩٩٩م.

- مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح؛ المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نورالدين الملا الهروي القيادي (المتوفى: ١٠١٤هـ)، الناشر: دارالفكر، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢م.
- إعلام الموقعين عن رب العالمين؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، تحقيق: محمد عبد السلام إبراهيم، الناشر: درا الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
- بدائع الوفاء؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، الناشر: مكتبة نزار مصطفى الباز - مكة المكرمة، الطبعة الأولى، ١٤١٦ - ١٩٩٦، تحقيق: هشام عبد العزيز عطا - عاد عبد الحميد العدوي - أشرف أحمد الج.
- مدارج السالكين بين منازل إياك تعبد وإياك نستعين؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، المحقق: محمد المعتصم بالله البغدادي، الناشر: درا الكتاب العربي - بيروت، الطبعة: الثالثة، ١٤١٦هـ - ١٩٩٦م.
- مجموع الفتاوى؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم، الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة النبوية، المملكة العربية السعودية، عياد النشير: ١٤١٦هـ / ١٩٩٥م.

- الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية؛ المؤلف: عمر بن علي بن موسى بن خليل البغدادي الأزجي البزار، سراج الدين أبو حويص (المتوفى: ٧٤٩هـ)، المحقق: زهير الشاويش، الناشر: المكتب الإسلامي - بيروت، الطبعة: الثالثة، .
- الكواكب الدرية في مناقب المجتهد ابن تيمية؛ المؤلف: مرعي بن يوسف الكرمي الحنبل المحقق: نجم عبد الرحمن خلف، حالة الفهرسية: غير مفهرس، الناشر: درا الغرب الإسلامي، سنة النشر: ١٤٠٦ - ١٩٨٦.
- الشهادة الزكية في ثناء الأئمة على ابن تيمية؛ المؤلف: مرعي بن يوسف بن أبي بكر بن أحمد الكرمي المقدسي الحنبلي (المتوفى: ١٠٣٣هـ)، المحقق: نجم عبد الرحمن خلف، الناشر: دار الفرقان ، مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٠٤.
- الرد الوافر؛ المؤلف: محمد بن عبد الله (أبي بكر) بن محمد ابن أحمد بن مجاهد القيسي الدمشقي الشافعي، شمس الدين، الشهير بابن ناصر الدين (المتوفى: ٨٤٢هـ)، المحقق: زهر الشاويش، الناشر: المكتب الإسلامي - بيروت.
- تقریظ للحافظ ابن حجر العسقلاني على الرد الوافر؛ المؤلف: محمد بن أحمد بن محمد بن خير الله، أبو الفضل، صفي الدين الحنفي الأثيري الحسيني البخاري (المتوفى: ١٢٠٠هـ)، المحقق: محمد بن إبراهيم الشيباني، الناشر: مكتبة ابن تيمية - الكويت.
- الجامع لسيرة شيخ الإسلام ابن تيمية خلال سبعة قرون؛ المؤلف: محمد عزيز بن شمس وعلي بن محمد العمران، الناشر: دار عالم الفوائد - مكة، الطبعة: الثانية، شوال ١٤٢٢هـ.

- شذرات الذهب في أخبار من ذهب؛ لعبد الحي بن أحمد العكري الدمشقي، (الكتاب مدقق مرة واحدة)، ولادة المؤلف :: ١٠٣٢، وفاة المؤلف :: ١٠٨٩، دار النشر: دار الكتب العلمية.
- تاريخ ابن الوردي؛ المؤلف: عمر بن مظهر بن عمر بن محمد ابن أبي الفوارس، أبو حفص زين الدين ابن الوردي المعري الكندي (المتوفى: ٥٧٤٩هـ)، الناشر: دار الكتيب العلمية - لبنان / بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.
- تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام؛ المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز اليزهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ)، المحقق: الدكتور بشار عواد معروف، الناشر: دار الغرب الإسلامي، الطبعة: الأولى، ٢٠٠٣
- مجمع الآداب في معجم الألقاب؛ المؤلف: كما الدين أبو الفضل عبد الرزاق بن أحمد المعروف بابن الوسطي الشيباني (المتوفى: 723 هـ)، المحقق: محمد الكاظم، الناشر: مؤسسة الطباعة والنشر- وزارة الثقافة والإرشاد الإسلامي، إيران، الطبعة: الأولى، ١٤١٦ هـ.
- أسماء مؤلفات شيخ الإسلام ابن تيمية؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، المحقق: د. صلاح الدين المنجد، الناشر: دار الكتاب الجديد - بيروت، الطبعة: الرابعة، ١٤٠٣ - ١٩٨٣.

- طریق الهمجرتين وباب الوعارتين؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، الناشر: دار السلفية، القاهرة، مصر، الطبعة: الثانية، ١٣٩٤هـ.
- القصيدة النونية؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، الناشر: مكتبة ابن تيمية، القاهرة، الطبعة: الثانية، ١٤١٧هـ.
- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن حميد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: محمد رشاد سالم، الناشر: جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٨٩٦ م.
- رحلة ابن بطوطة المسماة تحفة النظار في غرائب الأمصار وعجائب الأسفار؛ المؤلف محمد بن عبد الله بن محمد بن إبراهيم اللواتي الطنجي، أبو عبد الله، ابن بطوطة (المتوفى: ٧٧٩هـ)، الناشر: دار الشرق العربي.
- شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة؛ المؤلف: أبو القاسم هبة الله بن الحسين بن منصور الطبري الرازي اللالكائي (المتوفى: ٤١٨هـ)، تحقيق: أحمد بن سيعد بن حمدان الغامدي، الناشر: دار طيبة - السعودية، الطبعة: الثامنة، ١٤٢٣ هـ / ٢٠٠٢ م.

- العقيدة الواسطية؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، الناشر: مكتبة المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية.
- شرح حديث النزول؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت، لبنان، الطبعة: الخامسة، ١٩٧٧/٥١٣٩٧ م.
- جمع الوسائل في شرح الشمائل، المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: ١٠١٤هـ)، الناشر: المطبعة الشرفية - مصر، طبع على نفقة مصطفى البابي الحلبي وإخوته.
- جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، المؤلف: اعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خير الدين، الألوسي (المتوفى: ١٣١٧هـ)، قدم له: علي السيد صبح المدني - رح -، الناشر: مطبعة المدني، عام النشر: ١٤٠١ هـ - ١٩٨١ م.
- الإستقامة، المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: ر. محمد رشاد سالم، الناشر: جامعة الإمام محمد بن سعود - المدينة المنورة، الطبعة: الأولى، ١٤٠٣.
- سير أعلام النبلاء؛ المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ)، المحقق: مجموعة من المحققين بإشراف

الشيخ شيعيب الأرتاؤوط، الناشر : مؤسسة الرسالة، الطبعة : الثالثة ، ١٤٠٥ هـ / ١٩٧٨٥ م.

- بيان تلبیس الجهمیة فی تأسيس بدعهم الکلامیة؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تیمیة الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: مجموعة من المحققين، الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، الطبعة: الأولى، ١٤٢٦هـ.
- رفع الملام عن الأئمة الأعلام؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تیمیة الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، طبع ونشر: الرئاسة العامة لإدارة البحوث العلمية والإفتاء والدعوة والإرشاد، الرياض - المملكة العربية السعودية، عام النشر: ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م.
- جزء القراءة خلف الإمام؛ المؤلف: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: ٢٥٦هـ)، حققه وعلق عليه: الأستاذ فضل الرحمن الثوري، راجعه: الأستاذ محمد عطا الله خليف الفوحباني، الناشر: المكتبة السلفية، الطبعة: الأولى، ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠ م.
- التنبيه على مشكلات الهداية؛ المؤلف: صدر الدين علي بن علي ابن أبي العز الحنفي (المتوفى ٧٩٢هـ)، تحقيق ودراسة: عبد الحكيم بن محمد شاكر (ج ١، ٢، ٣) - أنور صالح أبو زيد (ج ٤، ٥)، أصل الكتاب: رسالة ماجستير - الجامعة الإسلامية بالمدينة المنورة، الناشر: مكتبة الرشد ناشرون - المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، ١٢٤٠هـ - ٢٠٠٣ م.

- النقض على المريسي؛ المؤلف: أبو سعيد عثمان بن سعيد بن خالد بن سعيد اليدارمي السجستاني (المتوفى: ٢٨٠ هـ)، المحقق: أبو عاصم الشيوامي الأثري، الناشر: المكتبة الإسلامية للنشر والتوزيع، القاهرة - مصر، الطبعة: الأولى، ١٤٣٣ هـ - ٢٠١٢ م.
- إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن إبراهيم بن سعد الله بن جماعة الكناني الحموي الشافعي، بدر الدين (المتوفى: ٧٣٣ هـ)، المحقق: وهبي سليمان غاوجي الألباني، الناشر: دار السلام للطباعة والنشر - مصر، الطبعة: الأولى، ١٣١٠ هـ - ١٩٩٠ م.
- العلل المتناهية في الأحاديث الواهة؛ المؤلف: عبد الرحمن بن علي بن الجوزي، الناشر دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٣، تحقيق: خليل الميس.
- رفع شبه التشبيه بأكف التنزيه؛ المؤلف: جما الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى: ٥٩٧ هـ)، تحقيق: حسن السقاف، الناشر: دار الإمام النيوي، سنة النشر: ١٤١٣ هـ - ١٩٩٢ م، مكان النشر: الأردن.
- إبطال التأويلات لأخبار الصفات؛ المؤلف: القاضي أبو يعلى، محمد بن الحسين بن محمد بن خلف ابن الفراء (المتوفى: ٤٥٨ هـ)، المحقق: محمد بن حمد الحمود النجدي، الناشر: دار إيلاف الدولية - الكويت.
- طبقات الحنابلة؛ المؤلف: أبيو الحسين ابن أبي يعلى، محمد بن محمد (المتوفى ٥٢٦ هـ)، المحقق: محمد حامد الفقي، الناشر: دار المعرفة - بيروت.

- طبقات الشافعية الكبرى؛ المؤلف: تاج الدين عبد الوهاب بن تقي الدين السبكي (المتوفى: ٧٧١هـ)، المحقق: ر. محمود محمد الطناحي د. عبد الفتاح محمد الحلو، الناشر: هجر للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة: الثانية، ١٤١٣هـ.
- الإنصاف في بيان أسباب الاختلاف؛ المؤلف: أحمد بن عبد الرحيم بن الشهيد وجيه الدين بن معظم بن منصور المعروف بـ «الشاه ولي الله الدهلوي» (المتوفى: ١١٧٦هـ)، المحقق: عبد الفتاح أبوغدة، الناشر: دار النفائس - بيروت، الطبعة: الثانية، ١٤٠٤.
- تاريخ ابن معين (رواية الدوري)؛ المؤلف: أبو زكريا يبي بن معين بن عون بن زيا د بسطام بن عبد الرحمن المري بالولاء، البغدادى (المتوفى: ٢٣٣هـ)، المحقق: د. أحمد محمد نور سيف، الناشر: مركز البحث العلمي وإحياء التراث الإسلامي - مكة المكرمة، الطبعة: الأولى، ١٣٩٩ - ١٩٧٩.
- الانتقاء في فضائل الثلاثة الأئمة الفقهاء مالك والشافعي وأبي حنيفة رضي الله عنهم؛ المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت.
- جامع بيان العلم وفضله؛ المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البى بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ)، تحقيق: أبي الأشبال الزهيري، الناشر: دار ابن الجوزي، المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م.

- المدخل إلى السنن الكبرى؛ المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ)، المحقق: د. محمد ضياء الرحمن الأعظمي، الناشر: دار الخلفاء للكتاب الإسلامي - الكويت.
- اداب الشافعي ومناقبه؛ المؤلف: أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي، الحنظلي، الرازي ابن أبي حاتم (المتوفى: ٣٢٧هـ)، كتب كلمة عنه: محمد زاهد بن الحسن الكوثري، قدم له وحقق أصله وعلق عليه: عبد الغني عبيد الخالق، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م.
- مناقب الإمام أحمد؛ المؤلف: جما الدين أبو الفرج عبد اليحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى: ٥٩٧هـ)، المحقق: د. عبد الله بن عبد المحسن التركي، الناشر: دار هجر، الطبعة: الثانية، ١٤٠٩ هـ.
- مسائل الإمام أحمد رواية أبي داور السجستاني؛ المؤلف: أبو داور سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشى بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: ٢٧٥هـ)، تحقيق: أبي معاذ طارق بن عوض الله بن محمد، الناشر: مكتبة ابن تيمية، مصر، الطبعة: الأولى ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٠ م.
- قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: ربيع بن هادي عمير المدخلي،

الناشير: مكتبة الفرقان - عجمان، الطبعة الأولى: (لمكتبة الفرقان) ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ هـ.

- مراتب الإجمال في العبادات والمعاملات والاعتقادات؛ المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (المتوفى: ٤٥٦ هـ)، الناشر: دار الكتيب العلمية - بيروت.

- الصفل في الملل والأهواء والنحل؛ المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (المتوفى: ٤٥٦ هـ)، الناشر: مكتبة الخانجي - القاهرة.

- حجة الله البالغة؛ المؤلف: أحمد بن عبد الرحيم بن الشهيد وجيه الدين بن معظم بن منصور المعروف بـ «الشاه ولي الله الدهلوي» (المتوفى: ١١٧٦ هـ) المحقق: السيد سابق، الناشر: دار الجيل، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، سنة الطبع: ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م.

- جامع الأصول في أحاديث الرسول؛ المؤلف: مجد الدين أبو السعادة المبارك بن محمد بن محمد بن محمد ابن عبد الكريم الشيباني الجزري ابن الأثير (المتوفى: ٦٠٦ هـ)، تحقيق: عبد القادر الأرئووط - التتمة تحقيق بشير عيون، الناشر: مكتبة الحلواني - مطبعة الملاح - مكتبة دار البيان، الطبعة: الأولى.

- الشرح والإبانة في أصول السنة والديانة ومجانبة المخالفين ومباينة أهل الأهواء المارقين، مشهور به الإبانة الصغرى؛ دارالأمر الأول للنش و التوزيع، المملكة العربية السعودية- الرياض، الطبعة الثانية ١٤٣٣ هـ.

- الأعلام؛ المؤلف: خير الدين بن محمور بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي
الدمشقي (المتوفى: ١٣٩٦هـ)، الناشر: دار العلم للملايين، الطبعة: الخامسة عشر -
أيار / مايو ٢٠٠٢م.
- تاج العروس من جواهر القاموس؛ المؤلف: محمد بن محمد بن عبد الرزاق
الحسيني، الملقب بمرتبي، الزبيدي (المتوفى: ١٢٠٥هـ)، المحقق: مجموعة مي
المحققين، الناشر: دار الهداية.
- المدواة؛ المؤلف: مالك بن أس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (المتوفى:
١٧٩هـ) الناشر: دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى، ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م.
- المغني في فقه الإمام أحمد بن حنبل الشيباني؛ المؤلف: أبو محمد موفق الدين
عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي،
الشيخهير بابن قدامة المقدسي (المتوفى: ٦٢٠هـ)، الناشر: دار الفكر - بيروت،
الطبعة الأولى، ١٤٠٥.
- شرح العقيدة الطحاوية؛ المؤلف: صدر الدين محمد بن علاء الدين علي بن محمد
ابن أبي العز الحنفي، الأذرعى الصالحي الدمشقي (المتوفى: ٧٩٢هـ)، تحقيق:
شيعيب الأرناؤوط - عبد الله بن المحسن التركي، الناشر: مؤسسة الرسالة -
بيروت، الطبعة: العاشرة، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م.
- شرح العقيدة السفارينية - الدرة المضية في عقد أهل الفرقة المرضية؛ المؤلف:
محمد بن صالح محمد العثيمين (المتوفى: ١٤٢١هـ)، الناشر: دار الوطن
للنشر، الرياض، الطبعة: الأولى، ١٤٢٦هـ.

- حلیۃ الأولیاء وطبقات الأصفیاء؛ المؤلف: أبو تعیم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهانی (المتوفى: ۴۳۰هـ)، الناشر: السعادة - بجوار محافظة مصر، ۱۳۹۴هـ - ۱۹۷۴م، ثم صورتها عدة دور منها ۱ - دار الكتاب العربي - بیروت ۲ - دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بیروت ۳ - دار الکتب العلمیة - بیروت (طبعة ۱۴۰۹هـ) (بدون تحقیق)
- الإعجاز والإيجاز؛ المؤلف: عبد الملك بن محمد بن إسماعیل أبو منصور الثعالبی (المتوفى: ۴۲۹هـ)، الناشر: مكتبة القرآن - القاهرة.
- صفات الشيعة؛ الصدوق، كاوند انتشارات عابدی، طهران
- تفصیل وسائل الشيعة إلى تحصيل مسائل الشريعة؛ محمد بن الحسين الحی العاملي تصحيح و تدقيق: مركز الإمام الحسن المجتبى للتحقیق و الدراسات، الأميرة للطباع و النشر و التوزيع.
- المحاسن النفاسية في أجوبة الموائل الخراسانية؛ حسين آل عصفور الدرازي البحراني منشورات المشرق العربي الكبير، جمعية أهل البيت بالبحرين، الطبعة الأولى ۱۳۹۹هـ.
- الكافي؛ محمد بن يعقوب كليني، دار الکتب الإسلامية تهران-إيران
- الأنوار النعمانية؛ السيد نعمة الله الجزائري، دارالقارئ و دارالكوفية للطباعة و النشر و التوزيع، بيروت- لبنان، الطبعة الأولى ۱۴۲۹هـ - ۲۰۰۸م.
- النصب و النواصب؛ محسن المعلم، دارالهاري للطباعة و النشر و التوزيع، الطبعة الأولى ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library